

DZIAŁANIA

na rzecz zachowania
dziedzictwa kulturowego
w regionie karpackim

(pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie)

DZIAŁANIA
NA RZECZ ZACHOWANIA
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W REGIONIE KARPACKIM
(pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie)

Marek Delong
Agnieszka Pieniążek
Paulina Szela

DZIAŁANIA
NA RZECZ ZACHOWANIA
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W REGIONIE KARPACKIM
(pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie)

Rzeszów 2020

Recenzent
dr hab. Izabela Oleksiewicz, prof. PRz
Redakcja
dr Agnieszka Pieniążek
Autorzy:
dr hab. Marek Delong, prof. PRz (część 4)
dr Agnieszka Pieniążek (części: 5-7)
dr Paulina Szelaż (części: 1-4, aneksy: 1-11)
Korekta
Dorota Zielińska
Projekt i skład graficzny
Agnieszka Dziama
Druk
Wydawnictwo RUTHENUS

© Fundacja Instytut Regionalny

ISBN: 978-83-959917-0-7

Wydawca:

Fundacja Instytut Regionalny
ul. Rynek 16/1, 35-064 Rzeszów
tel.: 17 852 85 26
mail: fundacja.institut.regionalny@gmail.com

www.konwencjakarpacka.org.pl

Nakład: 475 egzemplarzy

Publikacja bezpłatna

Publikacja sfinansowana przez Narodowy Instytut
Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Obywatelskiego ze środków Programu Fundusz
Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014-2020

Spis treści

WSTĘP

1. DZIAŁALNOŚĆ WYBRANYCH RZĄDOWYCH ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH NA RZECZ ZACHOWANIA I ROZWOJU KULTURY

WPROWADZENIE	11
1.1. ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH	12
1.2. ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DO SPRAW OŚWIATY, NAUKI I KULTURY	17
1.3. RADA EUROPY	32
1.4. UNIA EUROPEJSKA	40
PODSUMOWANIE	56

2. KONWENCJA KARPACKA JAKO AKT PRAWNY REGULUJĄCY WSPÓLPRACĘ PAŃSTW KARPACKICH W ZAKRESIE PROMOCJI I OCHRONY KULTURY

WPROWADZENIE	59
2.1. GENEZA UCHWALENIA KONWENCJI KARPACKIEJ	59
2.2. ZAKRES GEOGRAFICZNY KONWENCJI KARPACKIEJ	60
2.3. ZAKRES TEMATYCZNY KONWENCJI KARPACKIEJ	60
2.4. RAMOWY CHARAKTER KONWENCJI KARPACKIEJ	61
2.5. KONWENCJA KARPACKA A PROMOCJA I OCHRONA KULTURY PAŃSTW KARPACKICH	63
PODSUMOWANIE	65

3. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH NA RZECZ PROMOCJI I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KARPAT

WPROWADZENIE	67
3.1. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH W RAMACH GRUPY WYSZEHRADZKIEJ	67
3.2. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH W RAMACH PROGRAMÓW UNII EUROPEJSKIEJ	72
3.3. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH W RAMACH EUROREGIONÓW	81
3.4. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH W RAMACH DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH	84
PODSUMOWANIE	86

4. STUDENCI A KULTURA I DZIEDZICTWO KULTUROWE	
4.1. CEL BADAŃ	87
4.2. METODYKA BADAŃ I HIPOTEZY BADAWCZE	87
4.3. PROFIL SOCJODEMOGRAFICZNY RESPONDENTÓW	88
4.4. WYNIKI BADAŃ	89
5. PROJEKT „NA WOŁOSKIM SZLAKU”	
WPROWADZENIE	101
5.1. CELE PROJEKTU I GRUPY OBJĘTE WSPARCIEM	101
5.2. KONKURS „NA WOŁOSKIM SZLAKU...”	106
PODSUMOWANIE	115
6. AKTYWNOŚĆ ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W SFERZE KULTURY (POGRANICZE POLSKO-SŁOWACKO- -UKRAIŃSKIE)	
WPROWADZENIE	117
6.1. CEL BADAŃ	120
6.2. METODYKA BADAŃ I HIPOTEZY BADAWCZE	120
6.3. PROFIL ORGANIZACJI	121
6.4. WYNIKI BADAŃ	125
WNIOSKI	131
7. INICJATYWY LOKALNE ZREALIZOWANE W RAMACH PROJEKTU	
EKO-AKADEMIA TURYSTYKI WODNEJ PRZY RZECIE SAN I SZKŁO	133
WARSZTATY KRAWIECKIE – „Z KULTURĄ WOŁOSKĄ ZA PAN BRAT – WYKONANIE LALEK W STROJACH REGIONALNYCH”	134
„MELODIE POGRANICZA”	135
„EDUKACYJNE WARSZTATY PASTERSKIE”	136
„NIEZWYKLI LUDZIE GÓR – SZLAKIEM KULTURY WOŁOSKIEJ”	137
„JAKO DAWNIEJ PASALI”	138
„ZNANE I NIEZNANE PASTERSKIE TRADYCJE, ZWYCZAJE I PRZYSMAKI”	139
„SIŁA POKOLEŃ – NA POGRANICZU KULTUR”	140
„KATARSIS W DRODZE”	141
„NA PASTERSKIM SZLAKU – NIE SAMYM CHLEBEM, ALE JESZCZE PIEŚNIĄ”	142
„POZNAJEMY NOWE SMAKI”	143
„WOŁOSKA KULTURA Z BLISKA”	144
„RAZEM ZNACZY WIĘCEJ DLA KARPAT I DLA NAS”	145

ZAKOŃCZENIE	146
BIBLIOGRAFIA	149
SPIS TABEL I WYKRESÓW	161
ANEKSY	165
ANEKS 1. OBIEKTY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I DZIEDZICTWA NATURALNEGO PAŃSTW STRON KONWENCJI W SPRAWIE OCHRONY ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I NATURALNEGO, WPISANE NA LISTĘ DZIEDZICTWA ŚWIATOWEGO UNESCO I LISTĘ DZIEDZICTWA ŚWIATOWEGO W NIEBEZPIECZEŃSTWIE UNESO	165
ANEKS 2. OBIEKTY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I DZIEDZICTWA NATURALNEGO PAŃSTW KARPACKICH WPISANE NA LISTĘ ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA UNESCO	170
ANEKS 3. WYKAZ REJESTRÓW NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA, POCHODZĄCYCH Z PAŃSTW KARPACKICH I UJĘTYCH W LIŚCIE NIEREPREZENTATYWNEJ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO, LIŚCIE NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WYMAGAJĄCEGO PILNEJ OCHRONY, REJESTRZE DOBRYCH PRAKTYK OCHRONNYCH	181
ANEKS 4. WYKAZ SZLAKÓW KULTURY RADY EUROPY	184
ANEKS 5. WYKAZ MIAST BĘDĄCYCH EUROPEJSKIMI STOLICAMI KULTURY W LATACH 1985-2021	187
ANEKS 6. LAUREACI NAGRODY UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE ARCHITEKTURY WSPÓŁCZESNEJ MIESA VAN DER ROHEGO	189
ANEKS 7. NAGRODY UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO/EUROPA NOSTRA W LATACH 2002-2020, PRYZNANE TWÓRCOM I OBIEKTOM Z PAŃSTW KARPACKICH	191
ANEKS 8. NAGRODA UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE MUZYKI WSPÓŁCZESNEJ (EUROPEAN BORDER BREAKERS AWARDS – EBBA) PRYZNANA W LATACH 2004-2019 ARTYSTOM POCHODZĄCYM Z PAŃSTW KARPACKICH I NAGRODA THE MUSIC MOVES EUROPE TALENT AWARDS PRYZNANA W LATACH 2019-2020 ARTYSTOM POCHODZĄCYM Z PAŃSTW KARPACKICH	197
ANEKS 9. NAGRODA UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE LITERATURY PRYZNANA W LATACH 2009-2020 TWÓRCOM LITERATURY Z PAŃSTW KARPACKICH	198
ANEKS 10. WYKAZ OBIEKTÓW/MIEJSC/INSTYTUCJI, KTÓRE UZYSKAŁY ZNAK DZIEDZICTWA EUROPEJSKIEGO	199

ANEKS 11. KONWENCJA KARPACKA	202
ANEKS 12. FORMULARZ BADANIA „STUDENCI A KULTURA I DZIEDZICTWO KULTUROWE”	214
ANEKS 13. FORMULARZ BADANIA ANALIZY POTENCJAŁU ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH UCZESTNICZĄCYCH W PROJEKCIE „NA WOŁOSKIM SZLAKU”	219

WSTĘP

Działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego w regionie karpackim podejmowane są przez różne podmioty. Również współpraca samych państw karpackich w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego przebiega w sposób wielotorowy.

W części pierwszej niniejszego opracowania przedstawiono współcześnie działające organizacje międzynarodowe o charakterze rządowym, które podejmują działania na rzecz zachowania i rozwoju kultury. Akty prawa międzynarodowego ustanowione przez te organizacje, tj. Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Radę Europy (RE) i Unię Europejską (UE) mają jednak w większości charakter powszechny.

Umową międzynarodową, która dotyczy wyłącznie współpracy w regionie karpackim jest Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat zwana Konwencją Karpacką. Współpraca państw karpackich uregulowana w tej Konwencji została przedstawiona w drugiej części opracowania.

Niejednokrotnie przedsięwzięcia w zakresie zachowania i rozwoju kultury współfinansowane są ze środków rządowych organizacji międzynarodowych. W trzeciej części przedstawiono współpracę państwa karpackich w ramach Grupy Wyszehradzkiej, programów Unii Europejskiej oraz euroregionów.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono również wyniki dwóch badań, które przeprowadzone zostały w związku z realizacją projektu „Na Wołoskim Szlaku” w ramach środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Inspiracją do przygotowania projektu był Szlak Kultury Wołoskiej, wytyczony na pograniczu polsko-słowackim, w województwach: śląskim, małopolskim, podkarpackim po polskiej stronie oraz kraju żylińskim i preszowskim po stronie słowackiej.

Celem pierwszego z badań było dokonanie analizy zaangażowania osób studiujących w województwie podkarpackim w działalność organizacji społecznych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury, ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego oraz poznanie świadomości studentów na temat znaczenia kultury i dziedzictwa kulturowego.

Z kolei celem drugiego z przeprowadzonych badań było dokonanie analizy kondycji organizacji pozarządowych biorących udział w projekcie, a działających w sferze kultury. Badanie to obejmowało analizę potencjału osobowego, finansowego i technicznego, sfer aktywności, zasięgu działania oraz planów

badanych organizacji w bliższej i w dalszej perspektywie czasowej. Z uwagi na fakt, iż realizacja projektu przypadała w szczególnych warunkach, spowodowanych pandemią COVID-19, podjęto również próbę analizy jej wpływu na funkcjonowanie badanych organizacji.

W ostatniej części opracowania opisano inicjatywy społeczne, które zrealizowane zostały w ramach projektu „Na Wołoskim Szlaku”, a które dotyczyły popularyzacji i zachowania dziedzictwa kulturowego pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego.

1. DZIAŁALNOŚĆ WYBRANYCH RZĄDOWYCH ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH NA RZECZ ZACHOWANIA I ROZWOJU KULTURY

Wprowadzenie

Do współcześnie działających organizacji międzynarodowych o charakterze rządowym¹, które aktywnie angażują się w zachowanie i rozwój kultury należą: Organizacja Narodów Zjednoczonych wraz z Organizacją Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, będącą organizacją wyspecjalizowaną ONZ; Rada Europy; Unia Europejska. Na zaangażowanie wyżej wymienionych organizacji w promocję i ochronę kultury wskazują m.in. tacy badacze jak: Helaine Silverman², Federico Mayor³, Mechtild Rössler Chief⁴, Alicja Jagielska-Burduk i Piotr Stec⁵, Cris Shore⁶, Bożena Gierat-Bieroń⁷, Monica Sassatelli⁸, Lilian Richieri Hanania⁹. Jednakże stosunkowo niewiele wiadomo o praktycznych aspektach działalności wspomnianych organizacji. Tym samym istotnym wydaje się być ukazanie tego mało znanego zagadnienia. Ponadto badacze niewiele miejsca poświęcili dotychczas problematyce wpływu działalności międzynarodowych organizacji rządowych na ochronę i promocję szeroko pojętej kultury państw karpaccich.

-
- 1 Zob. T. Łoś-Nowak, *Organizacje międzynarodowe: geneza – istota – ewolucja* [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota-mechanizmy działania-zasięg*, Wrocław 2009, s. 29-37.
 - 2 H. Silverman, *Border Wars: The Ongoing Temple Dispute Between Thailand and Cambodia and UNESCO's World Heritage List* [w:] *International Journal of Heritage Studies*, Volume 17, Issue 1, 2011, s. 1-21.
 - 3 F. Mayor, *The Role of UNESCO in the Construction of Peace* [w:] *Medicine and War*, Volume 8, Issue 1, 1992, s. 18-24.
 - 4 M. Rössler Chief, *World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992-2006* [w:] *Landscape Research*, Volume 31, Issue 4, 2006, s. 333-353.
 - 5 A. Jagielska-Burduk, P. Stec, *Council of Europe Cultural Heritage and Education Policy: Preserving Identity and Searching for a Common Core?* [w:] *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 22(1), January 2019, s. 1-12.
 - 6 C. Shore, *Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'* [w:] *Man New Series*, Vol. 28, No. 4 (December 1999), s. 779-800.
 - 7 B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2019.
 - 8 M. Sassatelli, *The Arts, the State, and the EU: Cultural Policy in the Making of Europe* [w:] *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*, Vol. 51, No. 1, (Spring 2007), s. 28-41.
 - 9 L. Richieri Hanania, *Trade, culture and the European Union Cultural Exception* [w:] *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 25, Issue 5: *Trade and Culture: The Ongoing Debate*, 2019, s. 568-581.

1.1. Organizacja Narodów Zjednoczonych

Pomimo że Organizacja Narodów Zjednoczonych, która powstała w 1945 r., miała za zadanie przede wszystkim uchronić przyszłe pokolenia od wojny, a tym samym utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo¹⁰, to jednak stanowi ona fundamentalny przykład uniwersalnej, rządowej organizacji międzynarodowej, która promuje i zarazem chroni światowe dziedzictwo kulturowe. Należy jednak zaznaczyć, że w tym zakresie rola ONZ sprowadza się jednak w głównej mierze do: stanowienia międzynarodowych aktów prawnych, dotyczących ochrony kultury oraz powoływania organów odpowiedzialnych za propagowanie oraz poszanowanie dziedzictwa kulturowego.

Od momentu powstania ONZ do chwili obecnej, liczne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych zajmowały stanowisko nie tylko w sprawie ochrony dóbr kultury, lecz również poszanowania kultury i religii mniejszości narodowych i etnicznych. W tym celu wydały one akty prawa międzynarodowego (Tabela 1).

Tabela 1. Najważniejsze dokumenty ustanowione przez organy ONZ w zakresie ochrony kultury

Lp.	Nazwa organu stanowiącego	Nazwa dokumentu	Data uchwalenia	Najważniejsze postanowienia z zakresu ochrony kultury
1.	Zgromadzenie Ogólne ONZ ^I	Powszechna deklaracja praw człowieka ^{II} uchwalona na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.	10 grudnia 1948 r.	Zgodnie z Powszechną deklaracją praw człowieka każdy człowiek ma prawo wolności myśli, sumienia i wyznania. Obejmuje ono swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary zarówno indywidualnie, jak też zbiorowo. Wolność ta przejawia się poprzez nauczanie, praktykowanie i uprawianie kultu oraz obyczajów ^{III} . W dokumencie tym stwierdzono również, że każdy człowiek ma prawo do urzeczywistnienia swych praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych ^{IV} . Dodatkowo Powszechna deklaracja praw człowieka zagwarantowała swobodę uczestnictwa każdego człowieka w życiu kulturalnym społeczeństwa, a także prawo do korzystania ze sztuki, uczestniczenia w postępie nauki i korzystania z jej dobrodziejstw. Zagwarantowała ona również ochronę moralnych i materialnych korzyści wynikających z jakiegokolwiek jego działalności naukowej, literackiej lub artystycznej ^V .

2.	Zgromadzenie Ogólne ONZ	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, uchwalony na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 2200A (XXI) 16 grudnia 1966 r.	16 grudnia 1966 r.	Pakt stanowi, iż „w państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy” ^{VI} .
3.	Zgromadzenie Ogólne ONZ	Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych uchwalony na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 2200A (XXI) 16 grudnia 1966 r.	16 grudnia 1966 r.	Państwa strony Paktu są zobowiązane do zapewnienia mężczyznom i kobietom równego prawa do korzystania z wszystkich praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, wymienionych w Pakcie ^{VII} . W celu realizacji prawa do pracy, państwa strony Paktu będą podejmowały działania na rzecz zapewnienia programów technicznego i zawodowego poradnictwa i szkolenia, a także będą prowadziły politykę zmierzającą do stałego rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego ^{VIII} . Strony Paktu uznają, iż każdy człowiek ma prawo do udziału w życiu kulturalnym ^{IX} . Tym samym państwa strony Paktu są zobligowane do podejmowania środków niezbędnych do ochrony, rozwoju i upowszechniania nauki i kultury ^X . Ponadto strony Paktu uznają wszelkie korzyści wynikające z popierania i rozwoju kontaktów międzynarodowych i współpracy w dziedzinie nauki i kultury ^{XI} .
4.	Rada Bezpieczeństwa ONZ ^{XII}	Rezolucja Rady Bezpieczeństwa 2199 (2015) przyjęta na 7379 posiedzeniu w dniu 12 lutego 2015 r.	12 lutego 2015 r.	W rezolucji Rada Bezpieczeństwa stanowczo potępiła zniszczenie dziedzictwa kultury Syrii i Iraku. Ponadto zwróciła ona uwagę na handel zrabowanymi dobrami kultury, które pochodzą z muzeów, bibliotek, stanowisk archeologicznych, zlokalizowanych w Syrii i Iraku oraz zaapelowała, aby wszystkie państwa przeciwdziałały tym procederom ^{XIII} .

¹⁰ Zob. Art. 1 Karty Narodów Zjednoczonych ONZ [w:] J. Rydzkowski, *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2003, s. 297.

5.	Rada Praw Człowieka	Rezolucja Rady Praw Człowieka 30/22, Prawa kulturalne i ochrona dziedzictwa narodowego, przyjęta na 33 sesji w dniu 30 września 2016 r.	30 września 2016 r.	W rezolucji wezwano wszystkie państwa do poszanowania i ochrony prawa każdego człowieka do życia kulturalnego, w tym także do dostępu do dziedzictwa kulturowego. Strony konfliktów zbrojnych zostały wezwane do powstrzymania się od ataków na dobra kulturalne. Skierowano również ich uwagę na konieczność zapobiegania i zwalczania zorganizowanej przestępczości, opierającej się na nielegalnym handlu dobrami kultury oraz przywracania skradzionych, zrabowanych lub będących przedmiotem handlu dóbr kultury do krajów ich pochodzenia. Ponadto rezolucja stanowiła apel o współpracę kompetentnych władz krajowych ze społeczeństwem obywatelskim. Celem tego powinna być promocja kultury i dostępu do dziedzictwa narodowego. W rezolucji stwierdzono, że państwa powinny wypracować efektywne strategie, by przeciwdziałać zniszczeniu dóbr kultury ^{XIV} .
6.	Rada Bezpieczeństwa ONZ	Rezolucja Rady Bezpieczeństwa 2347 (2017) przyjęta na 7907 posiedzeniu, w dniu 24 marca 2017 r.	24 marca 2017 r.	W rezolucji odniesiono się do wpływu globalizacji i dostępu do nowych technologii na handel dobrami kulturowymi. Potępiono niszczenie dziedzictwa kulturowego w tym architektury sakralnej oraz kradzieże dóbr kultury oraz handel nimi. Wspominano, że sprawcy ataków na miejsca kultu religijnego, szkół, instytucji kultury, sztuki i nauki będą pociągnięci do odpowiedzialności karnej na mocy stosownych aktów prawnych. Rezolucja wezwała państwa do przyjęcia takich rozwiązań prawnych, które przeciwdziałałyby zjawisku nielegalnego handlu dobrami kultury i były zgodne z prawem międzynarodowym. W rezolucji podkreślono zasługi UNESCO w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zarówno w czasie konfliktów zbrojnych, jak i po ich ustaniu. W rezolucji wymieniono również szczegółowy zakres działań w celu wyeliminowania handlu dobrami kultury oraz prób ich niszczenia przez takie organizacje jak Daesh czy Al-Qaida.
7.	Rada Praw Człowieka	Rezolucja Rady Praw Człowieka 37/17, Prawa kulturalne i ochrona dziedzictwa narodowego, przyjęta na 37 sesji w dniu 22 marca 2018 r.	22 marca 2018 r.	W rezolucji zostały powtórzone postulaty zawarte w rezolucji Rady Praw Człowieka 30/22 ^{XV} .

- I Zob. Zgromadzenie Ogólne ONZ [w:] J. Symonides, Organizacja Narodów Zjednoczonych: Geneza, podstawa, cele i zasady funkcjonowania, struktura, organy główne i pomocnicze, system Narodów Zjednoczonych [w:] J. Symonides (red.), Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i Perspektywy, Warszawa 2006, s. 33-41.
- II Zob. J. Rydzkowski, *op. cit.*, s. 179.
- III Art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, [Internet] https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, dostęp: 05.08.2020 r.
- IV Art. 22 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, *op. cit.*
- V Art. 27 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, *op. cit.*
- VI Art. 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, [Internet] <http://www.dialog.gov.pl/regulacje-prawne/miedzynarodowe-akty-prawne/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/>, dostęp: 05.08.2020 r.
- VII Art. 3 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, [Internet] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380169>, dostęp: 05.08.2020 r.
- VIII Art. 6 ust. 2 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, *op. cit.*
- IX Art. 15 ust. 1 lit. a Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, *op. cit.*
- X Art. 15 ust. 2 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, *op. cit.*
- XI Art. 15 ust. 4 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, *op. cit.*
- XII Zob. Rada Bezpieczeństwa ONZ [w:] P. Ostaszewski, Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów, Warszawa 2020, s. 640.
- XIII Proceder ten został zapoczątkowany w Iraku z dniem 6 sierpnia 1990 r., natomiast w Syrii z dniem 15 marca 2011 r., Resolution 2199 (2015) adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015, [Internet] [https://undocs.org/S/RES/2199\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2199(2015)), dostęp: 05.08.2020 r. Należy zaznaczyć, że Rada Bezpieczeństwa ONZ wielokrotnie reagowała na kwestie niszczenia dziedzictwa kulturowego i handlu zrabowanymi dobrami kultury w Iraku. Odniosła się ona do tego problemu m.in. w rezolucji 1483(2003), uchwalonej przez Radę Bezpieczeństwa w dniu 22 maja 2003 r., Zob. Resolution 1483 (2003) adopted by the Security Council at its 4761st meeting on 22 May 2003, [Internet] [file:///C:/Users/TULIPAN/AppData/Local/Temp/S_RES_1483\(2003\)-EN.pdf](file:///C:/Users/TULIPAN/AppData/Local/Temp/S_RES_1483(2003)-EN.pdf), dostęp: 05.08.2020 r. W kolejnych latach Rada Bezpieczeństwa odnosiła się do problematyki w kontekście Iraku i Syrii w rezolucjach 1546 (2004), 2139 (2014), wspomnianej już rezolucji 2199 (2015), rezolucji 2249 (2015); 2253 (2015), 2322 (2016),
- XIV Resolution 30/22 adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016, Cultural rights and the protection of cultural heritage, [Internet] <https://undocs.org/A/HRC/RES/33/20>, dostęp: 05.08.2020 r.
- XV Resolution 37/17 adopted by the Human Rights Council on 22 March 2018, Cultural rights and the protection of cultural heritage, [Internet] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/099/81/PDF/G1809981.pdf?OpenElement>, dostęp: 05.08.2020 r.

Pomimo że Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa angażują się w problemy powiązane z ochroną dóbr kultury czy też poszanowaniem prawa do kultury, to jednak w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych wyodrębniono szereg organów i instytucji, na których w głównej mierze spoczywa ten obowiązek (Tabela 2).

Tabela 2. Najważniejsze organy i instytucje ONZ zaangażowane w ochronę dóbr kultury i poszanowanie prawa do kultury

Lp.	Nazwan organu ONZ	Rok powstania	Zakres obowiązków w obszarze ochrony dóbr kultury i poszanowania prawa do kultury
1.	Komitet praw człowieka	1976 r.	Komitet praw człowieka rozpatruje raporty dotyczące postępów we wprowadzaniu postanowień Paktu w życie oraz indywidualnych skarg zgodnych z Pierwszym protokołem fakultatywnym do Paktu ^I .
2.	Komitet praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych	1985 r.	Komitet składa Radzie Gospodarczej i Społecznej ^{II} sprawozdania z postępów implementacji Paktu ^{III} .
3.	Wysoki komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka ^{IV}	1993 r.	Wysoki komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka ma za zadanie przede wszystkim promować i zapewniać stosowanie praw człowieka na świecie, koordynować współpracę międzynarodową w tym zakresie, opracowywać nowe instrumenty prawnej ochrony praw człowieka, śledzenie naruszeń praw człowieka na świecie. Biorąc pod uwagę, że prawa człowieka obejmują również prawa kulturalne, jest on również zaangażowany w ich zapewnienie i przestrzeganie ^V .
4.	Specjalny sprawozdawca do spraw mniejszości ^{VI}	2005 r.	Specjalny sprawozdawca do spraw mniejszości ma na celu współpracę z rządami państw w celu wdrażania przepisów Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych ^{VII} . W szczególności dotyczy to poszanowania prawa tych osób do korzystania z własnej kultury, wyznania, praktykowania własnej religii i używania własnego języka ^{VIII} . Ponadto analizuje on istniejące przeszkody w respektowaniu praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, religijnych i językowych. Podejmuje on w tym zakresie współpracę z organami ONZ oraz licznymi organizacjami pozarządowymi. Przedkłada Zgromadzeniu Ogólnemu i Radzie Praw Człowieka raporty ze swojej działalności wraz z rekomendacjami w zakresie lepszej implementacji praw osób należących do ww. mniejszości.
5.	Rada Praw Człowieka ^{IX}	2006 r.	Rada Praw Człowieka stanowi forum dialogu ONZ w zakresie współpracy na rzecz ochrony praw człowieka. Pomaga państwom członkowskim w wywiązywaniu się ze zobowiązań ochrony praw człowieka, w tym ochrony kultury. Przedkłada także Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ rekomendacje dotyczące dalszego rozwoju prawa międzynarodowego w obszarze praw człowieka ^X .
6.	Specjalny sprawozdawca w dziedzinie praw kulturalnych ^{XI}	2009 r.	Instytucja ta ma na celu promować głębsze zrozumienie konieczności zapewnienia praw kulturalnych w systemie ochrony praw człowieka, w tym w zakresie utrzymania pokoju, równości i rozwoju. W tym celu opracowuje on raporty dotyczące ich implementacji i przedstawia je Radzie Praw Człowieka oraz Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ ^{XII} .

Źródło: opracowanie własne.

- I J. Rydzkowski, *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przewodnik polityczny*, Warszawa 2012, s. 164.
- II Zob. Rada Gospodarcza i Społeczna [w:] P. Ostaszewski, *op. cit.*, s. 641-642.
- III J. Rydzkowski, *op. cit.*
- IV Stanowisko to utworzono w 1993 r. na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 48/41/1993 r., J. Rydzkowski, *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych, op. cit.*, s. 276.
- V *Ibidem*.
- VI Specjalny sprawozdawca do spraw mniejszości został powołany na mocy rezolucji 2005/79 Komisji Praw Człowieka. Jego mandat był następnie cyklicznie przedłużany przez Radę Praw Człowieka. Obecnie funkcję tę pełni dr Fernand de Varennes RP, Doyen., *Special Rapporteur on minority issues*, [Internet] <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/SRMinorities/Pages/SRminorityissuesIndex.aspx>, dostęp: 06.08.2020 r.
- VII Zob. Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych [Internet] <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1992b.html>, dostęp: 06.08.2020 r.
- VIII Art. 2 ust. 1. Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, *op. cit.*
- IX Rada Praw Człowieka powstała na mocy rezolucji nr 60/251 uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ z dnia 15 marca 2006 r. Zastąpiła ona Komisję Praw Człowieka, której funkcje przejęła. O ile Komisja Praw Człowieka była jedną z komisji funkcjonalnych Rady Gospodarczej i Społecznej, to Rada Praw Człowieka jest organem pomocniczym Zgromadzenia Ogólnego ONZ., J. Rydzkowski, *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przewodnik ...*, s. 73-75.
- X Rada Praw Człowieka w pytaniach i odpowiedziach, UNIC Warsaw Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, [Internet] <http://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/rada-praw-czlowieka-w-pytaniach-i-odpowiedziach/3184>, dostęp: 06.07.2020 r.
- XI W 2009 r. Rada Praw Człowieka na mocy rezolucji 10/23 powołała Specjalnego Sprawozdawcę w dziedzinie praw kulturalnych. Miał on pełnić swoją funkcję przez okres trzech lat. Jednakże jego mandat został przedłużony. W rezultacie instytucja ta funkcjonuje nadal.
- XII Jednym z ostatnich raportów Karimy Bennoune, Specjalnego Sprawozdawcy w dziedzinie praw kulturalnych jest *Report on cultural rights defenders*. Zob. *Report on cultural rights defenders (2020)*, *Special Rapporteur in the fields of cultural rights*, [Internet] <https://www.ohchr.org/EN/Issues/CulturalRights/Pages/SRCulturalRightsIndex.aspx>, dostęp: 06.08.2020 r.

1.2. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury

Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury można uznać za jedną z ważniejszych, wyspecjalizowanych organizacji systemu ONZ, której podstawowym celem jest „umacnianie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego przez popieranie współpracy między narodami w dziedzinie oświaty, nauki i kultury, umacnianie poszanowania prawa, w tym praw i podstawowych wolności człowieka, niezależnie od rasy, płci, języka, religii, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych”¹¹.

11 M. Proczek, *System NZ – wybrane organizacje wyspecjalizowane NZ* [w:] E. Latoszek, M. Proczek, *Organizacje międzynarodowe we współczesnym świecie*, Warszawa 2006, s. 142, cyt. za *Deklaracja Polskiego Komitetu ds. UNESCO*, Warszawa 22 czerwca 1995 r., Polski Komitet ds. UNESCO, Warszawa 1995, s. 1.

Od chwili powstania tj. od 1946 r.¹². UNESCO uchwaliła liczne akty prawa międzynarodowego z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz poszanowania prawa do kultury (Tabela 3).

Tabela 3. Najważniejsze akty prawa międzynarodowego z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i poszanowania prawa do kultury, uchwalone przez UNESCO

Lp.	Nazwa aktu	Data uchwalenia
1.	Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego ^I	14 maja 1954 r.
2.	Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury ^{II}	14 listopada 1970 r.
3.	Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego ^{III}	16 listopada 1972 r.
4.	Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 26 marca 1999 r. ^{IV}	26 marca 1999 r.
5.	Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego ^V	17 października 2003 r.
6.	Konwencja UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego ^{VI}	20 października 2005 r.

Źródło: pracowanie własne.

- I Zob. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., [Internet] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19570460212/O/D19570212.pdf>, dostęp: 06.08.2020 r.
- II Zob. Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., [Internet] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-dotyczaca-srodkow-zmierzajacych-do-zakazu-i-zapobiegania-16789239>, dostęp: 06.08.2020 r.
- III Zob. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, [Internet] https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_swiatowego_dziedzictwa.pdf, dostęp: 06.08.2020 r.
- IV Zob. Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisany w Hadze dnia 14 maja 1954 r., [Internet] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/drugi-protokol-do-konwencji-o-ochronie-dobr-kulturalnych-w-razie-17779171/art-15>, dostęp: 06.08.2020 r.
- V Zob. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., [Internet] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf>, dostęp: 06.08.2020 r.

12 Akt Konstytucyjny ustanawiający UNESCO został podpisany 16 listopada 1945 r. w Londynie. Konstytucja weszła w życie 4 listopada 1946 r., po jej ratyfikacji przez 20 państw uczestniczących w konferencji założycielskiej oraz zaaprobowaniu jej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. W trakcie pierwszej sesji organu plenarnego UNESCO, która miała miejsce w listopadzie 1946 r. w Paryżu, przyjęto układ o współpracy między UNESCO a ONZ. Wszedł on w życie 14 grudnia 1946 r. Z tym dniem UNESCO stała się jedną z organizacji wyspecjalizowanych systemu Narodów Zjednoczonych, *ibidem*, s. 141.

VI Zob. Konwencja UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, [Internet] https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje_deklaracje_raporty/Konwencja_o_ochronie_roznorodnosci_form_wyrazu_kulturowego.pdf, dostęp: 06.08.2020 r.

Państwa strony ww. aktów prawa międzynarodowego zobowiązały się do przestrzegania ich treści. Jednakże UNESCO stoi na straży ich wykonywania, a także udziela pomocy technicznej w granicach swojego programu i swoich możliwości.

UNESCO wspierając państwa strony Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego organizuje liczne szkolenia z tego zakresu. Przykładowo w dniach 25-26 września 2018 r. UNESCO we współpracy z Gruzińską Narodową Komisją UNESCO oraz Ministerstwem Obrony Gruzji zorganizowało szkolenie z zakresu ochrony własności kulturowej w trakcie konfliktu zbrojnego w Tbilisi¹³. Z kolei w dniach 1-3 października 2018 r. w Bejrucie odbyły się warsztaty adresowane do 40 kobiet, będących członkami sił zbrojnych Libanu, Iraku i Jordanii oraz kobiet wchodzących w skład Tymczasowych Sił Zbrojnych ONZ w Libanie. Szkolenie miało na celu wzmocnić udział kobiet w ochronie dziedzictwa kulturowego w trakcie konfliktów zbrojnych, jak też podczas misji utrzymania pokoju¹⁴.

Opierając się na przepisach Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego w lutym 2018 r. UNESCO podjęło decyzję o rozpoczęciu inicjatywy, *Revive the Spirit of Mosul* (pol. Ożywić Ducha Mosulu)¹⁵. W ramach tej inicjatywy w kwietniu 2018 r. UNESCO, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Irak zawarły porozumienie, w którym Zjednoczone Emiraty Arabskie zobowiązały się przekazać ponad 50 milionów dolarów amerykańskich na odbudowę kulturowego dziedzictwa Mosulu¹⁶. W lutym 2019 r. Unia Europejska wsparła inicjatywę *Revive the Spirit of Mosul* kwotą 20 milionów euro¹⁷.

W 2020 r. UNESCO obchodziło 50 rocznicę uchwalenia Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. Dokonując

13 UNESCO, Training course on the protection of cultural property in the event of armed conflict in Georgia, [Internet] http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/training_course_on_the_protection_of_cultural_property_in_th/, dostęp: 10.08.2020 r.

14 UNESCO, Female military trained by UNESCO in protecting cultural property, [Internet] <https://en.unesco.org/news/female-military-trained-unesco-protecting-cultural-property>, dostęp: 10.08.2020 r.

15 UNESCO, UNESCO launches flagship initiative to revive the spirit of Mosul, [Internet] <https://en.unesco.org/news/unesco-launches-flagship-initiative-revive-spirit-mosul>, dostęp: 10.08.2020 r.

16 UNESCO, UAE, UNESCO and Iraq conclude historic \$50 m partnership to reconstruct Mosul's iconic al-Nouri Mosque and al-Hadba Minaret, [Internet] <https://en.unesco.org/news/uae-unesco-and-iraq-conclude-historic-50m-partnership-reconstruct-mosuls-iconic-al-nouri-mosque>, dostęp: 10.08.2020 r.

17 UNESCO, The European Union contributes €20 million to UNESCO's flagship initiative "Revive the Spirit of Mosul", [Internet] <https://en.unesco.org/news/european-union-contributes-eu20-million-unescos-flagship-initiative-revive-spirit-mosul>, dostęp: 10.08.2020 r.

bilansu zysków wynikających z uchwalenia Konwencji UNESCO zaznaczyło, że miała ona duży wpływ na wewnętrzne unormowania prawne państw stron Konwencji w tym obszarze. Tylko w latach 2015-2020 UNESCO zorganizowało ponad 80 szkoleń i sesji tematycznych skierowanych do przedstawicieli ponad 100 państw świata. W celu zwiększenia skuteczności w zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury UNESCO nawiązało współpracę z Międzynarodową Organizacją Policji Kryminalnej (ang. *International Criminal Police Organization*, INTERPOL), Światową Organizacją Celną (ang. *World Customs Organization*, WCO), Międzynarodową Radą Muzeów (ang. *International Council of Museums*, ICOM), a także Międzynarodowym Instytutem Unifikacji Prawa Prywatnego (ang. *International Institute for the Unification of Private Law*, UNIDROIT). Ponadto na przestrzeni lat UNESCO rozwinęło praktyczne narzędzia, które przyczyniły się do efektywniejszego zwalczania nielegalnego przywozu, wywozu i przenoszeniu własności dóbr kultury. Należą do nich m.in. wyszukiwarka aktów prawnych związanych z narodowymi dobrami kulturowymi (ang. *Database on National Cultural Heritage Laws*), identyfikator obiektu (ang. *Object ID*)¹⁸ i wzór certyfikatu eksportowego (ang. *Model Export Certificate*)¹⁹.

W listopadzie 2020 r. UNESCO planuje przeprowadzić serię 5 zdalnych konferencji międzynarodowych, które będą platformą wymiany poglądów na temat osiągnięć wynikających z uchwalenia Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. Ponadto, z powodu pandemii COVID-19 UNESCO zorganizowało szereg warsztatów i szkoleń w formie zdalnej. Jednym z nich było szkolenie przeprowadzone w dniach 2-17 czerwca 2020 r. w Afryce Wschodniej we współpracy z INTERPOL-em i WCO. Miało ono na celu wzmocnić wdrażanie aktów legislacyjnych przez sieci operacyjne, bazy danych i dobre praktyki z zakresu przeciwdziałania nielegalnemu handlowi. W celu pogłębienia świadomości społeczności międzynarodowej w obszarze zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, w dniu 14 listopada 2020 r. po raz pierwszy będzie obchodzony Dzień przeciwko Nielegalnemu Handlowi Dobrami Kulturowymi²⁰.

Spośród Konwencji uchwalonych przez UNESCO dużą popularnością cieszy się Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r. Na jej podstawie został bowiem powołany Komitet Dziedzictwa Światowego, który działa przy Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury. Komitet rozpatruje wnioski państw stron Konwencji o umieszczenie dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, znajdujących się na ich terytorium, na Liście dziedzictwa światowego UNESCO²¹. Obecnie na Liście tej znajduje się 1121 (Wykres 1) dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowanych w 167 państwach²² (Aneks 1) Ameryki Łacińskiej i Karaibów²³, Europy i Ameryki Północnej²⁴, Azji i Pacyfiku²⁵, Afryki²⁶, a także w krajach arabskich²⁷ (Wykres 2). Spośród wspomnianej liczby wszystkich dóbr znajdujących się na Liście dziedzictwa światowego UNESCO, 75 jest zlokalizowanych na terenie państw karpaccich (Wykres 3)²⁸. Stanowi to 6,6% wszystkich dóbr kulturalnych i naturalnych wpisanych na Listę²⁹.

18 Identyfikator ten został ustanowiony przy współpracy UNESCO z muzealnikami, międzynarodowymi służbami policyjnymi, strażą graniczną, handlarzami sztuką, sektorem ubezpieczeniowym. UNESCO, Codes and practical instruments, [Internet] <https://en.unesco.org/fightillicittrafficking/tools>, dostęp: 10.08.2020 r.

19 Model certyfikatu eksportowego został opracowany przez UNESCO i WCO. Model ten jest powiązany z istotnymi wytycznymi w zakresie przeciwdziałania nielegalnemu handlowi dobrami kulturowymi i służy identyfikacji i tropieniu obiektów kultury, równocześnie nie będąc zbyt rygorystycznym dla eksporterów i służb celnych, *ibidem*.

20 UNESCO, Taking Stock, moving forward – 50 years of combating illicit trafficking of cultural property, [Internet] <https://en.unesco.org/news/taking-stock-moving-forward-50-years-combatting-illicit-trafficking-cultural-property>, dostęp: 10.08.2020 r.

21 Art. 11 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, *op. cit.*

22 Należy wspomnieć, że 39 dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego ma charakter transgraniczny. World Heritage List, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/>, dostęp: 10.08.2020 r.

23 W Ameryce Łacińskiej i na Karaibach jest zlokalizowanych 96 dóbr kulturalnych, 38 dóbr naturalnych oraz 8 dóbr kulturalnych i naturalnych, wpisanych na Listę dziedzictwa światowego UNESCO. Znajdują się one na terenie 28 państw. World Heritage List Statistics. Number of World Heritage Properties by region, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/stat>, dostęp: 10.08.2020 r.

24 Na terenie Europy i Ameryki Północnej znajduje się 453 dobra kulturalne, 65 dóbr naturalnych i 11 dóbr kulturalnych i naturalnych, wpisanych na Listę dziedzictwa światowego UNESCO. Dobra te występują na obszarze 50 państw obu kontynentów, *ibidem*.

25 W 36 państwach Azji i Pacyfiku znajduje się 189 dóbr kulturalnych, 67 dóbr naturalnych i 12 dóbr kulturalnych i naturalnych, wpisanych na Listę dziedzictwa światowego UNESCO. *Ibidem*.

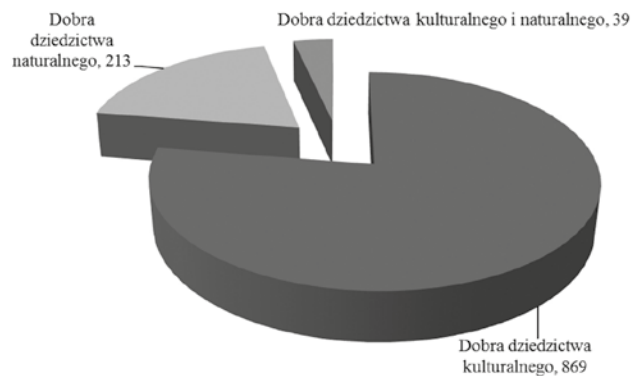
26 Na terenie Państw Arabskich, wyodrębnionych jako osobna kategoria państw, w 18 krajach znajduje się 78 dóbr kulturalnych, 5 dóbr naturalnych i 3 dobra kulturalne i naturalne, umieszczonych na Liście dziedzictwa światowego UNESCO, *ibidem*.

27 W Afryce na terenie 35 państw są zlokalizowane 53 dobra kulturalne, 38 dóbr naturalnych i 5 dóbr kulturalnych i naturalnych, umieszczone na Liście dziedzictwa światowego UNESCO, *ibidem*.

28 *Ibidem*.

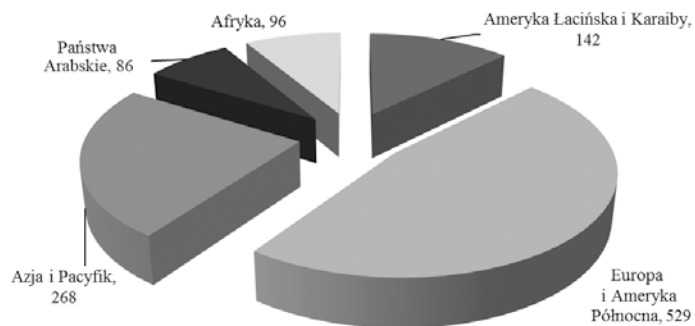
29 *Ibidem*.

Wykres 1. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO

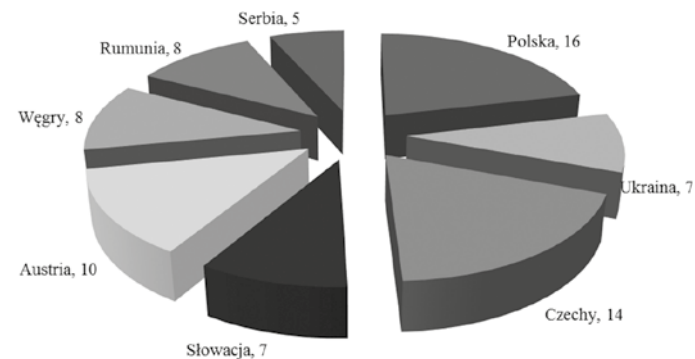
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych na stronie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/>, dostęp: 10.08.2020 r.

Wykres 2. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych regionach i wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych na stronie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/stat>, dostęp: 10.08.2020 r.

Wykres 3. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych państwach karpacckich i wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych na stronie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/>, dostęp: 10.08.2020 r.

Ponadto, na mocy decyzji Komitetu została ustanowiona Lista dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie. Dobra znajdujące się na tej Liście, by ocalić je przed zniszczeniem muszą być wsparte pomocą ze strony UNESCO³⁰. Obecnie znajdują się na niej 54 dobra dziedzictwa kulturalnego i naturalnego³¹, zlokalizowane w 32 krajach Ameryki Łacińskiej i Karaibów³², Europy i Ameryki Północnej³³, Azji i Pacyfiku³⁴, Afryki³⁵ oraz państwach arabskich³⁶ (Wykres 4, Aneks 1). Spośród wszystkich dóbr wpisanych na ww. Listę, 2 z nich znajdują się w państwach karpacckich³⁷.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Spośród wszystkich dóbr, 36 stanowią dobra kulturalne, natomiast 18 dobra naturalne. World Heritage List, *op. cit.*

³² Na terenie Ameryki Łacińskiej i na Karaibach znajdują się 4 dobra kulturalne i 2 dobra naturalne, wpisane na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie, *ibidem*.

³³ Na terenie Europy i Ameryki Północnej znajdują się 3 dobra kulturalne i 1 dobro naturalne wpisane na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie, *ibidem*.

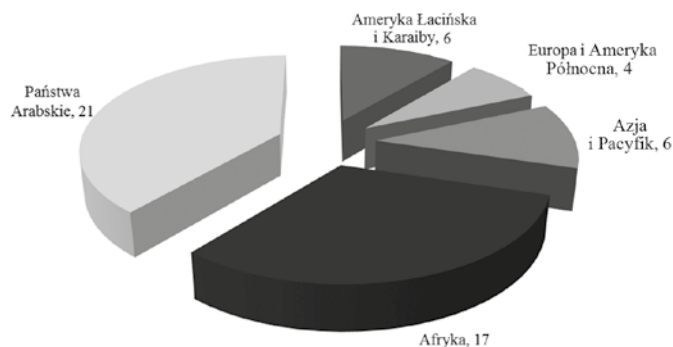
³⁴ Na terenie Azji i Pacyfiku znajdują się 2 dobra naturalne i 4 dobra kulturalne, wpisane na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie, *ibidem*.

³⁵ Na terenie Afryki znajdują się 4 dobra kulturalne i 13 dóbr naturalnych, wpisane na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie, *ibidem*.

³⁶ W regionie określonym, jako Państwa Arabskie znajdują się 21 dobra kulturalne wpisane na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie, *ibidem*.

³⁷ Należą do nich Historyczne Centrum Wiednia w Austrii i Średniowieczne Zabytki w Kosowie, które na liście figurują, jako dobra kulturalne Serbii, będącej państwem karpacckim, *ibidem*.

Wykres 4. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych regionach i wpisana na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie UNESCO

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych na stronie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/>, dostęp: 10.08.2020 r.

Zarówno dobra wpisane na Listę dziedzictwa światowego UNESCO, jak też na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie mogą liczyć na wsparcie ze strony samej Organizacji. Dotyczy ono m.in. ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i ożywiania oraz odtwarzania tych dóbr. Komitet w zakresie swoich zadań współdziała z międzynarodowymi i krajowymi organizacjami rządowymi i pozarządowymi.

UNESCO często podkreśla swoje aktywne zaangażowanie w przygotowywanie planu działań na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego i kulturowego. Współdziała przy tym z Komitetem Dziedzictwa Światowego, państwami stronami Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego i niezależnymi ekspertami. Aktywność Komitetu Dziedzictwa Światowego i UNESCO przyczyniła się m.in. do ochrony takich dóbr światowego dziedzictwa, jak: Park Narodowy Čitwam w Nepalu, Muzeum Archeologiczne w Delfach w Grecji, Rezerwat biosfery El Vizcaino w Meksyku, Park Narodowy Mount Kenya w Kenii³⁸. Ponadto zapewnienie pomocy technicznej i finansowej przez Komitet zaowocowało wykreśleniem z Listy dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie takich dóbr, jak: Angkor w Kambodży, Stare Miasto w Dubrowniku, Kopalnia Soli w Wieliczce, Obszar Ochronny Ngorongoro w Republice Tanzanii³⁹. Od 1972 r. UNESCO uruchomiło 26 międzynarodowych kampanii na rzecz ochrony dóbr kulturalnych i naturalnych. Pierwsza tego typu kampania została zainicjowana w 1959 r. i dotyczyła ochro-

ny Świątyni Abu Simbel w Nubii w Egipcie. Sukces tej kampanii sprawił, że odpowiednio w 1966 r. i 1970 r. UNESCO przeprowadziło kolejne kampanie – tym razem na rzecz Wenecji i Świątyni Borobudur na indonezyjskiej Jawie⁴⁰. We wszystkie kampanie zaangażowano środki pochodzące z Funduszu Światowego Dziedzictwa, a także prywatnego sektora. Łączny koszt przeprowadzenia wszystkich kampanii wyniósł miliard dolarów amerykańskich⁴¹.

Łącznie z działalnością, która bezpośrednio wynika z treści Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, UNESCO współcześnie realizuje 22 inicjatyw (Tabela 4).

Tabela 4. Inicjatywy na rzecz propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego prowadzone obecnie przez UNESCO

Lp.	Nazwa inicjatywy	Krótki opis inicjatywy
1.	<i>World Heritage Cities Programme</i> (pol. Program Miasta Światowego Dziedzictwa)	Jeden z 6 tematycznych programów formalnie zaakceptowany i monitorowany przez Komitet Dziedzictwa Światowego. Jego celem jest wsparcie państw stron w zapewnieniu ochrony i pomocy w zarządzaniu dziedzictwem miejskim.
2.	<i>Astronomy and World Heritage Thematic Initiative</i> (pol. Inicjatywa Tematyczna Astronomia i Światowe Dziedzictwo)	Program ma na celu identyfikować obiekty światowego dziedzictwa, które są związane z astronomią. Inicjatywa pozwala ustanowić powiązania między nauką i kulturą, co przyczyni się do rozpoznania zabytków i miejsc związanych z obserwacjami astronomicznymi, rozproszonymi po wszystkich regionach świata.
3.	<i>Category 2 Centres</i> (pol. Ośrodki Kategorii Drugiej)	Inicjatywa ma na celu ustanowić ośrodki ściśle współpracujące z UNESCO, związane z dziedzictwem narodowym i zlokalizowane na terytorium państw członkowskich UNESCO.
4.	<i>Climate Change and World Heritage</i> (pol. Zmiany Klimatyczne i Światowe Dziedzictwo)	Inicjatywa ma na celu ustanowić rozbudowaną grupę roboczą, której zadaniem będzie zbadać wpływ zmian klimatu na dobra światowego dziedzictwa.
5.	<i>Cultural Landscapes</i> (pol. Krajobrazy Kulturowe)	Inicjatywa ma na celu promocję krajobrazów kulturowych jako źródeł tożsamości zbiorowej, wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

³⁸ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Success Stories, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/107/#international>, dostęp: 11.08.2020 r.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ S. Labadi, *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value. Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*, Plymouth 2013, s. 26.

6.	<i>Human Evolution: Adaptations, Dispersals and Social Developments (HEADS)</i> (pol. Ewolucja Człowieka: Adaptacje, Rozproszenie i Rozwój Społeczny)	Inicjatywa ma na celu promować wiedzę o podstawach i różnorodności ludzkiego życia, doświadczeń i zachowań społecznych, a także o sposobach wczesnej adaptacji człowieka w odpowiedzi na wpływ środowiska i klimatu. Wiedza ta ma wpływ na zrozumienie podstaw ludzkiego pochodzenia i pochodzenia różnorodności kulturowej.
7.	<i>Initiative on Heritage of Astronomy, Science and Technology</i> (pol. Inicjatywa na rzecz Dziedzictwa Astronomii Nauki i Technologii)	Inicjatywa tematyczna mająca na celu promocję dziedzictwa astronomicznego, które będzie ukoronowaniem nauki i jej wpływu na kulturę.
8.	<i>Initiative on Heritage of Religious Interest</i> (pol. Inicjatywa na rzecz Dziedzictwa Religijnego)	Inicjatywa ma na celu promować religijne obiekty światowego dziedzictwa, które reprezentują odmienne kultury i tradycje świata.
9.	<i>Modern Heritage Programme</i> (pol. Program Dziedzictwa Współczesnego)	Inicjatywa podjęta przez Centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO we współpracy z Międzynarodową Radą Zabytków i Miejsc Historycznych (ang. <i>International Council on Monuments and Sites</i> , ICOMOS) i Międzynarodowym Zrzeszeniem na rzecz Dokumentacji i Konserwacji Obiektów Budowlanych Modernizmu (ang. <i>Working Party for the Documentation and Conservation of buildings, sites and neighbourhoods of the Modern Movement</i> , DOCOMOMO) ma na celu identyfikować, dokumentować i promować dziedzictwo architektoniczne XIX i XX w.
10.	<i>Natural World Heritage in the Congo Basin</i> (pol. Światowe Dziedzictwo Naturalne w Dorzeczu Konga)	Celem inicjatywy podjętej przez UNESCO jest poprawa ochrony i zarządzania miejscami światowego dziedzictwa naturalnego zlokalizowanymi w Dorzeczu Konga. Chodzi tutaj zarówno o obiekty wpisane na Listę, jak też o te, które mają potencjał, by być na nią wpisane w przyszłości.
11.	<i>Natural World Heritage</i> (pol. Światowe Dziedzictwo Naturalne)	UNESCO w szczególny sposób poprzez tę inicjatywę promuje obiekty światowego dziedzictwa naturalnego.
12.	<i>Reducing Disasters Risks at World Heritage Properties</i> (pol. Zmniejszanie Ryzyka Katastrof w Obiektach Światowego Dziedzictwa)	Inicjatywa ma na celu podjąć debatę i działania na rzecz zmniejszenia wpływu katastrof naturalnych na obiekty i dobra światowego dziedzictwa.
13.	<i>Small Island Developing States Programme</i> (pol. Program Małych Wyspiarskich Krajów Rozwijających się)	Program jest skierowany do małych, wyspiarskich terytoriów państwowych, zlokalizowanych na Morzu Karaibskim, Oceanie Atlantyckim, Oceanie Indyjskim i Pacyfiku. UNESCO wspomaga te terytoria poprzez ochronę nowych obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa, jak też konserwację dóbr ujętych już od dłuższego czasu w wykazie.

14.	<i>World Heritage and Indigenous Peoples</i> (pol. Światowe Dziedzictwo i Ludy Tubylcze)	Inicjatywa ma na celu wsparcie roli ludów tubylczych w identyfikowaniu, zarządzaniu i ochronie terytoriów, na których są zlokalizowane dobra kulturalne i naturalne.
15.	<i>World Heritage and Sustainable Development</i> (pol. Światowe Dziedzictwo i Zrównoważony Rozwój)	Inicjatywa ma na celu uzmysłowić wpływ dziedzictwa kulturowego na zrównoważony rozwój. Światowe dziedzictwo może bowiem umożliwić testowanie nowych podejść, które wykażą znaczenie dziedzictwa kulturowego w obszarze zrównoważonego rozwoju.
16.	<i>World Heritage and Sustainable Tourism Programme</i> (pol. Program Światowego Dziedzictwa i Zrównoważonej Turystyki)	Program ma na celu łączyć zarządzanie dziedzictwem i planowanie turystyki.
17.	<i>World Heritage Centre's Natural Heritage Strategy</i> (pol. Strategia Dziedzictwa Naturalnego Centrum Światowego Dziedzictwa)	Strategia została opublikowana w 2006 r. przez Centrum Dziedzictwa Światowego. Została ona zatwierdzona przez Komitet Światowego Dziedzictwa. Strategia stanowi zarys najistotniejszych zasad, strategii, metod związanych z dziedzictwem naturalnym. Zostały w niej wymienione również dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie.
18.	<i>World Heritage Earthen Architecture Programme (WHEAP)</i> (pol. Program Architektury Ziemiańskiej Światowego Dziedzictwa)	Program ma na celu promocję i ochronę wszystkich dóbr kultury, które zostały wykonane w oparciu o technikę budowy ziemnej i są szczególnie narażone na zniszczenie. Z tego powodu UNESCO w szczególności dba o ich konserwację i ewentualną odbudowę.
19.	<i>World Heritage Education Programme</i> (pol. Program Edukacyjny Światowego Dziedzictwa)	Program ma na celu zainteresować młodych ludzi problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego. UNESCO w tym celu organizuje seminaria i warsztaty dla nauczycieli oraz regionalne fora skierowane do młodzieży różnych państw świata.
20.	<i>World Heritage Marine Programme</i> (pol. Program Morski Światowego Dziedzictwa)	Program ma na celu promocję i ochronę światowego dziedzictwa morskiego. Dotyczy on ochrony nie tylko dóbr wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa, lecz również potencjalnych obiektów, które w przyszłości mogą zostać ujęte w wykazie.
21.	<i>Recommendation on the Historic Urban Landscape</i> (pol. Zalecenia w sprawie Historycznego Krajobrazu Miejskiego)	Zalecenie przyjęte przez Konferencję Generalną UNESCO ma na celu zintegrować polityki i praktyki stosowane w zakresie ochrony historycznego krajobrazu miejskiego, tak by wpisywały się one w cele rozwoju miast. Państwa członkowskie mogą je wdrażać na zasadzie dobrowolności.

22.	<i>World Heritage Volunteers Initiative</i> (pol. Inicjatywa Wolontariusze Światowego Dziedzictwa)	Inicjatywa mająca na celu uświadomić młodym ludziom z całego świata istotę dziedzictwa kulturowego i jego ochrony. W jej ramach młodzież nabiera konkretnych umiejętności w trakcie prac nad projektem opracowywanym w ramach obozów odbywających się w miejscu lokalizacji dóbr dziedzictwa kulturowego. Każdego roku na całym świecie odbywa się średnio 50 obozów tego typu.
-----	--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations Education, Scientific and Cultural Organization, Activities, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/activities/>, dostęp: 11.08.2020 r.

Stosunkowo mniej znaną konwencją uchwaloną przez UNESCO jest Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Uchwalenie Konwencji było odpowiedzią UNESCO na procesy globalizacji i przemian społecznych, które stwarzają poważne zagrożenie w postaci degradacji, wyginięcia i niszczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴². Ponadto UNESCO zauważała istotne luki prawne w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Nie istniał bowiem wówczas żaden prawnie obowiązujący, wielostronny instrument regulujący te zagadnienia na poziomie międzynarodowym. W opinii UNESCO istotne również było wzbogacenie i uzupełnienie istniejących międzynarodowych porozumień, zaleceń i rezolucji w obszarze dziedzictwa kulturowego i naturalnego o nowe zapisy dotyczące niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴³.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego ma istotny wkład w jego ochronę. Ochrona przy tym jest tutaj rozumiana jako „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmocnienie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”⁴⁴.

W celu zagwarantowania wspomnianej ochrony na mocy Konwencji został powołany Międzynarodowy Komitet do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Do jego obowiązków należy m.in. sporządzanie, uaktualnianie i publikacja Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzic-

42 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., [Internet] https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz_niemater_2003.pdf, dostęp: 10.08.2020 r.

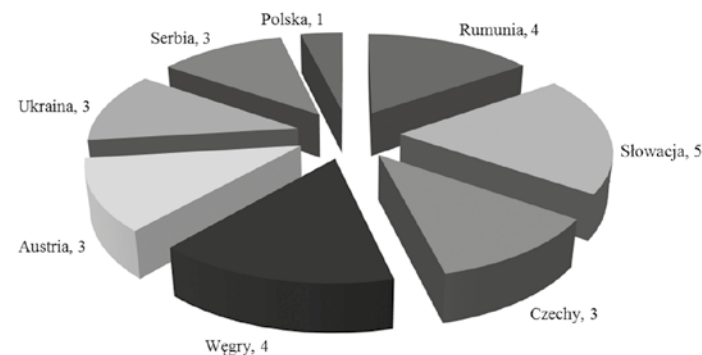
43 *Ibidem*.

44 Art. 2 ust. 3 Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzonej w Paryżu dnia 17 października 2003 r., *op. cit.*

twą kulturowego, na wniosek państw stron Konwencji⁴⁵ oraz w celu podjęcia właściwych środków ochrony, również na wniosek państw stron Konwencji, sporządzanie, uaktualnianie i publikacja Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony⁴⁶.

Obecnie na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony, a także Rejestrze dobrych praktyk ochronnych znajduje się 549 rejestrów ze 127 państw świata⁴⁷. Spośród łącznej liczby rejestrów 26 z nich stanowią obiekty niematerialnego dziedzictwa kulturowego wszystkich państw karpaccich (Wykres 5). Oznacza to, że 4,7% wszystkich rejestrów znajdujących się w ww. wykazach pochodzi z państw podkarpackich. Należą do nich m.in.: sztuki widowiskowe; zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (Aneks 3). Należy zaznaczyć, że w wykazach zostały ujęte również rejestry zgłoszone przez grupy państw, w których znajdowały się kraje karpaccie (Aneks 3).

Wykres 5. Liczba rejestrów z poszczególnych państw karpaccich wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony, Rejestr dobrych praktyk ochronnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Intangible Cultural Heritage, [Internet] <https://ich.unesco.org/en/lists>, dostęp: 11.08.2020 r.

45 Art. 16 Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzonej w Paryżu dnia 17 października 2003 r., *op. cit.*

46 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., *op. cit.*

47 Intangible Cultural Heritage, Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices, [Internet] <https://ich.unesco.org/en/lists>, dostęp: 11.08.2020 r.

Ważnym aspektem działalności UNESCO jest wsparcie finansowe projektów i programów mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wnioski o wsparcie finansowe przedkładane przez państwo strony Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego są zwykle zatwierdzane przez Międzynarodowy Komitet do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Jednakże UNESCO realizuje również projekty swojego autorstwa, które są finansowane z budżetu lub funduszy pozabudżetowych. Do tej pory Komitet udzielił wsparcia finansowego 213 projektom ze 146 państw świata. Ich łączna wartość wyniosła 34 089 937 dolarów amerykańskich⁴⁸. Spośród wszystkich wspomnianych projektów i programów tylko jeden był *stricte* skierowany do państwa karpacciego, tj. do Ukrainy. Drugi projekt natomiast odnosił się do wszystkich państw Unii Europejskiej i tym samym dotyczył większości państw karpaccich tj. z wyjątkiem Serbii i Ukrainy (Tabela 5).

Tabela 5. Projekty i programy na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego skierowane do państw karpaccich i finansowane ze środków UNESCO

Lp.	Nazwa projektu/programu	Państwa-beneficjenci	Opis programu	Kwota finansowania	Okres finansowania
1.	2018 – <i>European Year of Cultural Heritage: Engaging youth for an inclusive and sustainable Europe</i> (pol. 2018 – Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego: Angażowanie młodzieży na rzecz zintegrowanej i zrównoważonej Europy)	Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Malta, Niderlandy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	UNESCO we współpracy z Unią Europejską podjęło się realizacji projektu, którego celem jest wzmocnienie kontaktów między młodymi ludźmi, dziedzictwem kulturowym i edukacją. W ramach projektu nauczyciele wraz z uczniami zostaną zaproszeni do odkrywania ich żywego dziedzictwa i uczenia się nie tylko o nim, ale także z nim i poprzez nie.	US\$ 349650 – w tym środki Unii Europejskiej	01.01.2019-30.11.2020

⁴⁸ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Projects for the safeguarding of intangible cultural heritage, [Internet] <https://ich.unesco.org/en/project>, dostęp: 11.08.2020 r.

2.	<i>Needs assessment for reinforcing Ukraine's national capacities in strategy development for ICH safeguarding</i> (pol. Ocena potrzeb w obszarze wzmocnienia krajowych zdolności Ukrainy w zakresie opracowania ochrony Międzynarodowego Dziedzictwa Kulturowego)	Ukraina	Projekt był realizowany przez ukraińskie Centrum Studiów Kulturowych w celu przeprowadzenia oceny potrzeb, by wzmocnić narodowe zdolności Ukrainy w zakresie opracowywania strategii ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	US\$ 28500 przyznane w 2018 r.	29.05.2019-29.09.2019
----	--	---------	---	--------------------------------	-----------------------

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Projects for the safeguarding of intangible cultural heritage, [Internet] <https://ich.unesco.org/en/project>, dostęp: 11.08.2020 r.

Należy również zaznaczyć, że UNESCO cyklicznie organizuje lub współorganizuje spotkania poświęcone problematyce ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W latach 1970-2020 odbyło się 641 tego typu wydarzeń⁴⁹.

Międzynarodowym aktem prawnym, który powstał pod auspicjami UNESCO i także ma istotne praktyczne przełożenie na rozwój, promocję i ochronę kultury jest Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, uchwalona w 2005 r. Powstała ona jako wyraz zainteresowania UNESCO poszanowaniem różnorodności kulturowej jako wspólnego dziedzictwa ludzkości, „będącego siłą napędową trwałego i zrównoważonego rozwoju wspólnot, ludów i narodów, przypominając, że różnorodność kulturowa rozwijająca się w warunkach demokracji, tolerancji, sprawiedliwości społecznej i wzajemnego poszanowania między narodami i kulturami jest niezbędna dla pokoju i bezpieczeństwa w skali lokalnej, krajowej i międzynarodowej (...)”. Z tego też powodu uznano, że różnorodność kulturowa powinna być w szczególności sposobem chroniona i promowana. Zwrócono uwagę zwłaszcza na język, który jest podstawowym elementem różnorodności kulturowej, a także edukację, która odgrywa kluczowe znaczenie w promowaniu wyrazu kulturowego. Dodatkowo wskazano na konieczność zapewnienia szerszej i zrównoważonej wymiany kulturalnej na świecie, dialogu kultur oraz ich wzajemnego poszanowania⁵⁰.

⁴⁹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Meetings on intangible cultural heritage (co) organized by UNESCO, [Internet] https://ich.unesco.org/en/events?categ=2020&country=&keyword=&field_office=&domain=&safe_meas=&text=, dostęp: 11.08.2020 r.

⁵⁰ Art. 1 Konwencji UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, [Internet] https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje__deklaracje_raporty/Konwencja_o_ochronie_roznorodnosci_form_wyrazu_kulturowego.pdf, dostęp: 12.08.2020 r.

Pomimo, że Konwencja UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego nakłada głównie na państwa strony obowiązki z tym związane, to jednak jej treść nawiązuje także do roli UNESCO w powyższym zakresie. Na mocy Konwencji został utworzony Międzynarodowy Fundusz na rzecz Różnorodności Kulturowej, z którego mogą być finansowane określone działania⁵¹. Dodatkowo, na podstawie Konwencji UNESCO została zobowiązana do gromadzenia, analizy i rozpowszechniania wszelkich stosownych informacji, statystyk i najlepszych praktyk, a także do tworzenia i aktualizacji banku danych poszczególnych sektorów i instytucji rządowych, prywatnych i typu *non profit*, prowadzących działalność w zakresie form wyrazu kulturowego⁵².

Działalność UNESCO jak już zaznaczono w dużej mierze polega na promocji kultury i jej poszanowaniu. Służyć mają temu nie tylko inicjatywy i projekty, w które jest zaangażowana sama Organizacja, lecz również liczne kampanie tematyczne oraz działalność wydawnicza⁵³.

W 2015 r. UNESCO popularyzowało ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez kampanię *#Unite4Heritage* (pol. Zjednoczeni dla Dziedzictwa). Kampania została zapoczątkowana jako odpowiedź na zniszczenie dziedzictwa kulturowego przez działalność grup ekstremistycznych. Dobre przyjęcie przez państwa członkowskie UNESCO tej inicjatywy przełożyło się na jej rozszerzenie i w konsekwencji stworzenie globalnego ruchu zrzeszającego młodzież z całego świata⁵⁴.

Obecnie UNESCO promuje kulturę poprzez serię podcastów o nazwie *Culture Speaks* (pol. Kultura Mówi), w trakcie których pracownicy UNESCO, eksperci i osoby związane z promocją i ochroną kultury wypowiadają się na tematy związane z szeroko pojętą kulturą i życiem kulturalnym⁵⁵.

1.3. Rada Europy

Rada Europy od momentu powstania, tj. od 1949 r. jest ściśle zaangażowana w promocję i ochronę kultury. Zaangażowanie to wykazuje na licznych polach swojej działalności. Organizacja ta jest autorem szeregu aktów prawnych, które odnoszą się do wsparcia kultury (Tabela 6).

51 Art. 18 Konwencji UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, *op. cit.*

52 Art. 19 ust. 2 i ust. 3 Konwencji UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, *op. cit.*

53 Zob. UNESCO, Latest publications, [Internet] <https://en.unesco.org/themes/120605/publications/all>, dostęp: 12.08.2020 r.

54 *#Unite4HeritageUNESCO*, [Internet] <https://www.unite4heritage.org/>, dostęp: 12.08.2020 r.

55 UNESCO, Culture Speaks, [Internet] <https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity/talking-about-culture>, dostęp: 12.08.2020 r.

Tabela 6. Najważniejsze akty prawne ustanowione przez Radę Europy odnoszące się do ochrony kultury

Lp.	Nazwa aktu prawnego	Data uchwalenia	Najważniejsze przepisy odnoszące się do kwestii promocji i ochrony kultury
1.	Europejska konwencja praw człowieka i podstawowych wolności ^I	4 listopada 1950 r.	Konwencja gwarantuje wolność wyrażania opinii, które ma znaczenie w aspekcie rozwoju rynku prasy, radia, przepływu informacji, a także gwarantuje wolność wypowiedzi artystycznej i literackiej ^I .
2.	Europejska konwencja kulturalna Rady Europy	19 grudnia 1954 r.	Strony Konwencji zostały zobowiązane do ochrony i popierania rozwoju ich narodowego wkładu do wspólnego dziedzictwa kulturalnego Europy ^{III} . Ponadto w miarę możliwości będą m.in. zachęcać obywateli do studiów nad językami, historią i cywilizacją innych państw stron oraz udostępniać tym stronom środki w celu popierania tych studiów na ich terytorium ^{IV} . Strony Konwencji podjęły także decyzję o konsultacjach na forum Rady Europy, których celem będzie zainicjowanie zgodnych działań w obszarze popierania działalności kulturalnej, będącej przedmiotem ogólnoeuropejskiego zainteresowania ^V . Państwa strony Konwencji dodatkowo zostały również zobligowane do uznania obiektów o europejskiej wartości kulturalnej, znajdujące się w ich dyspozycji za integralną część wspólnego dziedzictwa kulturalnego Europy. Obiekty te w takiej sytuacji miały być odpowiednio chronione ^{VI} .
3.	Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, tzw. Konwencja z Granady	3 października 1985 r.	Konwencja definiuje dziedzictwo architektoniczne, uznając równocześnie, że jest ono niezastąpionym odzwierciedleniem bogactwa i zróżnicowania dziedzictwa kulturalnego Europy wszystkich Europejczyków. Nakłada ona na państwa strony obowiązki takie jak: identyfikacja dóbr podlegających ochronie; prawna ochrona dziedzictwa architektonicznego; pomoc finansowa na utrzymanie i restaurację dziedzictwa architektonicznego; sankcje w przypadku naruszenia prawa o ochronie dziedzictwa architektonicznego; zintegrowana polityka konserwacji zabytków; promocja dziedzictwa architektonicznego; wymiana informacji na temat konserwacji zabytków ^{VII} .
4.	Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego tzw. Konwencja maltańska	16 stycznia 1992 r.	Konwencja ma na celu ochronę dziedzictwa archeologicznego, będącego źródłem zbiorowej pamięci europejskiej oraz instrumentu dla badań historycznych i naukowych. Definiuje ona pojęcie „dziedzictwo archeologiczne” oraz normuje zakres jego ochrony. Nakłada ona na państwa strony takie obowiązki, jak identyfikacja dziedzictwa oraz środków ochrony, zintegrowanej konserwacji dziedzictwa archeologicznego, finansowania badań archeologicznych i konserwacji, zbierania i rozpowszechniania informacji naukowych, kształtowania świadomości publicznej, zapobiegania niedozwolonemu obiegowi przedmiotów dziedzictwa archeologicznego, wzajemnej pomocy technicznej i naukowej ^{VIII} .

5.	Europejska konwencja o koprodukcji kinematograficznej (zmieniona)	2 października 1992 r.	Celem konwencji jest promocja rozwoju wielostronnej, europejskiej koprodukcji kinematograficznej, aby ochronić swobodę wypowiedzi i kulturowe zróżnicowanie państw europejskich ^{IX} .
6.	Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych	5 listopada 1992 r.	Karta wprowadziła zasady ochrony historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych Europy, co w rezultacie przyczyni się do utrzymania i rozwoju kulturowego bogactwa i tradycji Europy, a także będzie stanowiło wkład w budowę Europy opartej na zasadach demokracji i różnorodności kulturowej w ramach suwerenności narodowej i terytorialnej. Państwa strony Karty zobowiązały się nie tylko do ochrony języków regionalnych i mniejszościowych, lecz również do ich promocji a także nauczania w szkołach oraz stosowania na określonych warunkach w życiu społecznym i gospodarczym, instytucjach wymiaru sprawiedliwości i mediach ^X .
7.	Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych	1 lutego 1995 r.	Państwa strony Konwencji zobowiązały się do poszanowania praw ekonomicznych, społecznych, politycznych i kulturalnych mniejszości narodowych zamieszkujących ich terytoria ^{XI} . Ponadto zostały zobligowane do wspierania tworzenia warunków koniecznych do utrzymywania i rozwijania przez osoby należące do mniejszości ich kultury, jak też zachowania zasadniczych elementów ich tożsamości tj. ich religii, języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego ^{XII} . Konwencja zagwarantowała również poszanowanie praw każdej osoby należącej do mniejszości narodowej do swobodnego, pokojowego zgromadzenia się, swobodnego stowarzyszania się, wolności wyrażania opinii oraz wolności myśli, sumienia i religii ^{XIII} . Dodatkowo, Konwencja w art. 12 stanowiła, że państwa strony podejmą tam gdzie jest to konieczne środki w zakresie oświaty i badań naukowych, w celu szerzenia wiedzy o kulturze, historii, języku i religii ich mniejszości narodowych oraz większości ludności ^{XIV} .
8.	Europejska konwencja krajobrazowa	20 października 2000 r.	Konwencja została uchwalona m.in. w celu ochrony gospodarki planowania krajobrazu, jako iż przyczynia się on m.in. do tworzenia kultur lokalnych oraz jest on podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniają się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości. Ponadto zadaniem Konwencji jest organizowanie współpracy europejskiej w zakresie zagadnień dotyczących krajobrazu, w tym krajobrazów transgranicznych ^{XV} .

9.	Europejska konwencja o ochronie sztuki audiowizualnej	8 listopada 2001 r.	Celem Konwencji jest promocja europejskiego kina, jako istotnego czynnika kształtującego współpracę kulturalną Rady Europy. Na mocy Konwencji państwa strony zobowiązały się do systematycznego przechowywania prac audiowizualnych w archiwach filmowych i ewentualnego poddawania ich procesom renowacji, by w ten sposób ochronić je przed zniszczeniem ^{XVI} .
10.	Ramowa konwencja Rady Europy w sprawie wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, tzw. Konwencja z Faro	27 października 2005 r.	Konwencja uznaje, że prawa związane z dziedzictwem kulturowym są nieodłącznie związane z prawem do uczestniczenia w życiu kulturalnym. Ponadto uznaje indywidualną i zbiorową odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe. Konwencja określa rolę dziedzictwa kulturowego w budowaniu pokojowego i demokratycznego społeczeństwa oraz konieczność zapewnienia zrównoważonego rozwoju i promocji różnorodności kulturowej. Na łamach Konwencji został przedstawiony termin „wspólne dziedzictwo Europy” i ustalone jego komponenty. Ponadto dokument ten doprecyzował relacje między dziedzictwem kulturowym a uczestnictwem demokratycznym, wiedzą i społeczeństwem informacyjnym ^{XVII} .
11.	Konwencja o przestępstwach przeciwko dobrom kultury tzw. Konwencja z Nikozji	3 maja 2017 r.	Celem Konwencji jest m.in. zapobieganie i zwalczanie nielegalnego handlu i niszczenia mienia kulturowego. Zawiera katalog przestępstw międzynarodowych przeciwko dobrom kultury, w szczególności: kradzież, prowadzenie wykopaliśk archeologicznych bez zezwolenia, nielegalny przywóz i wywóz dóbr kultury, paserstwo dóbr kultury oraz bezprawne wprowadzenie ich do obrotu. Karze podlegają również fałszerstwo dokumentów oraz umyślne niszczenie, a także niszczenie dóbr kultury ^{XVIII} .

Źródło: opracowanie własne na podstawie Culture and Cultural Heritage Standards, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/standards>, dostęp: 13.08.2020 r.

- I Należy podkreślić, że ani Europejska konwencja praw człowieka i podstawowych wolności ani jej protokoły dodatkowe nie wprowadziły wprost prawa do kultury. Jednakże treść poszczególnych artykułów Konwencji odnosi się stricte do kwestii kultury. B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2018, s. 132.
- II *Ibidem*, s. 133.
- III Art. 1 Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy, [Internet] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU1990080044/O/D19900044.pdf>, dostęp: 13.08.2020 r.
- IV Art. 2 Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy, *op. cit.*
- V Art. 3 Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy, *op. cit.*
- VI Art. 5 Europejskiej Konwencji Kulturalnej Rady Europy, *op. cit.*
- VII Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, Grenada 3 października 1985 r., [Internet] <https://www.nid.pl/upload/iblock/621/6219bf31b702583330c1c4182cd5215.pdf>, dostęp: 13.08.2020 r.
- VIII Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, La Valetta 16 stycznia 1992 r., [Internet] <https://www.nid.pl/upload/iblock/31e/31e948056a3c34470e800fa5edf9a0a5.pdf>, dostęp: 13.08.2020 r.
- IX European Convention on Cinematographic Co-Production, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/147>, dostęp: 13.08.2020 r.
- X Zob. Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych, [Internet] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091371121/O/D20091121.pdf>, dostęp: 12.08.2020 r.
- XI Art. 4 ust. 2 Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, [Internet] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020220209/O/D20020209.pdf>, dostęp: 12.08.2020 r.

- XII Art. 5 ust. 1 Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, *op. cit.*
- XIII Art. 7 Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, *op. cit.*
- XIV Art. 12 Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, *op. cit.*
- XV Art. 3, art. 9 Europejskiej konwencji krajobrazowej, [Internet] <https://www.nid.pl/upload/iblock/1ec/1ec0f6042b2eee4202dce6da6c6f0bb4.pdf>, dostęp: 12.08.2020 r.
- XVI The European Convention on Protection on Audiovisual Heritage, Strasbourg, 8.11.2001 r., [Internet] <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/183>, dostęp: 13.08.2020 r.
- XVII Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.10.2005, [Internet] <https://www.nid.pl/upload/iblock/844/8445ee1eed20fe93856a52376d47eaa.pdf>, dostęp: 13.08.2020 r.
- XVIII 18 Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property, Nicosia, 19.05.2017, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680710435>, dostęp: 13.08.2020 r.

Rada Europy aktywnie angażuje się również w popularyzację i ochronę kultury. W tym celu podejmuje ona różne inicjatywy (Tabela 7).

W zakresie popularyzacji kultury w szczególności należy zwrócić uwagę na program Szlaki Kulturowe Rady Europy, który jest jednym z najstarszych programów w dziedzinie kultury tej Organizacji (Tabela 7, Aneks 4). Obecnie do programu należy 38 Szlaków Kulturowych. Pierwszy z nich tj. Trasy Pielgrzymkowe Santiago de Compostela uzyskał stosowny certyfikat w 1987 r., natomiast w 2019 r. certyfikaty został przyznane 5 Szlakom Kultury⁵⁶.

Szlaki Kulturowe Rady Europy przebiegają przez wszystkie państwa karpacie. Najwięcej z nich przecina terytorium Polski, zaś najmniej terytorium Słowacji i Ukrainy (Wykres 6). Co więcej, aż 16 Szlaków Kultury Rady Europy (tj. 42,1%) przebiega przez co najmniej 2 państwa karpacie. Warto zaznaczyć, że Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego, który w 2019 r. uzyskał certyfikat Szlaku Kultury Rady Europy przebiega przez 6 z 8 państw karpaccich (Aneks 4).

Tabela 7. Inicjatywy wspólnie podejmowane przez Radę Europy na rzecz popularyzacji i ochrony kultury

Lp.	Nazwa inicjatywy	Krótki opis inicjatywy
1.	<i>Art Exhibitions</i> (pol. Wystawy sztuki)	Inicjatywa zapoczątkowana w 1954 r. w celu popularyzacji wiedzy na temat europejskiej sztuki, jako składowej części wspólnej kultury i wartości Europejczyków. Wystawy sztuki Rady Europy ilustrowały przez ponad 50 lat najważniejsze historyczne ruchy, postacie i wydarzenia, które miały wpływ na europejską sztukę ^I .
2.	<i>Cultural Policy review programme</i> (pol. Program przeglądu polityki kulturalnej)	Program został zainicjowany w 1986 r. Dotyczy on przeglądu aktualnej polityki kulturalnej państw członkowskich na wniosek rządu lub ministra kultury państwa członkowskiego Rady Europy. Program ma na celu zapewnić wszechstronną analizę i porady w zakresie optymalizacji polityki kulturalnej i zapewnieniu jak największych korzyści obywatelom ^{II} .

⁵⁶ Cultural routes of the Council of Europe programme, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/home>, dostęp: 17.08.2020 r.

3.	<i>The Cultural Routes programme</i> (pol. Program szlaków kulturowych)	Program został ustanowiony w 1987 r. Jego celem jest ukazanie za pomocą podróży w czasie i przestrzeni, w jaki sposób dziedzictwo różnych krajów i kultur przyczynia się do powstania wspólnego dziedzictwa kulturowego. Program ma za zadanie przyczynić się do wzmocnienia potencjału szlaków kulturowych w zakresie współpracy kulturalnej, zrównoważonego rozwoju terytorialnego i spójności społecznej ze szczególnym uwzględnieniem tematów o symbolicznym znaczeniu dla jedności europejskiej, historii, kultury i wartości oraz odkrywania mniej znanych destynacji. Ponadto program pomaga wzmacniać demokratyczny wymiar wymiany kulturalnej i turystyki poprzez zaangażowanie lokalnych sieci i stowarzyszeń, władz lokalnych i regionalnych, uniwersytetów i organizacji zawodowych. Przyczynia się do zachowania różnorodnego dziedzictwa poprzez tematyczne i alternatywne trasy turystyczne oraz projekty kulturalne ^{III} . „Szlaki są sieciami lokalnej współpracy, promującymi wartości Rady Europy – prawa człowieka, poszanowanie różnorodności kulturowej, wzajemne zrozumienie i wymianę ponadgraniczną. Są kanałami dialogu międzykulturowego pogłębiającymi wiedzę o historii Europy i edukującymi o wspólnej tożsamości europejskiej” ^{IV} .
4.	<i>Digitisation</i> (pol. Cyfryzacja)	Inicjatywa ma na celu dążyć do powiązania polityk kulturalnych państw członkowskich Rady Europy z cyfryzacją ^V .
5.	<i>Eurimages</i> (pol. Euroobrazki)	Inicjatywa jest funduszem wsparcia kultury Rady Europy, ustanowionym w 1989 r. Liczy 39 z 47 państw członkowskich Rady Europy i ma siedzibę w Strasburgu. Członkami stowarzyszonymi są Argentyna i Kanada. Inicjatywa ma na celu promować europejski przemysł audiowizualny poprzez świadczenie wsparcia finansowego na produkcję filmów, animacji, filmów dokumentalnych wyprodukowanych w koprodukcji. Roczny budżet funduszu wynosi w przybliżeniu 27,5 miliona euro ^{VI} .
6.	<i>Indicator Framework on Culture and Democracy</i> (IFCD) (pol. Wskaźnik Ramowy w zakresie Kultury i Demokracji)	Celem inicjatywy jest opracowanie wskaźników służących do oceny wkładu kultury demokrację i ekonomicznej efektywności finansowania kultury. W wyniku weryfikacji postawionych hipotez ustalono, że kultura stanowi wartość nieodzowną demokracji. Zidentyfikowano silne związki między wieloma wymiarami kultury i demokracji, takimi jak aktywne zaangażowanie kulturowe i demokratyczna otwartość, zaangażowanie polityczne oraz zaufanie do społeczeństwa. IFCD jest m.in. podstawą corocznych raportów tematycznych na temat kultury i demokracji ^{VII} .

Źródło: opracowanie własne na podstawie Culture at the Council of Europe, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture>, dostęp: 02.09.2020 r.

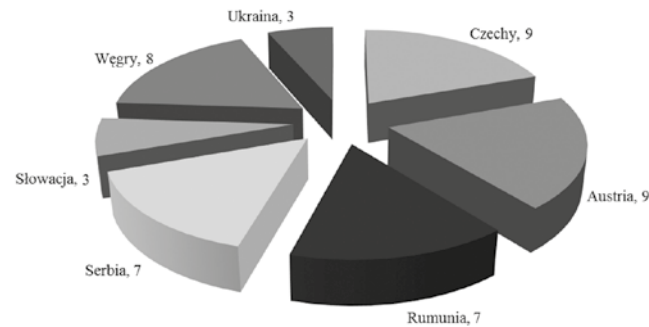
I Art. Exhibitions of the Council of Europe, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/art-exhibitions>, dostęp: 13.08.2020 r.

II Cultural Policy review programme, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-policy-reviews>, dostęp: 13.08.2020 r.

III Certyfikat „Szlak Kulturowy Rady Europy” otrzymuje trasa, która: skupia się na temacie reprezentatywnym dla wartości europejskich i wspólnych dla krajów europejskich, jest historyczną trasą lub w przypadku turystyki kulturowej nowo utworzoną trasą; zapoczątkowała długoterminowe, wielostronne projekty współpracy w obszarach priorytetowych (badania naukowe, ochrona i wzbogacanie dziedzictwa kulturowego, wymiany kulturalne i edukacyjne między młodymi Europejczykami, współczesne praktyki kulturalne i artystyczne, turystyka kulturalna i zrównoważony rozwój); jest zarządzana przez jedną lub więcej niezależnych, zorganizowanych sieci (stowarzyszenia lub federacja stowarzyszeń). Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-routes>, dostęp: 02.09.2020 r.

- IV Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Szlaki Kulturowe Rady Europy, [Internet] <https://www.gov.pl/web/kultura/szlaki-kulturowe-rady-europy>, dostęp: 02.09.2020 r.
- V Understanding the Impact of Digitisation on Culture, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture-and-digitisation>, dostęp: 02.09.2020 r.
- VI EURIMAGES – European Cinema Support Fund, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/eurimages>, dostęp: 02.09.2020 r.
- VII Indicator Framework on Culture and Democracy (IFCD), [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/indicators-culture-and-democracy>, dostęp: 02.09.2020 r.

Wykres 6. Liczba Szlaków Kulturowych Rady Europy przebiegających przez poszczególne państwa karpackie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Explore all Cultural Routes by Country, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-country>, dostęp: 02.09.2020 r.

Należy również zaznaczyć, że Rada Europy prowadzi także działalność mającą na celu popularyzację oraz ochronę dziedzictwa kulturowego. Z tego powodu ustanowiła ona szereg inicjatyw (Tabela 8).

Tabela 8. Inicjatywy wspólnie podejmowane przez Radę Europy na rzecz popularyzacji i ochrony dziedzictwa kulturowego

Lp.	Nazwa inicjatywy	Krótki opis inicjatywy
1.	<i>European Heritage Days</i> (pol. Dni Dziedzictwa Europejskiego)	Inicjatywa została zainaugurowana w 1985 r. we Francji. Od 1999 r. jest ona wspólnym przedsięwzięciem Rady Europy i Unii Europejskiej. Zrzesza ona państwa strony Europejskiej Konwencji Kulturalnej, które są zaangażowane na poziomie rządowym, regionalnym, lokalnym. Ponadto, uczestniczą w niej organizacje pozarządowe, sektor prywatny i rzesze wolontariuszy. Celem inicjatywy jest promowanie różnicowania kulturowego, a także lokalnych tradycji, sztuki i stylów architektonicznych, które są częścią europejskiego dziedzictwa kulturowego. Inicjatywa ma również na celu zwalczać rasizm i ksenofobię, promować tolerancję kulturową, a także uświadamiać władze państwowe o konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego przed nowymi zagrożeniami. We wrześniu każdego roku w 50 państwach-stronach Europejskiej Konwencji Kulturalnej odbywają się tzw. Otwarte Dni Dziedzictwa (ang. <i>the Heritage Open Days</i>). Wówczas mieszkańcy Europy mogą skorzystać z bezpłatnych wizyt w miejscach związanych z szeroko pojętą kulturą i sztuką. Co roku w wydarzeniach tych uczestniczy około 30 milionów osób, którzy odwiedzają ponad 50 000 obiektów ^I .
2.	<i>Faro Convention Action Plan</i> (pol. Plan Działania Konwencji Faro)	Celem tej inicjatywy jest wdrożenie założeń Konwencji Faro. Z tego powodu Plan Działania Konwencji Faro uwzględnia: promocję, tworzenie sieci kontaktów, uruchamianie narzędzi działań, zwracanie uwagi na konkretne akcje, badania, a także współpracę Rady Europy z Unią Europejską na rzecz promocji Konwencji Faro ^{II} .
3.	<i>HEREIN: Heritage Network</i> (pol. HEREIN: Sieć Dziedzictwa)	System HEREIN jest narzędziem, które zbiera dane i informacje związane z mechanizmami finansowymi, legislacyjnymi i systemami dokumentacji i zasad ich przechowywania. Baza danych jest wzbogacona w unikalny, wielojęzyczny słownik synonimów HEREIN, który zawiera 500 terminów i pojęć w 14 dostępnych językach. System jest przede wszystkim wykorzystywany przez ministerstwa i instytucje odpowiedzialne za zarządzanie europejskim dziedzictwem ^{III} .
4.	<i>European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century</i> (pol. Strategia Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego na XXI wiek)	W kwietniu 2015 r. właściwi ministrowie państw członkowskich Europejskiej Konwencji Kulturalnej przyjęli Deklarację z Namur. Ma ona na celu promować jednolite podejście do zarządzania dziedzictwem kulturowym. W lutym 2017 r. w Limassol na Cyprze ministrowie przyjęli natomiast Strategię Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego na XXI w. Strategia odnosi się do trzech komponentów tj. społecznego, rozwoju terytorialnego i gospodarczego, wiedzy i edukacji ^{IV} .
5.	<i>Technical Co-operation and Consultancy Programme</i> (pol. Program Współpracy Technicznej i Doradztwa)	Inicjatywa została zapoczątkowana w 1977 r., jako pokłosie Europejskiego Roku Dziedzictwa Architektonicznego, który miał miejsce w 1975 r. Program jest jednym z głównych narzędzi interwencji Rady Europy w dziedzinie dziedzictwa. Do tej pory w jego ramach było realizowanych 128 projektów w 33 krajach ^V .

6.	<i>Community-Led Urban Strategies in Historic Towns</i> (pol. Strategie Miejskie Kierowane przez Społeczność w Miastach Historycznych)	Projekt jest wspólną inicjatywą Rady Europy i Unii Europejskiej. Ponadto stanowi część drugiego Programu Kulturowego Partnerstwa Wschodniego (ang. <i>Eastern Partnership Culture Programme</i> ^{VI}). Ma za zadanie pobudzić rozwój społeczny i gospodarczy poprzez wzmocnienie dziedzictwa kulturowego 9 historycznych miast w Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainie ^{VII} .
----	--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie Culturat Heritage at the Council of Europe, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/comus-urban-strategies>, dostęp: 08.09.2020 r.

- I European Heritage Days, [Internet] <https://www.europeanheritagedays.com/EHD-Programme/About/About-Us>, dostęp: 07.09.2020 r.
- II Council of Europe, Faro Convention Action Plan, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-action-plan>, dostęp: 07.09.2020 r.
- III Council of Europe, HEREIN: Heritage Network, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/herein-heritage-network>, dostęp: 07.09.2020 r.
- IV Council of Europe, European Heritage Strategy for the 21st Century, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21>, dostęp: 07.09.2020 r.
- V Council of Europe, Technical Co-operation and Consultancy Programme, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/technical-cooperation>, dostęp: 08.09.2020 r.
- VI Zob. Eastern Partnership Culture Programme, [Internet] <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/projects/eastern-partnership-culture-programme>, dostęp: 08.09.2020 r.
- VII Council of Europe, Community-Led Urban Strategies in Historic Towns, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/comus-urban-strategies>, dostęp: 08.09.2020 r.

1.4. Unia Europejska

Unia Europejska jest organizacją międzynarodową, która zaczęła kształtować swoją politykę kulturalną jeszcze w latach 70. XX w. Na przełomie lat 70. i 80. XX w. Wspólnota Europejska wydała szereg dokumentów poświęconych kwestiom kultury, które nie były jednak prawnie wiążące (Tabela 9).

Tabela 9. Najważniejsze niewiążące prawnie dokumenty ustanowione przez Wspólnotę Europejską odnoszące się do kwestii kultury

Lp.	Nazwa dokumentu	Data opracowania/ ogłoszenia	Najważniejsze przepisy odnoszące się do kwestii kultury
1.	Deklaracja tożsamości europejskiej	14 grudnia 1973 r.	Postulowała konieczność zachowania bogactwa płynącego z różnorodności kultur narodowych. Definiowała tożsamość europejską jako „poczucie historycznej przynależności do europejskiej cywilizacji poprzez system zasad i praw, podobieństw stylu życia oraz wzrastającą świadomość wspólnych celów kulturowych” ^I .
2.	Raport Tindemansa, inaczej zwany Raportem o Unii Europejskiej	29 grudnia 1975 r.	Raport optował za budową zintegrowanego systemu edukacji na poziomie studiów wyższych, nawiązywanie współpracy między uniwersytetami i szkołami wyższymi w Europie oraz wzajemną uznawalność dyplomów magisterskich ^{II} .

3.	Deklaracja stuttgartarska Rady Europejskiej	19 czerwca 1983 r.	Deklaracja w szczególności odnosiła się do promocji edukacji międzykulturowej na poziomie szkół wyższych. Promowała w szczególności wymianę studentów i nauczycieli akademickich. Celem wymiany młodzieży miało być nauczanie języków narodowych, a także pogłębianie wiedzy z zakresu historii literatury i kultury. Deklaracja odnosiła się także do ochrony dziedzictwa kulturowego Europy oraz wymiany kulturalnej ^{III} .
4.	Projekt traktatu ustanawiającego Unię Europejską	14 lutego 1984 r.	Projekt zawierał odniesienie do przyszłej polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Zawierał stwierdzenia, z których wprost wynikało, że Unia Europejska będzie promowała kulturalne i językowe porozumienie między obywatelami oraz popularyzowała życie kulturalne. Duża część projektu poświęcona została wymiarowi edukacyjnemu, a także prawu autorskiemu i kwestii konieczności stworzenia dokładniejszych przepisów w zakresie przepływu dóbr kultury ^{IV} .
5.	Raport Adonnina, znany także pod nazwą <i>People's Europe</i> (pol. Narody Europy)	28-29 czerwca 1985 r.	Raport odwoływał się głównie do kwestii edukacyjnych, które mają przełożenie na wzmocnienie świadomości kulturowej Europejczyków. W tym celu również i on postulował konieczność współpracy naukowej i edukacyjnej na szeroką skalę m.in. poprzez organizację wymian młodzieży, letnich obozów integracyjnych, świętowania w szkołach Dnia Europy, który przypada na 9 maja każdego roku. W obszarze problematyki audiowizualnej proponowano tworzenie postaw prawnych do uruchomienia europejskich koprodukcji filmowych i telewizyjnych oraz uruchomienie jednego kanału telewizyjnego oraz możliwość dostępu obywateli Wspólnot Europejskich do wszystkich telewizji Europy. Raport nawiązał także do konieczności podjęcia prac Wspólnot Europejskich na rzecz ochrony dziedzictwa architektonicznego i archeologicznego ^V .

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2018, s. 149-160.

I B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 149-150.

II *Ibidem*, s. 156-157.

III *Ibidem*, s. 153-154.

IV *Ibidem*, s. 158.

V *Ibidem*, s. 159-160.

W związku z tym, że pierwsze dokumenty wydane przez Wspólnotę Europejską, które dotyczyły sfery kultury nie miały mocy wiążącej, formalne wytyczne w tym zakresie były ogłaszane przez Komisję Europejską i Radę WE.

W dokumentach tych Komisja Europejska i Rada WE zawierały postulaty w dziedzinie kultury. Państwa członkowskie stosowały się do nich w praktyce, działając na zasadzie odpowiedzi na zalecenia instytucji ponadnarodowych lub też zgłaszając się do programów i konkursów wspólnotowych⁵⁷.

Pogłębienie oraz poszerzenie integracji europejskiej spowodowało, że stopniowo zaczęła się kształtować polityka kulturalna Unii Europejskiej. Została ona uwzględniona w jej pierwotnych aktach prawnych (Tabela 10).

Tabela 10. Najważniejsze wiążące prawnie dokumenty ustanowione przez Unię Europejską odnoszące się do kwestii kultury

Lp.	Nazwa dokumentu	Data podpisania/Data wejścia w życie	Najważniejsze przepisy odnoszące się do kwestii kultury
1.	Traktat z Maastricht	7 lutego 1992/ 1 listopada 1993	Traktat z Maastricht dał formalny początek polityce kulturalnej Unii Europejskiej. Kwestie tej polityki normował art. 128 ust.1-3 Traktatu. Stwierdził on, że: 1. <i>Wspólnota przyczynia się do rozkwitu kultur Państw Członkowskich w poszanowaniu ich różnorodności narodowej i regionalnej, równocześnie podkreślając znaczenie wspólnego dziedzictwa kulturowego.</i> 2. <i>Działanie Wspólnoty zmierza do zachęcenia do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli to niezbędne, do wspierania i uzupełniania ich działań w następujących dziedzinach:</i> – <i>pogłębiania wiedzy oraz upowszechniania kultury i historii narodów europejskich;</i> – <i>zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim;</i> – <i>niehandlowej wymiany kulturalnej;</i> – <i>twórczości artystycznej i literackiej włącznie z sektorem audiowizualnym.</i> 3. <i>Wspólnota i Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi oraz z kompetentnymi organizacjami międzynarodowymi w dziedzinie kultury, zwłaszcza z Radą Europy⁴.</i>
2.	Traktat amsterdamski	2 października 1997/1 maja 1999	Traktat amsterdamski znowelizował w niewielkim jedynie stopniu art. 128 Traktatu z Maastricht. Od momentu wejścia w życie Traktatu art. 128 zaczął funkcjonować jako art. 151. Artykuł 151 od tego czasu stwierdzał, że <i>Wspólnota uwzględni aspekty kulturalne w swoim działaniu na podstawie innych postanowień niniejszego Traktatu, zwłaszcza w celu poszanowania i popierania różnorodności jej kultur⁴.</i>
3.	Traktat nicejski	26 lutego 2001/ 1 lutego 2003	Traktat nicejski nie wprowadził zmian w zakresie polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Tym samym nadal obowiązywał w tym względzie art. 151 TWE w wersji Traktatu amsterdamskiego.

4.	Traktat lizboński zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską	13 grudnia 2007/1 grudnia 2009	W Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej kwestie kultury zostały unormowane w trzech artykułach tj. art. 6, art. 13 oraz art. 167. Art. 6 stwierdza, że <i>Unia ma kompetencje do prowadzenia działań mających na celu wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań Państw Członkowskich. Do dziedzin takich działań o wymiarze europejskim należą:</i> <i>a) ochrona i poprawa zdrowia ludzkiego;</i> <i>b) przemysł;</i> <i>c) kultura;</i> <i>d) turystyka;</i> <i>e) edukacja, kształcenie zawodowe, młodzież i sport;</i> <i>f) ochrona ludności;</i> <i>g) współpraca administracyjna.</i> Art. 13 mówi, że <i>przy formułowaniu i wykonywaniu polityki rolnej, rybołówstwa i transportu Unii oraz jej polityk dotyczących rynku wewnętrznego, badań i rozwoju technologicznego oraz przestrzeni kosmicznej, Unia i Państwa Członkowskie w pełni uwzględniają wymagania w zakresie dobrostanu zwierząt, jako istot zdolnych do odczuwania, przy równoczesnym przestrzeganiu przepisów prawnych i administracyjnych oraz zwyczajów Państw Członkowskich związanych w szczególności z obyczajami religijnymi, tradycjami kulturowymi i dziedzictwem regionalnym.</i> Art. 167 z kolei niemal w całości utrzymał wszystkie poprzednie postanowienia z zakresu polityki kulturalnej Unii Europejskiej, które funkcjonowały w ramach art. 151 TWE w wersji Traktatu amsterdamskiego ^{III} .
5.	Karta Praw Podstawowych	7 grudnia 2000 (wersja z Nicei) /12 grudnia 2007 (wersja z Lizbony)	W preambule do Karty Praw Podstawowych pojawiło się stwierdzenie, że <i>Unia przyczynia się do ochrony i rozwoju tych wspólnych wartości, szanując przy tym różnorodność kultur i tradycji narodów Europy, jak również tożsamość narodową Państw Członkowskich i organizację ich władz publicznych na poziomach: krajowym, regionalnym i lokalnym; dąży do wspierania zrównoważonego i stałego rozwoju oraz zapewnia swobodny przepływ osób, usług, towarów i kapitału oraz swobodę przedsiębiorczości.</i> Art. 11 Karty Praw Podstawowych mówi, iż <i>każdy ma prawo do wolności wypowiedzi. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji z idei bez ingerencji władz publicznych i bez uwzględniania granic państwowych. Szanuje się wolność i pluralizm mediów.</i> Art. 13 Karty Praw Podstawowych z kolei wprowadził wolność sztuki i nauki od ograniczeń oraz poszanowanie wolności akademickiej ^{IV} .

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 189-212.

I Traktat o Unii Europejskiej, Traktat z Maastricht, Dz. Urz. UE 2004, nr 90, poz. 864/30.

II B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 208.

III Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy C326, 26/10/2012 P. 0001-0390.

IV Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy C303/2, 14.12.2007.

57 B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 210.

Wspomniane powyżej traktaty dały podstawę prawną do prowadzenia przez Unię Europejską polityki kulturalnej, której przejawem było ustanowienie pierwszych programów pomocowych, co nastąpiło w drugiej połowie lat 90. XX w. (Tabela 11). Powstały one na bazie instrumentów prawa wtórnego⁵⁸.

Tabela 11. Programy pomocowe Unii Europejskiej ustanowione w latach 90. XX w.

Lp.	Nazwa programu pomocowego	Lata obowiązywania	Najważniejsze założenia programu
1.	Kalejdoskop	29 marca 1996-31 grudnia 1999	Program miał na celu promować wydarzenia artystyczne, które obejmowały wszystkie dziedziny sztuki (np. muzyka, taniec, sztuki wizualne, sztuki sceniczne, fotografia, architektura, projektowanie czy multimedia) i które zarazem były tworzone przez przynajmniej trzech partnerów pochodzących z krajów Unii Europejskiej. Do współpracy przy konkretnych wydarzeniach mogli również zostać zaangażowani partnerzy pochodzący z krajów trzecich ^I .
2.	Ariane	6 października 1997-31 grudnia 1999	Celem programu było tworzenie wysokiej jakości tłumaczeń i promocji książek wewnątrz państw Unii Europejskiej. Program miał wpłynąć na profesjonalizację usług sektora książki, jak też rozwijać czytelność ^{II} .
3.	Rafael	1 stycznia 1996-31 grudnia 2000	Program objął swoim zasięgiem ochronę dziedzictwa kulturowego. Wspierał takie działania jak: ochrona dziedzictwa architektonicznego, współpraca partnerska sieci współpracy, dostęp do dziedzictwa, innowacyjne technologie i wyjazdy, współpraca z krajami trzecimi ^{III} .

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 294-304.

I B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 210.

II *Ibidem*, s. 294-295.

III *Ibidem*, s. 252, s. 255, s. 258.

Należy wspomnieć, że jeszcze przed ustanowieniem w latach 90. XX w. programów pomocowych, Unia Europejska zainaugurowała pierwsze inicjatywy mające na celu promować szeroko pojętą kulturę. W 1989 r. Unia Europejska ustanowiła Europejską Nagrodę Literacką (*European Literary Prize*) oraz nagrodę na najlepsze tłumaczenie literatury (*Prize for the Best Translations of Literary Works*) Nagroda Aristeion⁵⁹. Unia wspierała wszystkie rodzaje działalności artystycznej: muzykę, malarstwo, taniec, teatr, operę, fotografię itp. W latach 1992-2003 z inicjatywy Unii Europejskiej funkcjonował krótkoterminowy program unijny o nazwie Europejski Miesiąc Kultury. Jego celem było kreowanie współpracy kulturalnej w obrębie państw Europy Środkowej i Wschodniej i państw zachodnich, graniczących z nimi. Tym samym państwa Europy Zachodniej wspierały państwa Europy Wschodniej o aspiracjach prounijnych. Warunkiem uczestnictwa w programie było przestrzeganie przez

58 B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 210.

59 B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 210.

byłe państwa komunistyczne zasad demokracji, pluralizmu i państwa prawa. W okresie trwania programu Europejski Miesiąc Kultury odbył się 4 miastach zlokalizowanych w 3 państwach karpaccich tj. w Krakowie (1992 r.), Graz (1993 r.), Budapeszcie (1994 r.) i Linz (1998 r.)⁶⁰.

Wygaszanie pierwszych programów pomocowych tj. Kalejdoskop, Ariane i Rafaela spowodowało, że Unia Europejska w celu dalszej realizacji polityki kulturalnej zdecydowała się na stworzenie zintegrowanego programu, który stanowiłby jednolity instrument finansowania kultury. Z tego też względu począwszy od 2000 r. Unia Europejska tworzy programy ramowe w dziedzinie kultury, które równocześnie stanowią jednolity instrument finansowania kultury (Tabela 12)⁶¹.

Tabela 12. Programy ramowe Unii Europejskiej w obszarze kultury, ustanowione przez Unię Europejską i obowiązujące w latach 2000-2020

Lp.	Nazwa programu pomocowego	Lata obowiązywania	Najważniejsze założenia programu
1.	Kultura 2000	1 stycznia 2000 - 31 grudnia 2006	Głównym celem programu było promowanie wspólnej dla Europejczyków przestrzeni kulturowej. Z tego względu program wspierał współpracę pomiędzy twórcami, operatorami kulturalnymi, prywatnymi i publicznymi promotorami, europejskimi sieciami współpracy i innymi partnerami. Do celów szczegółowych programu zaliczono m.in.: „akcentowanie różnorodności kultur, promocję dialogu kulturalnego i wzajemnego poznawania kultur i historii narodów Europy, rozwój nowych form ekspresji kulturowej, otwarcie na kultury spoza obszaru Unii Europejskiej, umożliwienie najbardziej licznym i różnorodnym grupom społecznym i jednostkom pełnego korzystania z istniejących form aktywności kulturalnej, zwiększenie mobilności ludzi i dzieł oraz partnerskiej wymiany w dziedzinie kultury, promocja twórczości, ponadnarodowe upowszechnianie kultury i mobilności artystów, twórców oraz innych podmiotów i osób profesjonalnie związanych z kulturą oraz ich dzieł, przy szczególnej opiece nad osobami młodymi, pochodzącymi ze środowisk najbardziej zagrożonych i różnorodnych kulturowo, wykorzystanie nowych technologii w dobie „społeczeństwa informacyjnego” dla celów komunikacji, globalnego porozumienia i twórczej aktywności zawodowej w dziedzinie kultury, ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego Narodów Europy; propagowanie umiejętności i dobrych praktyk w zakresie konserwacji i zachowania dziedzictwa, sprzyjanie rozwojowi dialogu interkulturalnego i wzajemnej wymiany pomiędzy kulturami europejskimi i poza-europejskimi, wyraźne uznanie kultury, jako czynnika ekonomicznego oraz czynnika integracji społecznej i obywatelskiej, lepszy dostęp i uczestnictwo w kulturze dla możliwie największej liczby obywateli Unii Europejskiej” ⁶¹ .

60 *Ibidem*, s. 345.

61 *Ibidem*, s. 361.

2.	Kultura 2007-2013	1 stycznia 2007-31 grudnia 2013	Celem nadrzędnym programu było ponownie przyczynianie się do rozwoju wspólnej przestrzeni kulturowej mieszkańców Europy, poprzez współpracę kulturalną między twórcami, uczestnikami życia kulturalnego oraz instytucjami państw uczestniczących w programie. Program miał także na celu wspierać pojawienie europejskiej postawy obywatelskiej poprzez międzynarodową mobilność osób pracujących w sektorze kultury oraz międzynarodowemu dialogowi, a także dzięki międzynarodowemu przepływowi dzieł i produktów artystycznych i kulturalnych. Program odszedł od podejścia sektorowego na rzecz podejścia interdyscyplinarnego. Wsparciem zostały objęte wszystkie sektory i podmioty kultury, z wyłączeniem kultury audiowizualnej. Program odwoływał się do Konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego UNESCO z 2005 r. Konwencja ta weszła na stałe do systemu prawnego Unii Europejskiej i tym samym wszystkie państwa członkowskie Unii zostały zobowiązane do jej przestrzegania. Program wskazywał również na potrzebę dalszej współpracy Unii Europejskiej w obszarze kultury z innymi organizacjami międzynarodowymi takimi jak np. Rada Europy czy UNESCO ^{II} .
3.	Kreatywna Europa 2014-2020	1 stycznia 2014-31 grudnia 2020	Program oferuje finansowe wsparcia dla sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnych. Do głównych celów programu zalicza się promocję europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa kulturowego, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności dla odbioru europejskiej dzieł m.in. poprzez zwiększenie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych. Program zawiera trzy komponenty tj. Media, Kultura i część międzysektorową ^{III} .

Źródło: opracowanie własne.

- I Program Ramowy Unii Europejskiej Kultura 2000, [Internet] <https://eu.ngo.pl/wiadomosc/36596.html>, dostęp: 05.10.2020 r.
- II Program kultura (2007-2013), Wsparcie działań kulturalnych, Część 1.2.2 tłumaczenia literackie EACEA nr 10/2006, (2006/c/ 270/07) (Dz. U. UE C z dnia 7 listopada 2006 r.), [Internet] <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/program-kultura-2007-2013-wsparcie-dzialan-kulturalnych-czesc-1-2-2-67642422>, dostęp: 05.10.2020 r.
- III Kreatywna Europa, [Internet] <https://kreatywna-europa.eu/#>, dostęp: 05.10.2020 r.

W ramach wyżej omówionych programów Unii Europejskiej funkcjonowały inicjatywy i programy, które od lat są uważane za mające największy wpływ na kształtowanie oraz promowanie unijnej polityki kulturalnej (Tabela 13).

Tabela 13. Najważniejsze inicjatywy/programy kulturalne Unii Europejskiej

Lp.	Nazwa inicjatywy/programy	Lata obowiązywania	Najważniejsze założenia inicjatywy
1.	Europejska Stolica Kultury (do 2004 Europejskie Miasto Kultury)	1985 – nadal	Program jest popularnym wydarzeniem o charakterze artystycznym. Służy promocji europejskich miast oraz sztuki we wszelkiej odmianie gatunkowej i rodzajowej. Efektem programu jest trwały rozwój kulturowy europejskich miast. Program posiada dwie perspektywy tj. europejską i lokalną. Spełnia założenia integracyjne i polityczne, kształtując tożsamość kulturową Europejczyków ^I .
2.	Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie architektury współczesnej Miesa van der Rohego	1987 – nadal	Nagroda ma na celu wspomagać osiągnięcia współczesnej architektury europejskiej, promować talenty oraz prace zespołowe. Ponadto, ma za zadanie podnosić świadomość i wiedzę Europejczyków odnośnie najnowszych trendów architektonicznych ^{II} .
3.	Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego <i>Europa Nostra</i>	2002 – nadal	Nagroda w dziedzinie dziedzictwa kulturowego jest subsydiowana przez Komisję Europejską. Kwota dofinansowania ze strony Komisji Europejskiej stanowi 60% całości budżetu nagrody. Resztę subsydiuje stowarzyszenie <i>Europa Nostra</i> ^{III} . Nagroda trafia do rąk architektów, rzemieślników, specjalistów z zakresu dziedzictwa kulturowego, wolontariuszy, instytucji publicznych i prywatnych, a także lokalnych społeczności. Jest ona przyznawana za imponujące osiągnięcia w zakresie konserwacji zabytków, badań naukowych, zasług na rzecz ochrony dziedzictwa, a także edukacji, szkoleń i podnoszenia świadomości ^{IV} .
5.	Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie muzyki współczesnej (<i>European Border Breakers Awards</i> – EBBA) <i>The Music Moves Europe Talent Awards</i>	2004 – 2018 2019 – nadal	Nagroda była przyznawana co roku artystom lub zespołom europejskim. Nagrodę otrzymywał również wydany poza krajem pochodzenia album płytowy, którzy odniósł sukces. Ten ostatni trafiał do rąk producenta albumu. Ponadto ustanowiono również nagrodę publiczności ^V . Kontynuatorem EBBA jest the <i>Music Moves Europe Talent Awards</i> . Nagroda Unii Europejskiej jest przyznawana europejskim artystom wykonującym muzykę popularną i współczesną. Skierowana jest ona do wschodzących artystów ^{VI} .

6.	Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie literatury (dawnej Aristeion)	2009 – nadal	Celem nagrody jest zwrócenie uwagi na kreatywność i bogactwo europejskiej literatury współczesnej, promocja i obieg literatury w Europie oraz zwiększanie zainteresowania zagranicznymi utworami literackimi ^{VII} .
7.	Znak Dziedzictwa Europejskiego	2011 – nadal	Inicjatywa ma na celu nadać odpowiedniej rangi dziedzictwu kulturowemu oraz zwiększyć jego wartość i rolę w życiu gospodarczym i turystyce kulturalnej. Inicjatywa jest kompatybilna z Listą reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO oraz projektem Rady Europy tj. Europejskie Szlaki Kulturowe. Znak Dziedzictwa Europejskiego otrzymują obiekty takie jak: zabytki, miejsca naturalne, obiekty podwodne, archeologiczne, przemysłowe lub miejskie, krajobrazy kulturowe, miejsca pamięci, dobra i obiekty kultury i dziedzictwo niematerialne związane z danym miejscem, w tym dziedzictwo współczesne. Obiekty dzielą się zarówno na międzynarodowe, jak też krajowe obiekty tematyczne ^{VIII} .

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 317, s. 398, s. 400.

I B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 317-318.

II *Ibidem*, s. 398.

III *Ibidem*, s. 264.

IV Kreatywna Europa. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa Kulturowego/ Europa Nostra 2019, [Internet] <https://kreatywna-europa.eu/nagroda-unii-europejskiej-w-dziedzinnie-dziedzictwa-kulturowego-europa-nostra-2019/>, dostęp: 05.10.2020 r.

V B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 400.

VI The Music Moves Europe Talent Awards. The European sound of today and tomorrow, [Internet] <https://musicmoveseuropetalentawards.eu/about/>, dostęp: 05.10.2020 r.

VII Kreatywna Europa. Laureaci Literackiej Nagrody Unii Europejskiej 2019, [Internet] <https://kreatywna-europa.eu/laureaci-nagrody-literackiej-unii-europejskiej-2019/>, dostęp: 05.10.2020 r.

VIII Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1194/2011/UE z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działanie Unii Europejskiej na rzecz Znaku Dziedzictwa Europejskiego, Dz. Urz. UE L303/1, 22.11.2011, s. 2.

Powyższe inicjatywy i programy Unii Europejskiej w dużej mierze są skierowane do państw karpaccich. W latach 1985-2020 miano Europejskiej Stolicy Kultury otrzymało 9 miast zlokalizowanych w państwach karpaccich tj. 14, 5% wszystkich Europejskich Stolic Kultury (Aneks 5). W 2021 r. tytuł Europejskiej Stolicy Kultury po raz pierwszy przypadnie miastu położonemu w państwie nienależącym do Unii Europejskiej tj. serbskiemu Nowemu Sadowi. Jest to spowodowane faktem, iż Serbia należy do programu Kreatywna Europa 2014-2020 i na tej podstawie było możliwe uzyskanie przez miasto zlokalizowane w tym kraju statusu Europejskiej Stolicy Kultury 2021. Oprócz Serbii w roku 2021, status ten przypadnie również greckiemu Eleusis oraz rumuńskiej Timișoarze⁶².

62 B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 323.

Biorąc pod uwagę laureatów Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie architektury współczesnej Miesa van der Rohego można stwierdzić, że niewielu z nich wywodziło się z państw karpaccich (Aneks 6). Świadczy o tym fakt, że w latach 1988-2019 dotychczas tylko austriacki architekt Peter Zumthor został w 1998 r. laureatem Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie architektury współczesnej Miesa van der Rohego. Otrzymał on Nagrodę za projekt Muzeum Sztuki w Bregenz. Co prawda, w 2015 r. obiektem nagrodzonym w tym konkursie został Budynek Filharmonii w Szczecinie, jednakże autorami projektu architektonicznego byli obywatele Hiszpanii – Alberto Veiga oraz Włoch – Fabrizio Barozzi (Aneks 6)⁶³. Tym samym tylko 1 obiekt spośród 16 nagrodzonych został zaprojektowany przez architekta wywodzącego się z państwa karpacciego. Stanowiło to 6,2% wszystkich przyznanych Nagród.

W przeciwieństwie do Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie architektury współczesnej Miesa van der Rohego, relatywnie duża liczba osób i/lub obiektów nagrodzonych Nagrodą Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego *Europa Nostra* została przyznana twórcom i/lub obiektom pochodzącym z krajów karpaccich (Aneks 7). Nagrody uzyskało 72 twórców i/lub obiektów z 7 państw karpaccich tj.: Austrii, Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Rumunii, Serbii (Wykres 7). Stanowiło to 13% wszystkich rodzajów nagród, wliczając w to oprócz Głównych Nagród także Grand Prix, Dyplomy, Medale i Nagrody Publiczności, przyznanych we wszystkich czterech kategoriach tj. Konserwacja, Badania, Pomoc dedykowana, Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości (Tabela 14). Łącznie w ww. latach, 551 Nagród *Europa Nostra* zostało przyznanych obiektom i/twórcom z 41 państw.

Spośród nagrodzonych osób, które w szczególny sposób zasłużyły się dla ochrony dziedzictwa kulturowego i pochodzą z państw karpaccich, warto wspomnieć trzech laureatów.

W 2008 r. Nagroda Główną Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego *Europa Nostra* w kategorii Pomoc dedykowana, przypadła Sherbanowi G. Cantacuzino z Rumunii, który zmarł w 2018 r. Ten rumuński architekt został doceniony za wkład w prace architektoniczne i konserwatorskie, które prowadził nie tylko w Europie, ale i na całym świecie. Po upadku komunizmu w szczególności wslawił się pracą na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego państw Europy Środkowej i Wschodniej. W tym celu świadczył swoją pomoc we wzmacnianiu ustawodawstwa, zapewniającego ochronę dziedzictwa kulturowego, wprowadzaniu zmian w polityce kulturowej oraz organizując warsztaty i obozy naukowe dla młodych architektów. Jego prace restauratorskie, przeprowadzone w drewnianych kościołach północnej Rumunii, wpłynę-

63 European Union Prize for Contemporary Architecture Mies Van Der Rohe Award, [Internet] <https://miesarch.com/archive?classification=3>, dostęp: 05.10.2020 r.

ły na to, iż 8 wspomnianych kościołów zostało w 1998 r. wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO⁶⁴.

W 2011 r. Grand Prix w kategorii Pomoc dedykowana zdobył Szymon Modrzejewski z Polski. Został on doceniony za ponad dwudziestoletnią pracę na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Bieszczad i Beskidu Niskiego. Wraz z wolontariuszami odrestaurował prawie 1 500 nagrobków zlokalizowanych na terenie ponad 110 ukraińskich, polskich, żydowskich i niemieckich cmentarzy w Polsce i na Ukrainie⁶⁵.

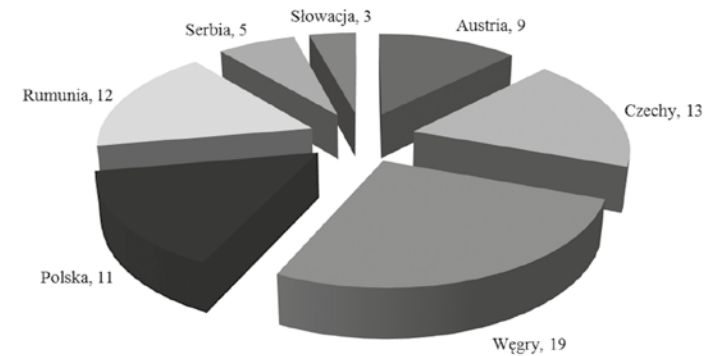
W 2017 r. Nagrodą Publiczności w kategorii Pomoc dedykowana został uhonorowany, zmarły w 2018 r. Zoltán Kallós. Był on jednym z najbardziej cenionych węgierskich kolekcjonerów sztuki ludowej XX wieku. Jego zbiory obejmowały materialne i niematerialne elementy sztuki społeczności węgierskiej, rumuńskiej, saskiej i romskiej, które zamieszkiwały Transylwanię i stanowiły nieoceniony wkład w zachowanie europejskiej kultury ludowej. Niektóre z 14 000 pieśni ludowych zarejestrowanych na płytach CD i skatalogowanych przez Zoltána Kallósa znajdują się w Instytucie Etnografii Węgierskiej Akademii Nauk, Węgierskim Domu Dziedzictwa w Budapeszcie oraz w Muzeum i Fundacji Zoltána Kallósa, która powstała w 1992 r. Ponadto, z jego inicjatywy powstał *Ruch Táncház*, którego celem jest przekazywanie węgierskich tradycji tanecznych diaspory węgierskiej, zamieszkującej kilka państw europejskich. W 2011 r. *Ruch Táncház* został wpisany na Listę niematerialnego dziedzictwa UNESCO wymagającej pilnej ochrony. Zoltán Kallós tym samym na stałe wpisał się w promocję i ochronę kultury różnych grup narodowych i etnicznych, zamieszkujących Basen Karpacki⁶⁶.

64 Europa Nostra Awards, Sherban G. Cantacuzino in Romania, [Internet] <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/sherban-g-cantacuzino-romania/>, dostęp: 08.10.2020 r.

65 Europa Nostra Awards, Szymon Modrzejewski, [Internet] <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/szymon-modrzejewski/>, dostęp: 08.10.2020 r.

66 Europa Nostra Awards, Zoltán Kallós, [Internet] <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/mr-zoltan-kallos/>, dostęp: 08.10.2020 r.

Wykres 7. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego/ Europa Nostra w latach 2002-2020, przyznane twórcom i/lub obiektom z państw karpaccich

Źródło: opracowanie własne na podstawie Europa Nostra Awards Winners, [Internet] <http://www.europeanheritageawards.eu/winners/>, dostęp: 07.10.2020 r.

Tabela 14. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego/ Europa Nostra, przyznane twórcom i/lub obiektom w latach 2002-2020

Lp.	Nazwa państwa	Liczba przyznanych nagród (wszystkie kategorie nagród)
1.	Albania	2
2.	Armenia	3
3.	Austria	9
4.	Białoruś	1
5.	Belgia	28
6.	Bośnia i Hercegowina	2
7.	Bułgaria	2
8.	Chorwacja	12
9.	Cypr	7
10.	Czechy	13
11.	Dania	14
12.	Egipt	1
13.	Estonia	5
14.	Finlandia	10

15.	Francja	19
16.	Gruzja	4
17.	Niemcy	38
18.	Grecja	31
19.	Węgry	19
20.	Islandia	1
21.	Irlandia	11
22.	Włochy	46
23.	Łotwa	3
24.	Litwa	2
25.	Malta	2
26.	Mołdawia	2
27.	Czarnogóra	1
28.	Niderlandy	28
29.	Norwegia	13
30.	Polska	11
31.	Portugalia	18
32.	Rumunia	12
33.	Rosja	6
34.	Serbia	5
35.	Słowacja	3
36.	Słowenia	4
37.	Hiszpania	68
38.	Szwecja	13
39.	Szwajcaria	8
40.	Turcja	13
41.	Wielka Brytania	61
	Suma	551

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Heritage Europa Nostra Awards, [Internet], <http://www.europeanheritageawards.eu/winners/>, dostęp: 06.10.2020 r.

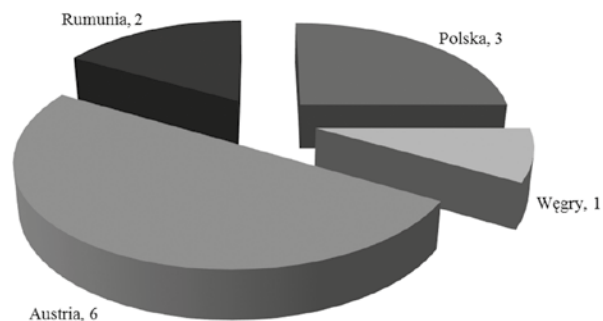
Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie muzyki współczesnej (*European Border Breakers Awards* – EBBA) jak już wspomniano, była przyznawana w latach 2004-2018. W tym czasie otrzymało ją 12 twórców z 4 państw karpaccich, tj. Polski, Węgier, Austrii i Rumunii (Aneks 8). Łącznie przyznano im 12 ze 157 Nagród EBBA, co stanowiło 7,6% wszystkich przyznanych w tym czasie nagród (Tabela 15, wykres 8).

Tabela 15. Łączna liczba Nagród Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa muzyki współczesnej (EBBA) przyznana twórcom europejskim w latach 2004-2018

Lp.	Rok	Liczba przyznanych nagród
1.	2004	9
2.	2005	9
3.	2006	9
4.	2007	10
5.	2008	10
6.	2009	10
7.	2010	10
8.	2011	10
9.	2012	10
10.	2013	10
11.	2014	10
12.	2015	10
13.	2016	10
14.	2017	10
15.	2018	10
	Łącznie:	157

Źródło: opracowanie własne na podstawie EBBA Results, [Internet] <https://esns.nl/ebba-overview/ebba-results/>, 08.10.2020 r.

Wykres 8. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie muzyki współczesnej (European Border Breakers Awards – EBBA) przyznana w latach 2004-2018 twórcom muzycznym wywodzącym się z państw karpaccich

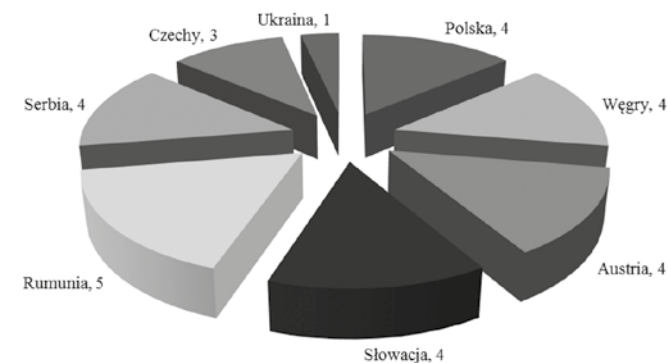

Źródło: opracowanie własne na podstawie EBBA Results, [Internet] <https://esns.nl/ebba-overview/ebba-results/>, 08.10.2020 r.

Z kolei Nagrodę *The Music Moves Europe Talent Awards*, która jest przyznawana dopiero od 2019 r., otrzymało jedynie 4 twórców z państw karpaccich tj. trzech z Austrii i jeden z Węgień. Biorąc pod uwagę, że w latach 2019-2020 Nagrodę otrzymało łącznie 20 twórców, liczba ta stanowiła 20% wszystkich nagrodzonych (Aneks 8)⁶⁷.

Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie literatury w latach 2009-2020 została przyznana 29 twórcom pochodzącym z państw karpaccich. Łącznie w tym czasie Unia Europejska uhonorowała tą Nagrodą 132 literatów. Zatem twórcy z państw karpaccich stanowili 14,3% wszystkich nagrodzonych (Aneks 9, Wykres 9).

Wykres 9. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie literatury przyznana w latach 2009-2020 twórcom pochodzącym z państw karpaccich

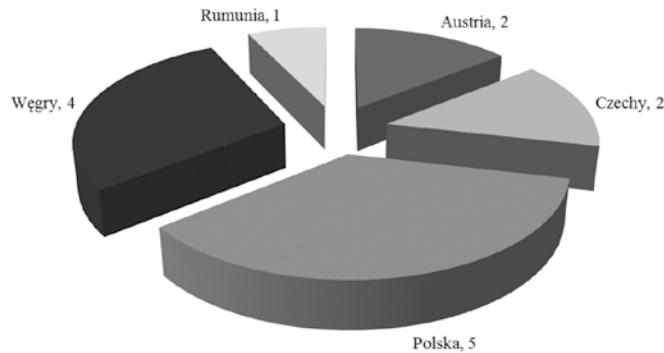

Źródło: opracowanie własne na podstawie European Union Prize for Literature, [Internet] <https://www.euprizeliterature.eu/winning-authors-2009-2019>, dostęp: 08.10.2020 r.

Znak Dziedzictwa Europejskiego jest przyznawany od 2011 r. Od tego czasu wyróżnienie to przypadło w udziale 14 obiektom, miejscom i zabytkom zlokalizowanym w 5 krajach karpaccich tj. Austrii, Czechach, Polsce, Rumunii i na Węgrzech (Aneks 10, Wykres 10). W latach 2011-2020 Unia Europejska przyznała Znak Dziedzictwa Europejskiego 48 obiektom, miejscom i zabytkom. W związku z tym państwa karpaccie uzyskały 29,1% wszystkich przydzielonych wyróżnień.

67 And the winners of the Music Moves Europe Talent Awards 2019 are..., [Internet] <https://esns.nl/and-the-winners-of-the-music-moves-europe-talent-awards-2019-are/>, dostęp: 08.10.2020 r., These are the 2020 winners of the Music Moves Europe Talent Awards, [Internet] https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/these-are-2020-winners-music-moves-europe-talent-awards_en, dostęp: 08.10.2020 r.

Wykres 10. Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznany państwom karpackim w latach 2011-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie Creative Europe, Europe Starts Here, [Internet] https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-label/sites_en, dostęp: 08.10.2020 r.

Podsumowanie

Analizując problematykę niniejszego rozdziału nasuwa się wniosek, że zarówno UNESCO, Rada Europy, jak też i Unia Europejska koncentrują swoją działalność na promocji i ochronie szeroko pojmowanej kultury. W tym celu od dziesięcioleci angażują się w różnorodne programy, projekty i inicjatywy w tym zakresie. Jedyne ONZ, z racji faktu bycia organizacją globalną i uniwersalną, pełni przede wszystkim funkcję prawodawczą i wydaje akty prawa międzynarodowego odnoszące się do sfery kultury, nie uprzedmiotowując tej dziedziny swojej działalności.

Należy zaznaczyć, iż zarówno UNESCO jak też Rada Europy i Unia Europejska częstowspółpracują ze sobą, umacniając tym samym obszar, jakim jest ochrona i promocja kultury. Każda z ww. organizacji ustanowiła również sztandarowe inicjatywy czy programy, które do dzisiaj cieszą się prestiżem i niesłabnącą popularnością.

W przypadku UNESCO jest to z pewnością Lista dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Rada Europy wślawiła się unikalną inicjatywą, taką jak Szlaki Kulturowe Rady Europy. Natomiast Unia Europejska od lat promuje kulturę europejską poprzez wydarzenia kulturalne, realizowane w ramach programu Europejska Stolica Kultury, czy też przyznając Znak Dziedzictwa Europejskiego obiektom, zabytkom czy wydarzeniom, które mają istotny wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Powyższe programy czy inicjatywy w dużej mierze promują również szeroko pojętą kulturę państw karpaccy. Pomimo, że duża ilość obiektów znajdujących się na Liście dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO i zlokalizowanych w krajach karpaccy, jest powszechnie znana na całym świecie (np. Historyczne Centra: Pragi, Krakowa, Wiednia, Lwowa, Salzburga), to jednak na liście tej zostały umieszczone obiekty mało znane (np. Drewniane Kościoły Małopolski Południowej, Dzielnica Żydowska i Bazylika św. Prokopa w Trebiczu, Historyczne Centrum Sighișoara) lub też obiekty transgraniczne tj. znajdując się co najmniej na obszarze dwóch państw karpaccy (np. Starożytnie i Pierwotne Lasy Bukowe Karpat i innych regionów Europy, Jaskinie Krasowe Aggtelek i Krasu Słowackiego, Krajobraz Kulturowy Fertő/Neusiedlersee). Umieszczenie tych obiektów na Liście powoduje, że wzrasta promocja i znaczenie kulturowe państw karpaccy. Obiekty te również otrzymują większe wsparcie na finansowe na konserwację i ochronę.

Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pomimo iż jest mniej znana to jednak odgrywa istotną rolę w propagowaniu i ochronie dziedzictwa kulturowego Karpat. Znajdują się na niej wydarzenia kulturowe, zwyczaje, rytuały, muzyka, śpiew i taniec typowe dla danych regionów zlokalizowanych we wszystkich państwach karpaccy.

Promocja kultury Karpat urzeczywistnia się również poprzez działalność Rady Europy. W tym przypadku duże znaczenie ma inicjatywa Szlaki Kulturowe Rady Europy. Do szlaków przecinających państwa karpaccy należą m.in. Europejskie Drogi Mozarta, Europejski Szlaki Dziedzictwa Żydowskiego, Europejski Szlak Cmentarzy, Europejski Szlak Historycznych Miast Termalnych czy też Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego. Ten ostatni przebiega przez 6 z 8 krajów karpaccy.

Biorąc pod uwagę fakt, iż Unia Europejska docenia wkład wszystkich państw świata w promocję i ochronę kultury, zaprosiła ona do udziału w ramowych programach kulturalnych także państwa nienależące do Unii. Tym samym w ostatnich latach we wszystkich trzech komponentach programu Kreatywna Europa 2014-2020 uczestniczyła Serbia, natomiast Ukraina w pełni uczestniczyła w komponentcie kulturowym i międzysektorowym oraz częściowo w komponentcie Media.

Bez wątpienia Unia Europejska odegrała najistotniejszą rolę w promocji miast państw karpaccy. Dzięki temu dużą popularnością zaczęły cieszyć się Kraków i Praga, które jeszcze przed przystąpieniem Polski i Czech do Unii Europejskiej otrzymały tytuł Europejskiego Miasta Kultury. Kolejnymi miastami zlokalizowanymi na terenie krajów karpaccy, które zostały wyróżnione statusem Europejskiego Miasta Kultury/Europejskiej Stolicy Kultury, były:

Grazu, Sybin, Linz, Pecz, Koszyce, Pilzno. W roku 2021 r. okazję do promocji będą miały natomiast rumuńska Timișoara i serbski Nowy Sad.

Unia Europejska wzorem Rady Europy i UNESCO promuje również obiekty, miejsca, instytucje przyznając im Znak Dziedzictwa Europejskiego. Tym samym na znaczeniu zyskały m.in. Zamek Przemysławów i Muzeum Archidiecezjalne w Ołomuńcu oraz Akademia Muzyczna im. Ferencza Liszta w Budapeszcie. Znakiem tym zostały również uhonorowane: Unia Lubelska, Konstytucja 3 Maja oraz Historyczna Stocznia Gdańska.

Unia Europejska przyznaje również cykliczne nagrody w dziedzinie architektury, dziedzictwa kulturowego, muzyki współczesnej oraz literatury. Odznacza zatem m.in. indywidualnych twórców, artystów i społeczników, którzy w szczególny sposób wyróżnili się w zakresie promocji i ochrony szeroko pojętej kultury europejskiej. Duża część z nich wstawiła się promocją kultury państw karpaccich.

Biorąc pod uwagę powyższe, działalność UNESCO, Rady Europy i Unii Europejskiej ma istotny wpływ na promocję i ochronę kultury państw karpaccich.

2. KONWENCJA KARPACKA JAKO AKT PRAWNY REGULUJĄCY WSPÓŁPRACĘ PAŃSTW KARPACKICH W ZAKRESIE PROMOCJI I OCHRONY KULTURY

Wprowadzenie

Wskazane w rozdziale 1 akty prawa międzynarodowego ustanowione przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, Radę Europy i Unię Europejską mają w większości charakter powszechny. W odróżnieniu od nich umową, która dotyczy tylko i wyłącznie państw konkretnego regionu jest Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat zwana Konwencją Karpacką. Reguluje ona współpracę państw karpaccich.

2.1. Geneza uchwalenia Konwencji Karpackiej

Konwencja Karpacką jest po Konwencji Alpejskiej drugą w skali światowej wielostronną umową międzynarodową, dotyczącą pojedynczego regionu górskiego. Została ustanowiona na zasadach traktatowych prawa międzynarodowego. Konwencja Karpacka została przyjęta 22 maja 2003 r. w Kijowie i weszła w życie 4 stycznia 2006 r. Stronami Konwencji Karpackiej jest siedem państw regionu tj.: Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja, Ukraina, Węgry, Serbia. Stroną Konwencji Karpackiej nie jest natomiast Austria. Nie przystąpiła również do niej Unia Europejska, która jest z kolei stroną Konwencji Alpejskiej⁶⁸.

„Celem Konwencji Karpackiej jest współpraca międzynarodowa oraz prowadzenie przez państwa będące jej Stronami wszechstronnej polityki na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju regionu karpacciego, dla poprawy, jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego Karpat”⁶⁹.

68 Konwencja Karpacka, [Internet] <https://www.konwencjekarpacka.org.pl/>, dostęp: 03.11.2020 r.

69 *Ibidem*.

2.2. Zakres geograficzny Konwencji Karpackiej

Konwencja Karpacka jest stosowana do „regionu karpackiego”. Jednakże nie oznacza to, że jej zasięg stosowania pokrywa się w całości z obszarem Karpat, czyli regionu w rozumieniu naukowym czy też potocznym. Państwa strony Konwencji Karpackiej podejmowały we własnym zakresie decyzję w sprawie geograficznego zasięgu Konwencji na terytorium konkretnego kraju. Przy wyborze tym kierowano się nie tylko kryteriami geograficznymi, lecz również społeczno-gospodarczymi. Z tych właśnie względów np. Rumunia z geograficznego zasięgu obowiązywania Konwencji Karpackiej wykluczyła pogórza⁷⁰.

Rozszerzenie geograficzne stosowania Konwencji na kolejne części terytorium państwowego przez państwa strony Konwencji jest możliwe. Dokonuje się ono poprzez jednostronną deklarację konkretnego kraju. Musi być ona jednak uzasadniona niezbędnością takiego rozwiązania dla efektywnego wdrażania postanowień Konwencji Karpackiej na obszarze państwa strony.

„Na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej Konwencja Karpacka oraz wszystkie ratyfikowane przez RP tematyczne protokoły do Konwencji stosują się do obszaru 18 612,48 km² (ok. 6% powierzchni lądowej kraju). Zasięg stosowania Konwencji Karpackiej w Polsce jest określony granicami administracyjnymi 200 gmin: 15 gmin miejskich, 37 gmin miejsko-wiejskich i 144 gmin wiejskich położonych w 28 powiatach, oraz 4 gmin – miast na prawach powiatu, w województwach małopolskim, podkarpackim i śląskim”⁷¹.

2.3. Zakres tematyczny Konwencji Karpackiej

Należy wspomnieć, że Konwencja Karpacka stanowi prawną podstawę współpracy państw karpackich na rzecz ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych Karpat oraz dziedzictwa kulturowego regionu. Wymaga także od państw stron lepszej koordynacji polityk sektorowych, zwłaszcza tych dotyczących planowania przestrzennego, rolnictwa, leśnictwa, transportu i turystyki. Mają one bowiem wpływ na ochronę zasobów naturalnych i możliwości zrównoważonego rozwoju regionalnego i lokalnego. Ponadto Konwencja Karpacka umożliwia opracowanie i wdrażanie wspólnych strategii zrównoważonego rozwoju w skali lokalnej i regionalnej. Zapewnia ona również możliwość współpracy i dialogu dla mieszkańców Karpat. Tym samym jest ona podstawą kooperacji samorządów, organizacji pozarządowych, instytucji naukowych oraz organów władz państwowych⁷².

70 Zasięg stosowania Konwencji Karpackiej, [Internet] <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/zasieg-stosowania-konwencji-karpackiej>, dostęp: 03.11.2020 r.

71 *Ibidem*.

72 Co to jest Konwencja Karpacka? [Internet] <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/co-to-jest-konwencja-karpacka>, dostęp: 03.11.2020 r.

„Konwencja zobowiązuje Strony do podjęcia działań i współpracy w następujących dziedzinach:

- zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami ziemi,
- ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej,
- planowanie przestrzenne,
- zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy,
- zrównoważone rolnictwo i leśnictwo,
- zrównoważony transport i infrastruktura,
- zrównoważona turystyka,
- przemysł i energia,
- dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa,
- system ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie,
- ograniczanie negatywnych efektów i adaptacja do zmian klimatu,
- podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa”⁷³.

Konwencja Karpacka nie dotyczy jednak w sposób bezpośredni ochrony środowiska.

Jest to bowiem obszar uregulowany przez prawo międzynarodowe, które obowiązuje wszystkie państwa strony Konwencji. Konwencja nie odwołuje się także do ochrony zasobów naturalnych. Podkreśla ona jedynie konieczność „uwzględniania potrzeb ich ochrony i zrównoważonego użytkowania podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego, potrzebę stosowania przez Strony zintegrowanego podejścia do gospodarowania zasobami ziemi oraz zrównoważonego wykorzystywania zasobów wodnych”⁷⁴.

2.4. Ramowy charakter Konwencji Karpackiej

Konwencja Karpacka ma charakter ramowy (Aneks 11). Oznacza to, że „pozwała na stopniowe dostosowywanie i prowadzenie przez państwa strony Konwencji wszechstronnej polityki na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju regionu karpackiego, dzięki uwzględnieniu celów i postanowień Konwencji w politykach sektorowych poszczególnych państw stron”⁷⁵. W związku z tym, że treść Konwencji Karpackiej jest bardzo ogólna, jej wdrażanie wiąże się z uprzednim przyjęciem dokumentów, które mają charakter wykonawczy.

73 Karpaty łączą ekspertów. Co to jest Konwencja Karpacka? [Internet] <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/o-konwencji>, dostęp: 03.11.2020 r.

74 *Ibidem*.

75 Protokoły tematyczne, [Internet] <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/protokoły-tematyczne>, dostęp: 03.11.2020 r.

Są nimi tematyczne protokoły, które dotyczą poszczególnych dziedzin objętych Konwencją Karpacką. Protokoły podobnie jak sama Konwencja mają charakter wiążący jej państwa strony. W celu wejścia w życie protokoły tematyczne muszą zostać ratyfikowane przez minimum cztery państwa strony Konwencji, które uprzednio protokoły przyjęły i podpisały. Protokoły tematyczne obowiązują tylko na określonym obszarze geograficznym, który pokrywa się z obszarem geograficznym stosowania Konwencji na terytorium państw stron, które je ratyfikowały i tym samym stały się stronami protokołów⁷⁶.

„Do tej pory przyjęto pięć protokołów tematycznych do Konwencji Karpackiej tj.:

- Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej (Bukareszt, 2008 r.⁷⁷),
- Protokół o zrównoważonej turystyce (Bratysława, 2011 r.⁷⁸),
- Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej (Bratysława, 2011 r.⁷⁹),
- Protokół o zrównoważonym transporcie (Mikulov, 2014 r.⁸⁰),
- Protokół o zrównoważonym rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich (Lillafüred, 2017 r.)⁸¹.

Należy zaznaczyć, że wdrożenie postanowień protokołów tematycznych wymaga zwykle przyjęcia przez państwa strony protokołów stosownego międzynarodowego strategicznego planu działania (ang. *Strategic Action Plan*, SAP) lub też strategii w danej dziedzinie. Jednakże ani SAP, ani strategia nie ma charakteru wiążącego. Dokument tego rodzaju jest jedynie przyjmowany na mocy decyzji Konferencji Stron⁸².

76 Ramowy charakter Konwencji, [Internet] <http://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji/ramowy-charakter-konwencji>, dostęp: 03.11.2020 r.

77 Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej wszedł w życie w stosunku do wszystkich państw stron Konwencji Karpackiej. Karpaty łączą społeczności lokalne, [Internet] <http://www.informatoriumkarpackie.pl/spolecznosci-lokalne/szkolenia/80-karpaty-lacza-ekspertow/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji>, dostęp: 03.11.2020 r.

78 Protokół o zrównoważonej turystyce w 2017 r. wszedł w życie w stosunku do wszystkich państw stron Konwencji Karpackiej, *ibidem*.

79 Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej do Konwencji Karpackiej wszedł w życie w stosunku do Republiki Czeskiej, Rumunii, Republiki Słowackiej, Ukrainy, Węgier i Republiki Serbii, *ibidem*.

80 Protokół o zrównoważonym transporcie wszedł w życie w stosunku do Republiki Czeskiej, Republiki Słowacji, Republiki Serbii, Rumunii, Ukrainy i Polski. Carpathian Convention, Status of Signature and Ratification, [Internet] <http://www.carpathianconvention.org/status-of-signature-and-ratification.html>, dostęp: 03.11.2020 r.

81 Protokół o zrównoważonym rolnictwie i rozwoju obszarów wiejskich wszedł w życie w stosunku do Republiki Słowacji, Republiki Czeskiej, Węgier i Polski. Carpathian Convention, Status of Signature and Ratification, *op. cit.*

82 Konferencja Stron jest najwyższym i jednocześnie głównym organem decyzyjnym Konwencji Karpackiej. W jej skład wchodzi wszystkie państwa strony Konwencji. Do zadań i uprawnień Konferencji Stron należy m.in.: przyjmowanie protokołów tematycznych do Konwencji, programów pracy i budżetu na kolejne lata wdrażania Konwencji, powoływanie organów pomocniczych Konwencji, nadzór nad wdrażaniem Konwencji. Organy wdrażające Konwencję Karpacką, [Internet] <http://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji/organy-wdrazajace-konwencje-karpacka>, dostęp: 04.11.2020 r.

Warto w tym miejscu podkreślić, że nie wszystkie artykuły wyszczególnione w Konwencji Karpackiej zostały rozwinięte w protokołach tematycznych. Protokoły tematyczne i strategiczne plany działań lub strategie, które do tej pory weszły w życie w stosunku do państw stron Konwencji Karpackiej lub zostały przyjęte przez Konferencję Stron stanowią prawną podstawę współpracy państw stron w konkretnej dziedzinie.

2.5. Konwencja Karpacka a promocja i ochrona kultury państw karpackich

Artykuł 11 Konwencji Karpackiej odnosi się do dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej. Strony Konwencji na jego podstawie zobowiązały się do prowadzenia polityki mającej na celu zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej ludności miejscowej. Ponadto, na podstawie powyższego artykułu państwa strony zdecydowały, że będą wyrabiać i wprowadzać na rynek miejscowe produkty, wyroby artystyczne i rękodzielnicze, a także dążyć do zachowania w Karpatach tradycyjnej architektury, sposobów użytkowania ziemi, miejscowych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych oraz zrównoważonego użytkowania dziko rosnących roślin⁸³.

Pomimo, że już na pierwszym spotkaniu Konferencji Stron, które miało miejsce w Kijowie w 2006 r., doszło do ustanowienia Grupy roboczej do spraw dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej (ang. *the Working Group on cultural heritage and traditional knowledge*), to jednak pierwsze działania ww. Grupy w tym zakresie nastąpiły dopiero kilka lat później.

W 2012 r. Polska, będąca stroną Konwencji Karpackiej, wysunęła propozycję opracowania nowego protokołu tematycznego do Konwencji Karpackiej, który byłby poświęcony kwestiom promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego Karpat. Projekt ten był poddany konsultacjom regionalnym, w których uczestniczyli przedstawiciele instytucji kultury, nauki, społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i artystów ludowych wywodzących się z polskich Karpat. Działali oni aktywnie również w narodowej Grupie Roboczej do spraw dziedzictwa kulturowego, ustanowionej w 2012 r. w Warszawie.

Wersja robocza opracowanego protokołu tematycznego była przedmiotem debaty na forum Grupy Roboczej do spraw dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej Konwencji Karpackiej. Odbyły się one dwukrotnie tj. w maju 2013 r.

83 Artykuł 11 Konwencji Karpackiej, [Internet] <http://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/dokumenty/156-konwencja-karpacka-ramowa-konwencja-o-ochronie-i-zrownowazonym-rozwoju-karpat>, dostęp: 04.11.2020 r.

w Krynicy-Zdroju i we wrześniu 2013 r. w Orelcu⁸⁴. W ramach proponowanego protokołu tematycznego uwzględniona została m.in.:

- identyfikacja i dokumentacja dziedzictwa kulturowego Karpat;
- inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego Karpat;
- zachowanie tradycyjnej architektury Karpat;
- zachowanie kulturowych krajobrazów Karpat;
- zachowanie tradycyjnego sposobu użytkowania terenu Karpat;
- zachowanie lokalnych ras zwierząt domowych i odmian roślin uprawnych Karpat;
- zrównoważone tradycyjne użytkowanie dzikich roślin w Karpatach;
- promocja dziedzictwa kulturowego Karpat;
- promocja tradycyjnych lokalnych produktów, sztuki i rękodziela Karpat;
- podnoszenie świadomości, edukacji i przekazywanie dziedzictwa kulturowego i tradycyjnej wiedzy o Karpatach;
- badania dziedzictwa kulturowego Karpat⁸⁵.

W marcu 2014 r. Grupa Robocza do spraw dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej Konwencji Karpackiej spotkała się ponownie w Bratysławie. Celem tego spotkania była debata na temat możliwości finalizacji Protokołu tematycznego w zakresie dziedzictwa kulturowego Karpat. Jednakże, zamiast debaty na ten temat, przyjęto jedynie mapę drogową dotyczącą wypełnienia postanowień artykułu 11 Konwencji Karpackiej.

We wrześniu 2014 r. podczas czwartej Konferencji Stron Konwencji Karpackiej w Mikulovie zostały dostrzeżone postępy osiągnięte w opracowaniu wersji roboczej Protokołu tematycznego w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz wysiłki poczynione nad jego opracowaniem przez Grupę Roboczą do spraw dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej⁸⁶. Konferencja Stron na spotkaniu w Mikulovie, wraz z decydentami lokalnymi i istotnymi instytucjami, podejmowała prace na rzecz wzbogacenia tekstu Protokołu tematycznego w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Pomimo licznych działań podejmowanych w celu uchwalenia ww. Protokołu, nie został on do tej pory uchwalony przez państwa strony Konwencji Karpackiej.

Podsumowanie

Konwencja Karpacka jest jedną z najważniejszych umów międzynarodowych, która została zawarta między państwami należącymi do Unii Europejskiej oraz państwami bezpośrednio z nimi sąsiadującymi tj. Serbią i Rumunią. Tym samym wzmacnia ona współpracę regionalną, wpływając na rozwój obszarów objętych Konwencją Karpacką państw, które jeszcze nie należą do Unii Europejskiej, jak i tych, które są członkami Unii Europejskiej od wielu lat.

Pomimo, że Konwencja Karpacka ściśle odnosi się do współpracy na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego Karpat oraz wiedzy ludowej miejscowej ludności, to jednak artykuł 11 Konwencji, który bezpośrednio dotyczy tej problematyki nie został rozwinięty w szczegółowych uregulowaniach prawnych, do jakich należy opracowywany od kilku już lat Protokół tematyczny w zakresie dziedzictwa kulturowego. Dopiero po jego przyjęciu, a następnie wejściu w życie w stosunku do co najmniej czterech państw stron Konwencji, zacznie on obowiązywać i tym samym w szerszym zakresie regulować współpracę państw karpaccich w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego i wiedzy miejscowej ludności.

⁸⁴ The Protocol of Cultural Heritage (Proposed), [Internet] <https://en.informatoriumkarpackie.pl/experts/the-carpathian-convention/protocols-to-the-convention/the-protocol-on-cultural-heritage-proposed>, dostęp: 04.11.2020 r.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

3. WSPÓLPRACA PAŃSTW KARPACKICH NA RZECZ PROMOCJI I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KARPAT

Wprowadzenie

Współpraca państw karpackich na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego Karpat przebiega w sposób wielotorowy. Są w nią zaangażowane różne podmioty państw karpackich. Oczywiście jest, że zazwyczaj odbywa się ona na szczeblu ministrów właściwych. Często w ramach oficjalnych wizyt jest ona pośrednio realizowana przez głowy państw i szefów rządów. Należy jednak zaznaczyć, że współcześnie jest ona jednak podejmowana przede wszystkim poprzez udział konkretnych podmiotów państw karpackich, jak np. organizacji pozarządowych czy uczelni wyższych, w projektach bilateralnych czy multilateralnych, dofinansowywanych ze strony rządowych organizacji międzynarodowych. Dużą rolę w tego typu współpracy odgrywają także jednostki samorządu terytorialnego państw karpackich i ich współpraca na rzecz rozwoju obszarów transgranicznych.

3.1. Współpraca państw karpackich w ramach Grupy Wyszehradzkiej

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki (ang. *International Visegrad Fund – IVF*) powstał w czerwcu 2000 r., na mocy w wspólnej decyzji premierów rządów czterech państw karpackich tj. Czech, Polski, Słowacji i Węgier. Statut Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego ma rangę umowy międzynarodowej. Do zadań Funduszu należy promocja bliższej współpracy między państwami i społeczeństwami Grupy Wyszehradzkiej (V4)⁸⁷. Z ramienia Funduszu w tym celu dofinansowywane są wspólne projekty kulturalne, naukowe, edukacyjne, a także wymiana młodzieży, współpraca transgra-

⁸⁷ Zob. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Grupa Wyszehradzka, [Internet] <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/grupa-wyszehradzka>, dostęp: 12.11.2020 r.

niczna i promocja turystyki⁸⁸. O granty IVF mogą ubiegać się konsorcja, które są utworzone co najmniej z 3 podmiotów pochodzących z różnych państw V4. Członkami konsorcjum ubiegającego się o granty mogą być zarówno organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, instytucje naukowe i badawcze, przedsiębiorstwa (jeśli tylko konsorcjum z ich udziałem aplikuje o grant IVF funkcjonuje na zasadzie non-profit). O granty z kolei nie mogą aplikować instytucje państwowe i osoby fizyczne⁸⁹. Te ostatnie natomiast mogą starać się o:

- dofinansowanie mobilności akademickiej i naukowej w 190 instytucjach szkolnictwa wyższego, zlokalizowanych w Europie Środkowej i Wschodniej (ang. *Academic Mobility*);
- wymianę artystów i osób zatrudnionych w instytucjach kultury związanych z rysunkiem, muzyką, filmem i mediami nowoczesnymi (ang. *Visual and Sound Arts*);
- wsparcie teatru i tańca w Europie Środkowej, poprzez umożliwienie goszczenia artystów i przedstawicieli przedsiębiorstw artystycznych z krajów V4 (ang. *Performing Arts*);
- promocję literatury krajów V4 poprzez zapewnienie mobilności utalentowanym pisarzom i dziennikarzom (ang. *Literature and Journalism*)⁹⁰.

O wsparcie finansowe IVF dla projektów można ubiegać się w ramach trzech programów grantowych tj;

- grantów wyszehradzkich (ang. *Visegrad Grants*);
- grantów wyszehradzkich plus (ang. *Visegrad+ Grants*);
- grantów strategicznych (ang. *Strategic Grants*)⁹¹.

Granty wyszehradzkie stanowią wsparcie finansowe projektów autorstwa organizacji wywodzących się z co najmniej trzech krajów Grupy Wyszehradzkiej⁹², projekty te mają skutecznie wzmacniać współpracę konkretnych organizacji. Ponadto z ramienia grantów wyszehradzkich mogą być dofinansowane projekty transgraniczne, które obejmują swoim zasięgiem przynajmniej dwie organizacje z dwóch państw sąsiadujących z państwami V4, pod warunkiem, że obejmują swoim zasięgiem obszar do 40 km od granicy. Czas trwania projektów finansowanych z grantów wyszehradzkich nie może przekroczyć 18 miesięcy. Fundusze pozyskane z IVF mogą pokryć do 100% budżetu projektu,

88 Ministerstwo Sportu. Granty Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, [Internet] <https://www.gov.pl/web/sport/granty-miedzynarodowego-funduszu-wyszehradzkiego>, dostęp: 12.11.2020 r.

89 *Ibidem*.

90 Mobility. What we support, [Internet] <https://www.visegradfund.org/apply/mobilities/>, dostęp: 12.11.2020 r.

91 Ministerstwo Sportu. Granty Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, *op. cit.*

92 Visegrad Grants. Conditions, [Internet] <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-grants/>, dostęp: 12.11.2020 r.

w tym 15% kosztów ogólnych⁹³. Projekty muszą dotyczyć przynajmniej jednego celu spośród siedmiu wymienionych obszarów takich jak:

- kultura i wspólna tożsamość (ang. *Culture and Common Identity*);
- edukacja i wypracowywanie zdolności (ang. *Education and Capacity Building*);
- innowacje, badania i rozwój przedsiębiorczość (*Innovation, R&D, Entrepreneurship*);
- demokratyczne wartości i media (ang. *Democratic Values and the Media*);
- polityka publiczna i partnerstwo instytucjonalne (ang. *Public Policy and Institutional Partnership*);
- rozwój regionalny, środowisko i turystyka (ang. *Regional Development, Environment and Tourism*);
- rozwój społeczny (ang. *Social Development*)⁹⁴.

Tabela 16. Przykłady projektów dofinansowanych w ramach grantów wyszehradzkich (Visegrad Grants) dotyczących promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego państw karpaccich w latach 2018-2020

Lp.	Instytucja wnioskująca	Nazwa projektu	Rok uzyskania grantu
1.	Bohemia Jazz Fest, Czechy	<i>Visegrad Day at Bohemia Jazz Fest 2020</i> (pol. Dzień Wyszehradzki na Bohemia Jazz Fest 2020)	2020
2.	Kölyök Aranycsapat Foundation, Węgry	<i>V4 countries' cultural heritage –learning from the past, creating the future</i> (pol. Dziedzictwo kulturowe krajów V4 – uczenie się z przeszłości, tworzenie przyszłości)	2020
3.	Pro museum – Association for the support of museal activities in Komárno, Słowacja	<i>Reconstruction and presentation of early-medieval material culture from Central Europe</i> (pol. Rekonstrukcja i prezentacja wczesnośredniowiecznej kultury materialnej Europy Środkowej)	2020
4.	Catholic Theological Faculty, Charles University, Czechy	<i>Cultural Heritage associated with the Royal Women of the High Middle Ages in Central Europe</i> (pol. Dziedzictwo kulturowe związane z królewskimi kobietami średniowiecza w Europie Środkowej)	2020

93 *Ibidem*.

94 Visegrad Grants. Objectives, [Internet] <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-grants/?c=objectives>, dostęp: 12.11.2020 r.

5.	Forum for Folk Art Fund, Węgry	<i>Summer Course for Management of Common Musical Heritage in Visegrad Countries and Western Balkans</i> (pol. Letni kurs zarządzania wspólnym dziedzictwem muzycznym krajów wyszehradzkich i Bałkanów Zachodnich)	2019
6.	Association Culture on the Border, Polska	<i>The 21st Kino na Granicy Film Festival</i> (pol. 21 Festiwal Filmowy Kino na Granicy)	2018
7.	University of Warsaw, Faculty of Oriental Studies, Polska	<i>Collegium Carpathicum – regional universities network</i> (pol. Collegium Carpathicum – sieć uniwersytetów regionalnych)	2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie Visegrad Funds. Results, [Internet] <https://www.visegradfund.org/archive/results/visegrad-grants/?c=2020>, dostęp: 12.11.2020.

Granty wyszehradzkie plus stanowią z kolei formę wsparcia przeznaczoną na rzecz dofinansowania projektów, które pogłębiają w znaczący sposób współpracę przynajmniej trzech państw V4 oraz jednego państwa z regionu państw Partnerstwa Wschodniego⁹⁵ lub Bałkanów Zachodnich. Maksymalny czas realizacji projektów wynosi podobnie jak w przypadku grantów wyszehradzkich 18 miesięcy. Fundusze pozyskane z IVF mogą pokryć do 100% budżetu projektu, w tym maksymalnie 15% kosztów ogólnych. Projekty muszą koncentrować się na wyżej wyodrębnionych celach w ramach siedmiu obszarów tematycznych. Cele te muszą być wdrażane w regionie państw Partnerstwa Wschodniego i Bałkanów Zachodnich⁹⁶.

Tabela 17. Przykłady projektów dofinansowanych w ramach grantów wyszehradzkich plus (Visegrad + Grants) dotyczących promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego państw karpaccich w latach 2018-2020

Lp.	Instytucja wnioskująca	Nazwa projektu	Rok uzyskania grantu
1.	European Youth Parliament Serbia, Serbia	„ <i>Bridging the Culture Gap</i> ” (pol. Niwelowanie różnic kulturowych)	2020
2.	Club for Youth Empowerment 0118, Serbia	<i>Hip hop culture festival “Come to Amfi Vol. 9”</i> (pol. Festiwal kulturalny Hip hop “Przyjdź do Amfi Nr 9”)	2020

3.	Enterprise of Public Organization «International Film Festival «Molodist», Ukraina	<i>Visegrad Cinema Days</i> (pol. Wyszehradzkie Dni Kina)	2019
4.	Terraforming Sout, Serbia	<i>Local Archives and archival pedagogy in the European historical and cultural mosaic</i> (pol. Archiwa lokalne i pedagogika archiwalna w europejskiej mozaice historyczno-kulturowej)	2019
5.	Forum for Folk Art Fund, Węgry	<i>Summer Course for Management of Common Musical Heritage in Visegrad Countries and Western Balkans</i> (pol. Letni kurs zarządzania wspólnym dziedzictwem muzycznym krajów wyszehradzkich i Bałkanów Zachodnich)	2019
6.	NGO „Institute for Creative City”, Ukraina	<i>Visegrad Design & Co-creation: festival & living lab for urban culture in creative practices</i> (pol. Projekt Wyszehrad i Współtworzenie: festiwal i żywe laboratorium kultury miejskiej w kreatywnych praktykach)	2018
7.	Vasyl Stefanyk Pre-carpathian National University, Ukraina	<i>Collegium Carpathicum – non-EU perspective</i> (pol. Collegium Carpathicum – perspektywa spoza Unii Europejskiej)	2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie Visegrad Funds. Results, [Internet] <https://www.visegradfund.org/archive/results/visegrad-grants/?c=2020>, dostęp: 12.11.2020.

Granty strategiczne stanowią dofinansowanie projektów, których zadaniem jest wzmocnienie współpracy organizacji ze wszystkich państw V4. Minimalny czas trwania projektu wynosi 12 miesięcy, a maksymalny 36 miesięcy. W ramach grantu można uzyskać dofinansowanie do 100% wartości projektu z uwzględnieniem 15% kosztów ogólnych. Projekty muszą dotyczyć jednego z corocznych priorytetów Grupy Wyszehradzkiej, do których w 2020 r. należą:

- powrót do korzeni współpracy wyszehradzkiej (ang. *Returning of the roots of the Visegrad cooperation*);
- odbudowa po COVID (ang. *Post-Covid Recovery*);
- promowanie regionalnej marki i turystyki (ang. *Promoting regional branding and tourism*).

W latach 2018-2020 żaden z projektów, który otrzymał grant strategiczny z IVF nie dotyczył współpracy państw V4 w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

⁹⁵ Zob. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Partnerstwo Wschodnie, [Internet] <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/partnerstwo-wschodnie>, dostęp: 12.11.2020 r.

⁹⁶ Visegrad+ Grants. Objectives, [Internet] <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-plus-grants/?c=objectives>, dostęp: 12.11.2020 r.

3.2 Współpraca państw karpaccich w ramach programów Unii Europejskiej

Integracja europejska państw Europy Środkowo-Wschodniej wpłynęła w znaczącym stopniu na rozwój współpracy transgranicznej państw karpaccich. Duże znaczenie w tym zakresie mają zwłaszcza programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT), zwany inaczej Interreg, programy Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS), programy Instrumentu Pomocy Przekraczającej (IPP) oraz Program Erasmus+.

Program Interreg jest częścią polityki spójności Unii Europejskiej. Ma na celu rozwiązywać problemy, które wykraczają poza granice państw i tym samym wymagają podjęcia wspólnych działań. Działania finansowane w ramach Interreg są finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). „Przyjmują one postać międzynarodowych partnerskich projektów prowadzonych w trzech rodzajach programów. Należą do nich:

- programy współpracy transgranicznej – realizowane na obszarach przygranicznych państw ze sobą sąsiadujących. Te programy wspierają zatrudnienie, mobilność pracowników, włączenie społeczne, integrację społeczności ponad granicami, rozwój wspólnych systemów kształcenia i szkolenia zawodowego.
- programy współpracy transnarodowej – dotyczą większej części terytorium UE, a także państw spoza Unii, np.: Region Morza Bałtyckiego i Europa Środkowa. Wzmacniają one potencjał instytucji i administracji publicznej poprzez opracowanie i koordynację strategii makroregionalnych i morskich.
- programy współpracy międzyregionalnej – mają na celu wzmocnienie rozwoju regionalnego UE poprzez rozpowszechnianie dobrych praktyk i wiedzy eksperckiej, a także promowanie wymiany doświadczeń⁹⁷.

Państwa karpaccie należą do grupy istotnych beneficjentów Programu Interreg. Korzystają one ze środków finansowych rozdysponowywanych w ramach każdego z ww. rodzajów Programu (Tabela 18).

Tabela 18. Programy Interreg, w których biorą udział państwa karpaccie lub określone regiony państw karpaccich

Lp.	Nazwa programu	Rodzaj programu	Państwa-beneficjenci	Budżet na lata 2014-2020
1.	Interreg Polska-Słowacja ^I	Program transgraniczny	Polska, Słowacja	178,6 mln euro z EFRR

2.	Interreg Republika Czeska-Polska ^{II}	Program transgraniczny	Republika Czeska, Polska	226,2 mln euro z EFRR
3.	Interreg Polska-Saksonia ^{III}	Program transgraniczny	Polska, Niemcy	70 mln euro z EFRR
4.	Interreg Brandenburgia-Polska ^{IV}	Program transgraniczny	Polska, Niemcy	100 mln euro z EFRR
5.	Interreg Meklemburgia-Pomorze Przednie-Brandenburgia-Polska ^V	Program transgraniczny	Polska, Niemcy	134 mln euro z EFRR
6.	Interreg Litwa-Polska ^{VI}	Program transgraniczny	Litwa, Polska	51,4 mln euro z EFRR
7.	Interreg Południowy Bałtyk ^{VII}	Program transgraniczny	Polska, Dania, Litwa, Niemcy, Szwecja	83 mln euro z EFRR
8.	Interreg Region Morza Bałtyckiego ^{VIII}	Program transnarodowy	Polska, Dania, Szwecja, Finlandia, Litwa, Łotwa, Estonia, wybrane regiony północno-wschodnich Niemiec, Norwegia, Białoruś, Rosja (wybrane regiony)	264 mln euro z EFRR
9.	Interreg Europa Środkowa ^{IX}	Program transnarodowy	Polska, Republika Czeska, Słowacja, Austria, Węgry, Chorwacja, Słowenia, wybrane regiony Niemiec, wybrane regiony Włoch	246 mln euro z EFRR
10.	Interreg Europa ^X	Program międzyregionalny	Państwa Unii Europejskiej, Norwegia, Szwajcaria	359 mln euro z EFRR
11.	Interreg Austria-Republika Czeska ^{XI}	Program transgraniczny	Austria, Republika Czeska	97,8 mln euro z EFRR
12.	Interreg Bawaria-Republika Czeska ^{XII}	Program transgraniczny	Niemcy, Republika Czeska	103,4 mln euro z EFRR
13.	Interreg Saksonia-Republika Czeska ^{XIII}	Program transgraniczny	Niemcy, Republika Czeska	157,9 mln euro z EFRR
14.	Interreg Słowacja-Republika Czeska ^{XIV}	Program transgraniczny	Słowacja, Republika Czeska	90,1 mln euro z EFRR

97 Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/>, dostęp: 15.11.2020 r.

15.	Program transnarodowy Interreg Dunaj ^{xv}	Program transnarodowy	Austria, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Republika Czeska, Węgry, Mołdawia, Czarnogóra, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Niemcy, Ukraina	231,9 mln euro wsparcia z funduszy UE
16.	Interreg Słowacja-Austria ^{xvi}	Program transgraniczny	Słowacja, Austria	75,8 mln euro z EFRR
17.	Interreg Słowacja-Węgry ^{xvii}	Program transgraniczny	Słowacja, Węgry	155,8 mln euro z EFRR
18.	Interreg Alpenrhein-Bodensee-Hochrhein (DE/AT/CH/FL) ^{xviii}	Program transgraniczny	Niemcy, Austria, Szwajcaria, Lichtenstein	39,5 mln euro z EFRR
19.	Interreg Austria-Niemcy ^{xix}	Program transgraniczny	Austria, Niemcy	54,5 mln euro z EFRR
20.	Interreg Austria-Węgry ^{xx}	Program transgraniczny	Austria, Węgry	78 mln euro z EFRR
21.	Interreg Włochy-Austria ^{xxi}	Program transgraniczny	Austria, Włochy	82,2 mln euro z EFRR
22.	Interreg Słowenia-Austria ^{xxii}	Program transgraniczny	Słowenia, Austria	47,9 mln euro z EFRR
23.	Interreg Alpine Space ^{xxiii}	Program transnarodowy	Austria, Lichtenstein, Słowenia, Szwajcaria, Francja, Niemcy, Włochy	139 mln euro z EFRR
24.	Interreg Rumunia-Węgry ^{xxiv}	Program transgraniczny	Rumunia, Węgry	189 mln euro z EFRR
25.	Interreg Słowenia-Węgry ^{xxv}	Program transgraniczny	Słowenia, Węgry	14,7 mln euro z EFRR
26.	Program Współpracy Interreg Węgry-Chorwacja ^{xxvi}	Program transgraniczny	Węgry, Chorwacja	60,8 mln euro z EFRR
27.	Interreg Rumunia-Bułgaria ^{xxvii}	Program transgraniczny	Rumunia, Bułgaria	215,7 mln euro z EFRR
28.	Interreg Adrion (Adriatic Ionian) ^{xxviii}	Program transnarodowy	Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Grecja, Włochy, Czarnogóra, Serbia, Słowenia	99,2 mln euro z funduszy Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne.

- I Interreg Polska – Słowacja, [Internet] <https://pl.plsk.eu/o-programie>, dostęp: 15.11.2020 r.
- II Interreg Republika Czeska – Polska, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/czechy-polska/>, dostęp: 15.11.2020 r.

- III Interreg Polska-Saksonia, [Internet] <https://www.umwd.dolnyslask.pl/ewt/program-wspolpracy-interreg-polska-saksonia-2014-2020/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- IV Interreg Brandenburgia-Polska, [Internet] <https://lubuskie.pl/wiadomosci/5886/inauguracja-programu-wspolpracy-interreg-v-a-brandenburgia--pols>, dostęp: 15.11.2020 r.
- V Interreg Maklemburgia-Pomorze Przednie-Brandenburgia-Polska, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/meklemburgia-pomorze-przednie-brandenburgia-polska/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- VI Interreg Litwa-Polska, [Internet] <https://www.gov.pl/web/uw-podlaski/program-interreg-v-a-litwa-polska-2014-2020>, dostęp: 15.11.2020 r.
- VII Interreg Południowy Bałtyk, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/poludniowy-baltyk/>, 15.11.2020 r.
- VIII Interreg Region Morza Bałtyckiego, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/region-morza-baltyckiego/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- IX Interreg Europa Środkowa, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/europa-srodkowa/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- X Interreg Europa, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/interreg-europa/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XI Interreg V-A Austria-Czech Republic, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/europe/2014tc16rfcb002, dostęp: 15.11.2020 r.
- XII Interreg Germany/Bavaria/Czech Republic, [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-germanybavaria-czech-republic/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XIII Interreg V-A Germany/Saxony-Czech Republic, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/germany/2014tc16rfcb017, dostęp: 15.11.2020 r.
- XIV Interreg V-A Slovakia-Czech Republic, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/slovakia/2014tc16rfcb030, dostęp: 15.11.2020 r.
- XV Interreg Danube Transnational Programme, [Internet] <https://www.interreg-danube.eu/about-dtp/programme-presentation>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XVI Interreg V-A Slovakia-Austria, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/slovakia/2014tc16rfcb003, dostęp: 15.11.2020 r.
- XVII Interreg V-A Slovakia-Hungary, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb015, dostęp: 15.11.2020 r.
- XVIII Interreg V-A –Germany-Austria-Switzerland-Lichtenstein (Alpenrhein-Bodensee-Hochrhein), [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/germany/2014tc16rfcb024, dostęp: 15.11.2020 r.
- XIX Interreg Austria-Germany, [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-austria-germany/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XX Interreg Austriai-Hungary, [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-austria-hungary/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXI Interreg V-A Italy-Austria, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/europe/2014tc16rfcb052, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXII Interreg V-A Slovenia-Austria, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/atlas/programmes/2014-2020/austria/2014tc16rfcb054, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXIII Interreg Alpine Space, [Internet] <https://interreg.eu/programme/alpine-space/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXIV Interreg Romania-Hungary, [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-romania-hungary/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXV Interreg V-A Slovenia-Hungary, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb053, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXVI Interreg V-A Hungary-Croatia, [Internet] https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb008, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXVII Interreg Romania-Bulgaria, [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-romania-bulgaria/>, dostęp: 15.11.2020 r.
- XXVIII Interreg Adrion (Adriatic Ionian), [Internet] <https://interreg.eu/programme/interreg-adrion/>, dostęp: 15.11.2020 r.

Z funduszy w ramach programu Interreg korzystają wszystkie państwa karpackie lub wybrane ich regiony, bez względu na to czy przynależą do Unii Europejskiej czy też nie. Co więcej, jako państwa ze sobą graniczące, państwa karpackie mogą liczyć na wsparcie finansowe projektów bilateralnych. Przykładem na to są m.in. programy Interreg Polska-Słowacja, Interreg Republika Czeska-Polska, Interreg Słowacja-Austria, Interreg Rumunia-Węgry, Interreg Słowacja-Republika Czeska. Zatem fundusze z projektów realizowanych przez dwa państwa karpackie lub też kilka z nich, jak w przypadku Programu transnarodowego Interreg Dunaj i Interreg Europa-Środkowa, wzmacniają współpracę i rozwój tych państw. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że beneficjentami tych programów są przede wszystkim: organy administracji rządowej i samorządowej, instytucje systemu oświaty i szkoły wyższe, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe non-profit. Ponadto, osie priorytetowe tych programów obejmują m.in. ochronę i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza oraz rozwój edukacji transgranicznej. Z tego też względu bardzo często ze środków uzyskanych z programu Interreg są realizowane działania na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego obszarów przygranicznych państw karpackich.

W ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) funkcjonuje Europejski Instrument Sąsiedztwa (EIS). Instrument ten stanowi finansowe wsparcie reform politycznych, gospodarczych i społecznych w państwach, które sąsiadują z Unią Europejską i równocześnie nie są jej członkami. Pomocą finansową są zatem również objęte państwa karpackie, które nie należą do Unii Europejskiej (Tabela 19).

„Celem EIS jest stworzenie wspólnego dobrobytu i dobrego sąsiedztwa w krajach członkowskich UE i państwach partnerskich poprzez:

- propagowanie praw człowieka, praworządności, demokracji i zaangażowania obywateli,
- zrównoważoną gospodarkę, rozwój gospodarczy, społeczny i terytorialny, w tym stopniową integrację z unijnym rynkiem wewnętrznym,
- mobilność i kontakty międzyludzkie, w tym wymiany studenckie,
- integrację regionalną, w tym programy współpracy transgranicznej⁷⁹⁸.

Tabela 19. Programy Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, w których biorą udział państwa karpackie lub określone regiony tych państw

Lp.	Nazwa programu	Państwa- beneficjenci	Budżet na lata 2014-2020
1.	Program współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina ^I	Polska, Białoruś, Ukraina	183 mln euro z EIS i EFRR
2.	Program Współpracy Transgranicznej Polska-Rosja ^{II}	Polska, Rosja	62,3 mln euro z EIS, EFRR i Federacji Rosyjskiej
3.	Program Współpracy Transgranicznej Węgry-Słowacja-Rumunia-Ukraina ^{III}	Węgry, Rumunia, Słowacja, Ukraina	74 mln euro z EIS i EFRR
4.	Program Współpracy Transgranicznej Basenu Morza Czarnego ^{IV}	Moldowa, Armenia, Gruzja, Bułgaria, Grecja, Rumunia, Turcja, Ukraina	49 mln euro z EIS, IPP
5.	Program Współpracy Transgranicznej Rumunia-Republika Moldawii ^V	Rumunia, Moldawia	81 mln euro z EIS
6.	Program Współpracy Transgranicznej Rumunia-Ukraina ^{VI}	Rumunia, Ukraina	54 mln euro z EIS

Źródło: opracowanie własne.

I Polska-Białoruś-Ukraina, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach-programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/polska-bialorus-ukraina/>, dostęp: 15.11.2020 r.

II Polska-Rosja, [Internet] <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach-programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/program-polska-rosja/>, dostęp: 15.11.2020 r.

III Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC, [Internet], <https://interreg.eu/programme/hungary-slovakia-romania-ukraine-eni-cbc/>, dostęp: 15.11.2020.

IV Black Sea Basin ENI CBC, [Internet] <https://interreg.eu/programme/eni-cbc-black-sea-basin/>, dostęp: 15.11.2020 r.

V Romania-Republic of Moldova, ENI CBC, [Internet] <https://interreg.eu/programme/eni-cbc-romania-republic-of-moldova/>, dostęp: 15.11.2020 r.

VI 2014-2020 Romania-Republic of Moldova ENI CBC, [Internet] <https://keep.eu/programmes/56/2014-2020-Romania-Republic-of-Moldova/>, dostęp: 15.11.2020 r.

Wsparciem w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa jest objętych pięć państw karpackich. Podobnie jak w przypadku programów realizowanych w ramach Interreg, także programy realizowane w ramach EIS zakładają priorytety dotyczące promocji kultury lokalnej i historii oraz promocji i zachowania dziedzictwa naturalnego (np. Program współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina⁹⁹, Program Współpracy Transgranicznej Węgry-

Słowacja-Rumunia-Ukraina¹⁰⁰). Państwa karpackie współpracują, więc aktywnie na rzecz ich wypracowania poprzez realizację projektów objętych wsparciem finansowym.

Wsparcie finansowe jest również świadczone na rzecz państw karpackich poprzez programy Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej (Tabela 20).

Tabela 20. Programy Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej, w których biorą udział państwa karpackie lub określone regiony tych państw

Lp.	Nazwa programu	Państwa- beneficjenci	Budżet na lata 2014-2020
1.	Program Współpracy Transgranicznej Interreg – Instrument Pomocy Przedakcesyjnej Rumunia-Serbia ^I	Rumunia, Serbia	74, 9 mln euro z IPP
2.	Program Współpracy Transgranicznej Interreg-IPA Bułgaria-Serbia ^{II}	Bułgaria, Serbia	26 mln euro z IPP
3.	Program Współpracy Transgranicznej – Instrument Pomocy Przedakcesyjnej Węgry-Serbia ^{III}	Węgry, Serbia	65,1 mln euro z IPP
4.	Program Współpracy Transgranicznej – Instrument Pomocy Przedakcesyjnej Chorwacja-Serbia ^{IV}	Chorwacja, Serbia	34,2 mln euro z IPP

Źródło: opracowanie własne.

I Interreg-IPA CBC Romania-Serbia, [Internet] <https://www.romania-serbia.net/wp-content/uploads/lists/Facts%20and%20figures%20October%202018.pdf>, dostęp: 15.11.2020 r.

II 2014-2020 Interreg –IPA CBC Bułgaria-Serbia, [Internet] <https://keep.eu/programmes/72/2014-2020-Bulgaria-Serbia/>, dostęp: 16.11.2020 r.

III Interreg-IPA CBC Hungary-Serbia, [Internet] <https://www.interreg-ipa-husrb.com/>, dostęp: 16.11.2020

IV Interreg-IPA CBC Croatia-Serbia, [Internet] <https://www.interreg-croatia-serbia2014-2020.eu/>, dostęp: 16.11.2020 r.

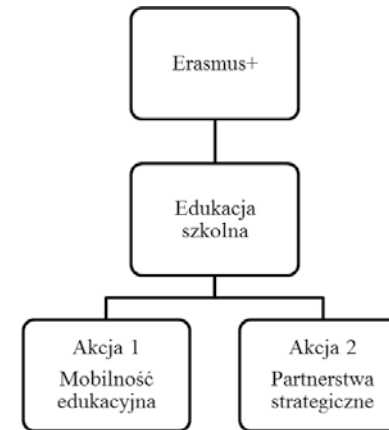
Fundusze w ramach IPP wspierają działania trzech państw karpackich tj. Serbii, Rumunii i Węgier m.in. w promocji kultury, zwłaszcza poprzez ochronę dziedzictwa kulturowego i współpracy na rzecz rozwoju turystycznego krajów biorących udział w dofinansowanych projektach¹⁰¹.

Jednym z flagowych programów Unii Europejskiej, który pośrednio promuje kulturę państw członkowskich i państw stowarzyszonych z Unią Europejską jest program Erasmus+. W latach 2014-2020 program Erasmus+ składa się z sześciu sektorów, podzielonych na konkretne akcje (Wykres 11-16).

¹⁰⁰ Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI Cross-border Cooperation Programme 2014-2020, [Internet] <https://huskroua-cbc.eu/about/programme-priorities>, dostęp: 16.11.2020 r.

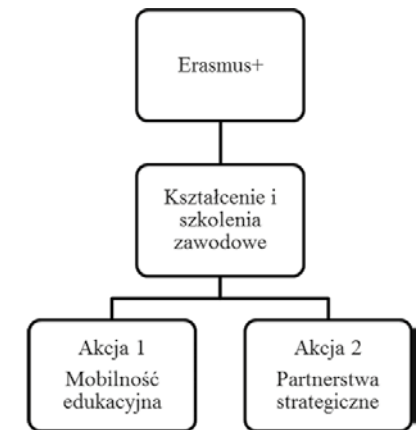
¹⁰¹ Interreg-IPA CBC Hungary-Serbia, *op. cit.*

Wykres 11. Erasmus+, Sektor Edukacja szkolna

Źródło: opracowanie własne na podstawie Edukacja szkolna, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/edukacja-szkolna/>, dostęp: 16.11.2020 r.

Wykres 12. Erasmus+, Kształcenie i szkolenia zawodowe

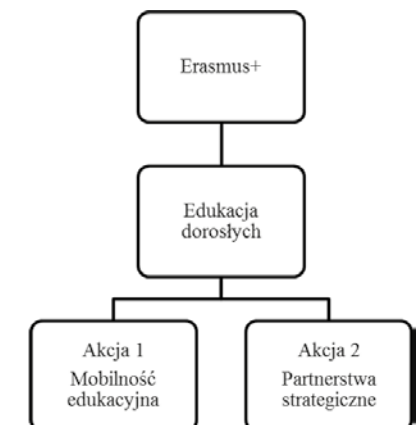
Źródło: opracowanie własne na podstawie Kształcenie i szkolenia zawodowe, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/ksztalcenie-i-szkolenia-zawodowe/>, dostęp: 16.11.2020 r.

Wykres 13. Erasmus+, Sektor Szkolnictwo wyższe

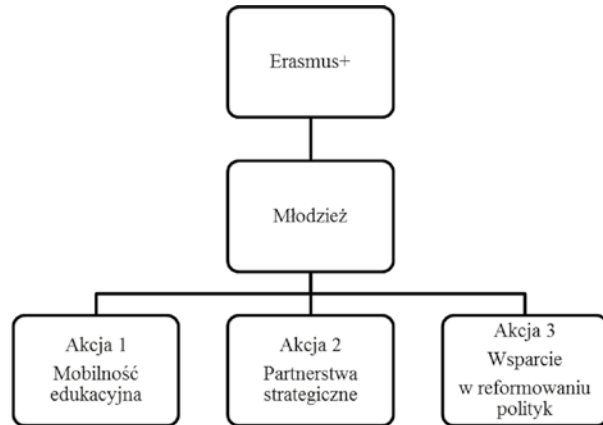
Źródło: opracowanie własne na podstawie Szkolnictwo wyższe, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/szkolnictwo-wyzsze/>, dostęp: 16.11.2020 r.

Wykres 14. Erasmus+, Edukacja dorosłych

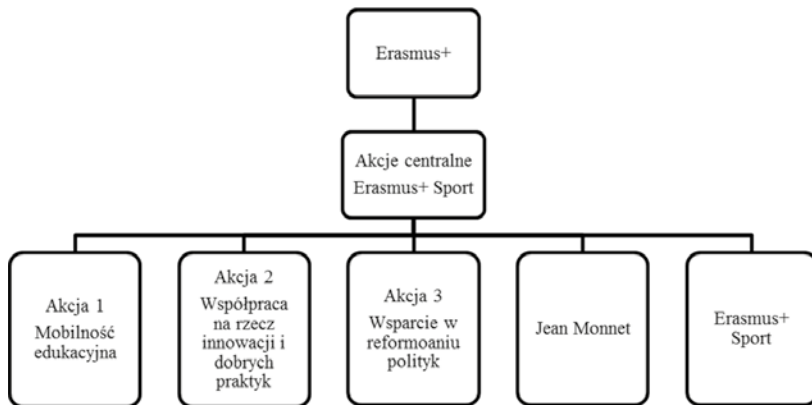
Źródło: opracowanie własne na podstawie Edukacja dorosłych, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/edukacja-doroslych/>, dostęp: 16.11.2020 r.

Wykres 15. Erasmus+, Młodzież

Źródło: opracowanie własne na podstawie Młodzież, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/mlodziez/>, dostęp: 16.12.2020 r.

Wykres 16. Erasmus+, Akcje centralne Erasmus+ Sport

Źródło: opracowanie własne na podstawie Akcje centralne Erasmus+ Sport, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/sektory/projekty-centralne-i-sport/>, dostęp: 16.11.2020 r.

Należy podkreślić, że w programie Erasmus+ uczestniczą wszystkie państwa karpaccie. Do krajów programu należą: państwa członkowskie Unii Europejskiej tj. Austria, Czechy, Słowacja, Polska, Rumunia, Węgry, spoza Unii Europejskiej – Serbia oraz Ukraina, jako kraj partnerski uczestniczący w określonych akcjach¹⁰².

Do najbardziej popularnych sektorów programu Erasmus+ należą Szkolnictwo wyższe oraz Młodzież.

W ramach akcji 1 sektora Szkolnictwo wyższe studenci szkół wyższych odbywają studia i/lub praktyki w krajach programu i/lub krajach partnerskich. Natomiast w ramach akcji 1 sektora Młodzież osoby w wieku 13-30 lat biorą udział w wymianach młodzieży, które mają formę spotkań edukacyjnych, poświęconych dowolnemu tematowi.

Poprzez udział młodzieży w studiach zagranicznych lub też wymianę młodzieży dochodzi najczęściej do poznania szeroko pojętej kultury państw programu i krajów partnerskich programu Erasmus+.

3.3. Współpraca państw karpaccich w ramach euroregionów

Szczególne znaczenie we wzmacnianiu współpracy państw karpaccich, w tym współpracy kulturalnej odgrywają euroregiony, czyli obszary transgranicznej współpracy regionalnej w Europie (Tabela 21). Euroregiony powstawały od końca lat 50. XX w. na terenie Europy Zachodniej. Z kolei od lat 90. XX w. zaczęły być one tworzone w Europie Środkowo-Wschodniej. Celem ich działania jest rozwiązywanie lokalnych problemów o charakterze ponadgranicznym, wspieranie rozwoju gospodarczego regionów oraz tworzenie warunków dla różnorodnych kontaktów międzyludzkich. Obecnie na terenie Europy funkcjonuje ponad 100 euroregionów¹⁰³.

Euroregiony są jednostkami terytorialnymi, które obejmują obszar przynajmniej dwóch państw. Współpraca w ramach euroregionów może dotyczyć nie tylko państw Unii Europejskiej, lecz również państw kandydujących i państw sąsiedzkich. W tworzenie euroregionów są przede wszystkim zaangażowane lokalne i regionalne władze samorządowe.

Ramy prawne i programowe dla współpracy transgranicznej i euroregionów tworzą dokumenty sporządzone przez instytucje międzynarodowe, przede wszystkim przez Radę Europy czy Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych. Najważniejsze z nich to:

- Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi, tzw. Konwencja Madrycka z 21 maja 1980 roku wraz z protokołem Dodatkowym do Konwencji;
- Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych z 1981 roku;
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego z 1985 roku, zwana Kartą Samorządu Lokalnego;

¹⁰² Erasmus+. Uczestnicy program, [Internet] <https://erasmusplus.org.pl/strony-informacyjne/informacje-o-programie/uczestnicy-programu/>, dostęp: 16.11.2020 r.

¹⁰³ Encyklopedia PWN. Euroregiony, [Internet] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/euroregiony;3899216.html>, dostęp: 16.11.2020 r.

- Europejska Karta Samorządu Regionalnego z 1997 roku, znana jako Karta Samorządności Regionalnej¹⁰⁴.
- Współpraca transgraniczna jest finansowana głównie w ramach wspomnianych już Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa.

Tabela 21. Euroregiony, w skład których wchodzi regiony państw karpaccich

Lp.	Nazwa euroregionu	Rok powstania	Państwa wschodzące w skład euroregionu
1.	Euroregion Banat Triplex Confinium EGTC	2009	Węgry, Rumunia, Serbia
2.	Euroregion Adriatycko-Joński	2006	Włochy, Grecja, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Albania
3.	Euroregion Łyna-Ława	2003	Polska, Rosja
4.	Euroregion Ruse-Giurgiu Danubius	2002	Rumunia, Bułgaria
5.	Euroregion Puszcza Białowieska	2002	Polska, Białoruś
6.	Euroregion Beskidy	2000	Polska, Czechy, Słowacja
7.	Euroregion Inntal	1998	Austria, Niemcy
8.	Euroregion Bałtyk	1998	Polska, Rosja, Litwa, Szwecja, Dania
9.	Euroregion Śląsk Cieszyński	1998	Polska, Czechy
10.	Euroregion Silesia	1998	Polska, Czechy
11.	Euroregion Via Salina	1997	Niemcy, Austria
12.	Euroregion Niemen	1997	Polska, Litwa, Białoruś
13.	Euroregion Pradziad	1997	Polska, Czechy
14.	Euroregion Europaregion (Tyrol-Południe Tyrol-Trentino Euroregion)	1996	Włochy, Austria
15.	Euroregion Glacensis	1996	Polska, Czechy
16.	Euroregion Bug	1995	Polska, Ukraina, Białoruś
17.	Euroregion Pomerania	1995	Polska, Niemcy, Szwecja

18.	Euroregion EuRegio Salzburg – Berchtesgadener Land – Traunstein	1995	Niemcy, Austria
19.	Euroregion Tatry	1994	Polska, Słowacja
20.	Euroregion Inn-Salzach	1994	Austria, Niemcy
21.	Euroregion Egrensis	1993	Niemcy, Czechy
22.	Euroregion Karpacciki	1993	Polska, Słowacja, Ukraina, Węgry, Rumunia
23.	Euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr	1993	Polska, Niemcy
24.	Euroregion Pro Europa Viadrina	1993	Polska, Niemcy
25.	Euroregion Nysa	1991	Polska, Niemcy, Czechy
26.	Euroregion International Lake Constance Conference (IBK)	1972	Szwajcaria, Niemcy, Austria, Liechtenstein

Źródło: opracowanie własne na podstawie Durà A., Camonita F., Berzi M. and Noferini A., *Euroregions, Excellence and Innovation across EU borders. A Catalogue of Good Practices*, Department of Geography, UAB, Barcelona 2018, s. 254.

Biorąc pod uwagę ilość euroregionów w Europie, w skład których wchodzi regiony państw karpaccich, należy zauważyć, że każde z państw karpaccich posiada regiony, wchodzące w skład przynajmniej jednego euroregionu. Do dużej ilości z nich przynależą regiony Polski. Funkcjonują także euroregiony, które skupiają jedynie regiony z państw karpaccich. Przykładem na to jest np. Euroregion Tatry, Euroregion Beskidy, Euroregion Silesia. Tym samym państwa karpaccie w oparciu o funkcjonowanie euroregionu mogą wzmacniać współpracę transgraniczną, także w zakresie promocji regionalnej kultury.

¹⁰⁴ B. Kościuch, A. Poźniak, Euroregiony a współpraca zagraniczna jednostek samorządu terytorialnego, s.61-62, [Internet] https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/1977/1/BSP_12_2012_Kosciuch_Pozniak.pdf, dostęp: 17.11.2020 r.

3.4. Współpraca państw karpaccich w ramach działalności organizacji pozarządowych

Po upadku Związku Radzieckiego rozpoczęła się stopniowa odbudowa społeczeństwa obywatelskiego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Dotyczyło to w szczególności państw karpaccich, których większość obrała kierunek integracji z Unią Europejską. W państwach tych w latach 90. XX w. zaczęły powstawać liczne organizacje pozarządowe, które podejmowały działania w różnych dziedzinach. Organizacje te, zgodnie ze swoimi statutowymi celami wykazywały się aktywnością na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz szeroko pojętej kultury. Organizacje pozarządowe z państw karpaccich prowadziły tego typu działalność na terenie rodzimych państw, jak również wykorzystywały środki przedakcesyjne, a następnie fundusze unijne na realizację projektów kulturalnych w partnerstwie z innymi podmiotami. Do tych ostatnich należały najczęściej inne organizacje zlokalizowane na terenie państw karpaccich. W ten oto sposób organizacje pozarządowe z Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Ukrainy, Austrii, Serbii, Rumunii zintensyfikowały działalność na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulturowego Karpat oraz dialogu międzykulturowego oraz propagowania szeroko pojętej kultury (Tabela 22). Mogły one również skorzystać z możliwości dofinansowania projektów, które realizowały we współpracy z innymi organizacjami z państw karpaccich a, których dofinansowanie otrzymały w ramach m.in. Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego i funduszy unijnych.

Tabela 22. Przykładowe organizacje pozarządowe zlokalizowane w państwach karpaccich, które zajmują się m.in. promocją i ochroną kultury, w tym kultury Karpat

Lp.	Nazwa organizacji	Siedziba organizacji	Krótką charakterystyka działalności
1.	International Cultural Diversity Organization	Wiedeń, Austria	Organizacja ma za zadanie promować różnicowanie kulturowe oraz wspierać relacje interkulturowe ^I .
2.	Performalita	Praga, Czechy	Działalność Performalita koncentruje się na promocji szeroko pojętej kultury. Organizacja bierze aktywny udział w promowaniu sztuk audiowizualnych, sztuk teatralnych, pisarstwa. Ponadto organizuje wydarzenia skierowane do organizacji artystycznych i młodzieży wywodzących się z państw V ⁴ ^{II} .

3.	Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” ^{III}	Rzeszów, Polska	Jednym ze statutowych celów Stowarzyszenia jest prowadzenie działań promocyjnych związanych z Karpatami, ich kulturą, etnografią i rozwojem turystyki oraz promowanie Karpat jako euroregionu, łączącego kulturowo położone na jego terenie państwa ^{II} .
4.	Transylvania Trust	Kluż-Napoka, Rumunia	Główna działalność Transylvania Trust koncentruje się wokół promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego Transylwanii. W tym celu dokonuje rekonstrukcji zabytków oraz przeprowadza szkolenia z tego zakresu ^{IV} .
5.	Active Youth	Bratysława, Słowacja	Organizacja podejmuje działania w zakresie promocji kultury i współpracy międzykulturowej. W ramach Active Youth w 2014 r. powstały tzw. kluby kulturalne. Powstały wówczas Klub Karpacki ma na celu umożliwić młodym Słowakom współpracę i wymianę kulturalną z młodymi ludźmi, zamieszkującymi region Karpat ^V .
6.	Europa Nostra Serbia	Belgrad, Serbia	Celem Europa Nostra Serbia jest wzmacnianie świadomości obywateli z zakresu dziedzictwa kulturowego ^{VI} .
7.	All-Ukrainian Forum for Democracy	Kijów, Ukraina	Celem All-Ukrainian Forum for Democracy jest m.in. promocja ukraińskiej kultury oraz nawiązywanie współpracy międzynarodowej w zakresie kultury i dialogu interkulturowego. Od 2018 r. organizuje ona Forum Via Carpathia, które jest poświęcone m.in. tematyce wsparcia lokalnego rozwoju w regionie Karpat, promocji kultury Karpat np. kultury Huculów, promocji poezji państw karpaccich ^{VII} .
8.	Laterna Magica	Budapeszt, Węgry	Organizacja realizuje projekty kulturalne i edukacyjne na Węgrzech i poza granicami kraju. W szczególności jest zainteresowana uczestnictwem w inicjatywach poprzez które propaguje dziedzictwo kulturowe w kreatywny sposób.

Źródło: opracowanie własne Autorki.

I International Cultural Diversity Organization, [Internet] <https://www.icdo.at/>, dostęp: 17.20.2020 r.

II Performalita, [Internet] <https://performalita.com/>, dostęp: 17.20.2020 r.

III Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia”, [Internet] <https://www.procarpathia.pl/pl/>, dostęp: 17.11.2020 r.

IV Transylvania Trust, [Internet] <https://www.transylvaniatrust.ro/>, dostęp: 17.11.2020 r.

V Active Youth, [Internet] <https://www.active-youth.org/>, dostęp: 17.11.2020 r.

VI Serbia – Europa Nostra, [Internet] <https://www.europanostr.org/membership/serbia/>, dostęp: 17.11.2020 r.

VII Laterna Magica, [Internet] <https://www.laterna.hu/>, dostęp: 17.11.2020 r.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę omawianą problematykę nasuwa się wniosek, że współpraca państw karpaccich przebiega obecnie w niezwykle zróżnicowany sposób. Najbardziej jest ona uwidoczniła we współpracy transgranicznej i transnarodowej. Wówczas najwięcej zyskują regiony graniczne państw karpaccich, które często działają wspólnie w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz propagowania turystyki regionalnej. Nie mniejsze znaczenie w realizacji projektów dotyczących szeroko pojętej kultury oraz promocji dziedzictwa kulturowego odgrywają organizacje pozarządowe działające w państwach karpaccich. Należy zwrócić jednak także istotną uwagę na wymiany młodzieży czy też studia realizowane za granicą w ramach programu Erasmus+. Poprzez nie bowiem młodzież ma bezpośredni kontakt z kulturą danego państwa.

Na podanych przykładach widać, iż współczesne relacje kulturowe państw karpaccich nie ograniczają się do oficjalnych wizyt prominentnych polityków, które bardzo często nie budzą większego zainteresowania opinii publicznej. Tym samym można zaryzykować stwierdzenie, że współczesna polityka kulturalna państw karpaccich zasadza się w głównej mierze na udziale obywateli tych państw w projektach realizowanych przez sektor pozarządowy, uczelnie wyższe lub też jednostki samorządu terytorialnego.

4. STUDENCIA KULTURA I DZIEDZICTWO KULTUROWE

4.1. Cel badań

Badanie miało na celu:

- dokonać analizy zaangażowania osób studiujących w województwie podkarpackim w działalność organizacji społecznych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury, ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego,
- poznać świadomość studentów na temat znaczenia kultury i dziedzictwa kulturowego.

4.2. Metodyka badań i hipotezy badawcze

Badania statystyczne z użyciem ankiety audytoryjnej zostały przeprowadzone w listopadzie 2020 r. wśród studentów stacjonarnych studiów pierwszego i drugiego stopnia kształcących się w uczelniach wyższych, zlokalizowanych w województwie podkarpackim: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Politechnika Rzeszowska (Rzeszów i Stalowa Wola), Uniwersytet Rzeszowski, Państwowa Szkoła Zawodowa w Sanoku. Liczebność próby badawczej wynosiła 175 osób.

W badaniu zastosowano technikę kwestionariusza elektronicznego, który składał się z dwóch części, tj. metryczki oraz pytań dotyczących zaangażowania społecznego studentów studiujących w województwie podkarpackim. Metryczka pozwoliła dokonać charakterystyki socjodemograficznej respondentów. Z kolei część ankietowa zawierała 18 pytań typu zamkniętego i otwartego.

W wyniku badania miały zostać zweryfikowane lub sfalsyfikowane niżej wymienione hipotezy badawcze:

- Studenci kształcący się w województwie podkarpackim wykazują zainteresowanie szeroko pojętą kulturą i dziedzictwem kulturowym.
- Studenci nie angażują się w działalność organizacji pozarządowych, które zajmują się promocją i ochroną kultury.

- Studenci nie posiadają wiedzy na temat działalności organizacji międzynarodowych i krajowych instytucji lub organizacji publicznych zajmujących się promocją i ochroną kultury.

4.3. Profil socjodemograficzny respondentów

Nieznaczną większość respondentów, 56% stanowiły kobiety. Z kolei 44% stanowili mężczyźni. Najliczniejszą grupę badanych stanowili obywatele Polski, bo aż 87,4%. Pozostałe 12,6% liczyli obywatele Ukrainy.

Aż 65,7% spośród wszystkich badanych było w wieku do 24 lat. Na drugim miejscu znaleźli się studenci w wieku od 30 do 40 lat (14,3%). Kolejne miejsca zajęli studenci w wieku od 25 do 29 lat (10,3%) oraz powyżej 40 roku życia (9,7%).

Dokonując analizy danych dotyczących miejsca zamieszkania studentów, do momentu rozpoczęcia studiów i w trakcie studiów, nasuwa się wniosek, że większość osób podjęła studia wyższe w średnich i dużych miastach województwa podkarpackiego i opuściła rodzinne wsie i małe miasteczka (Tabela 23).

Tabela 23. Miejsce zamieszkania studentów przed rozpoczęciem studiów i po rozpoczęciu studiów

Miejsce zamieszkania	Wieś	Małe miasto (<20 tys. mieszkańców)	Średnie miasto (20-100 tys. mieszkańców)	Duże miasto (>100 tys. mieszkańców)
Do czasu rozpoczęcia studiów	41,1%	15,4%	32%	11,4%
W trakcie studiów	26,3%	9,1%	39,4%	25,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Badania ujawniły, iż w gospodarstwach domowych zdecydowanej większości respondentów miesięczny dochód na członka rodziny netto wynosi pomiędzy 1001-2000 złotych i więcej niż 2000 złotych (łącznie 61,8%).

Tabela 24. Miesięczne dochody (netto) na członka rodziny respondenta

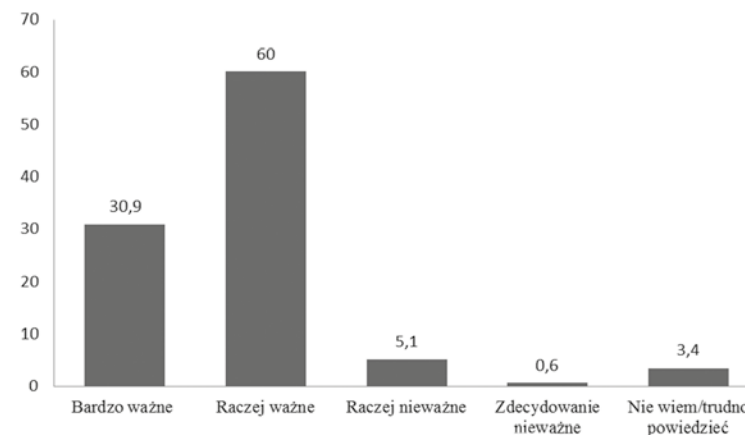
Miesięczny dochód (netto) na członka rodziny	<500 złotych	501-1000 złotych	1001-2000 złotych	>2000 złotych
	11,4%	26,9%	38,9%	22,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

4.4. Wyniki badań

Wyjściowym pytaniem w badaniu było następujące pytanie: „W jakim stopniu dziedzictwo kulturowe jest dla Pana/Pani ważne?”. Odpowiedzi na tak sformułowane pytanie są jednoznaczne (Wykres 17).

Wykres 17. Stosunek studentów do dziedzictwa kulturowego (dane wyrażone w procentach)

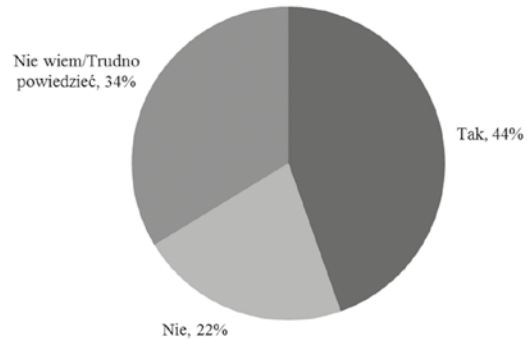

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Ponadto badanie wykazało, że 80% studentów kształcących się w województwie podkarpackim zna lokalne zwyczaje i tradycje w najbliższej okolicy swojego zamieszkania. 16% studentów nie było w stanie odpowiedzieć jednoznacznie na to pytanie, natomiast 4% nie znało zwyczajów i tradycji lokalnych w najbliższej okolicy swojego zamieszkania.

Ankietowani w 44, 6% znali również zabytki zlokalizowane na terenie Polski, które zostały wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO (Wykres 18).

Wykres 18. Wiedza studentów na temat zabytków zlokalizowanych na terenie Polski i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO

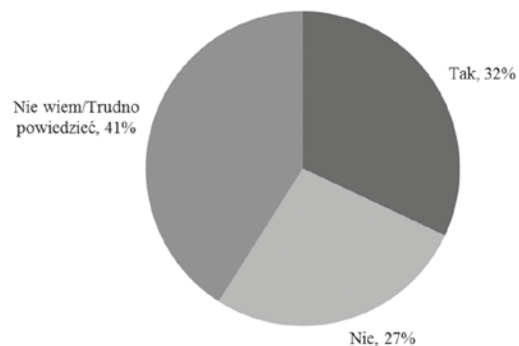

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Największa liczba osób (51%), które wykazały się znajomością obiektów wpisanych na Listę dziedzictwa światowego UNESCO i zlokalizowanych w Polsce, wymieniło Historyczne Centrum Krakowa. Nikt z ankietowanych natomiast nie wspomniał o Kopalniach rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach oraz o Krzemionkowskim regionie prehistorycznego górnictwa krzemienia pasia-stego.

Badanie wykazały również poziom wiedzy studentów studiujących w województwie podkarpackim na temat obiektów tego województwa, wpisanych na Listę dziedzictwa światowego UNESCO (Wykres 19).

Wykres 19. Wiedza studentów na temat zabytków zlokalizowanych na terenie województwa podkarpackiego i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO

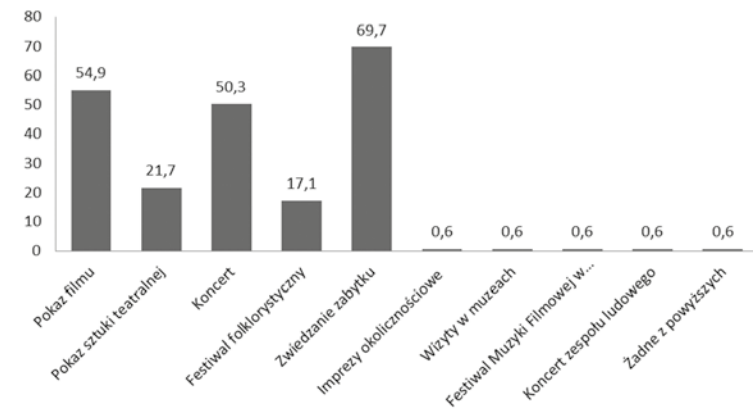
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Spśród wszystkich ankietowanych, którzy wskazali obiekty wpisane na Listę dziedzictwa światowego UNESCO zlokalizowane w województwie podkarpackim, wymieniło 89% wymieniło Drewniane Kościoły Małopolski Południowej oraz Drewniane Cerkwie Regionu Karpackiego w Polsce i na Ukrainie. Ankietowani byli w stanie wskazać także konkretne obiekty takie jak Cerkiew w Chotyńcu (32%) czy Cerkiew w Smolniku (25,1%).

Należy wspomnieć, że studenci w trakcie badania mieli również możliwość oceny dziedzictwa kulturowego pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego. Aż 41,7% badanych stwierdziło, że pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie w niewielkim stopniu wyróżnia się na tle innych regionów. Natomiast 5,7% uznało, iż pogranicze to nie wyróżnia się na tle innych regionów. Odmiennej opinii na temat pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego było 20% badanych. W ich przekonaniu pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie bardzo wyróżnia się na tle innych regionów. Sprecyzowanego zdania w tym względzie nie posiadało zaś 32,6% ankietowanych.

W trakcie badania studenci ustosunkowali się również do kwestii swojej aktywności kulturalnej przed pandemią COVID-19 (Wykres 20).

Wykres 20. Aktywność kulturalna studentów kształcących się w województwie podkarpackim przed pandemią COVID-19 (dane wyrażone w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

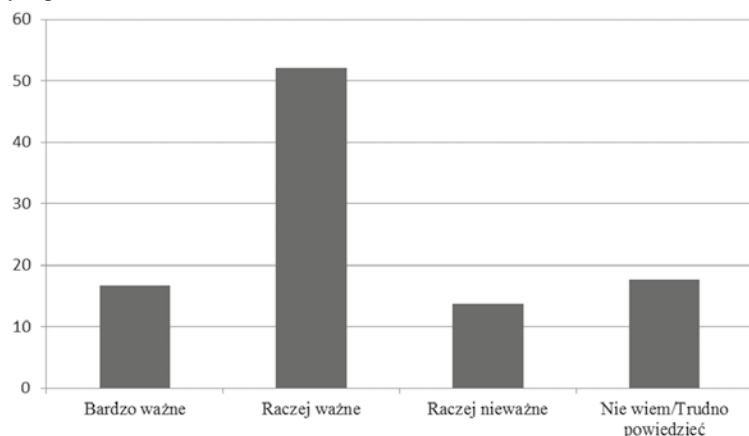
Ankietowani odpowiadali również na pytania dotyczące swojego udziału w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez organizacje pozarządowe przed pandemią COVID-19.

Według 72% ankietowanych dziedzictwo kulturowe jest świadectwem historii, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom. Podobna liczba ba-

danych (70,9%), stwierdziła, że dziedzictwo kulturowe czyni daną miejscowość wyjątkową. Z kolei dla 52% ankietowanych dziedzictwo kulturowe jest ważnym źródłem wiedzy. W przypadku 37,1% dziedzictwo kulturowe może podnieść jakość życia lokalnej społeczności, zaś dla 33,1% daje możliwość rekreacji i wypoczynku.

Studenci, którzy brali udział w badaniu wypowiedzieli się również na temat stopnia ważności dziedzictwa kulturowego mieszkańców miejscowości, w której mieszkają na stałe (Wykres 21).

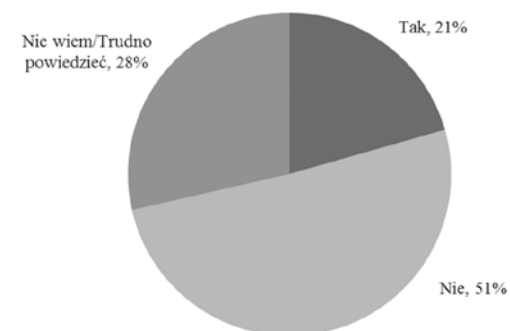
Wykres 21. Stopień ważności dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców miejscowości zamieszkiwanych przez studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

W odpowiedziach ankietowanych na pytanie o ich wpływ na to, co dzieje się z dziedzictwem kulturowym w ich miejscowości, jedynie 20,6% odpowiedziało twierdząco, przecząco 28,6%. Niewiele ponad połowa (50,9%) stwierdziła, że nie wie lub nie potrafi określić, czy ma wpływ na kształtowanie dziedzictwa kulturowego w swoim miejscu zamieszkania (Wykres 22).

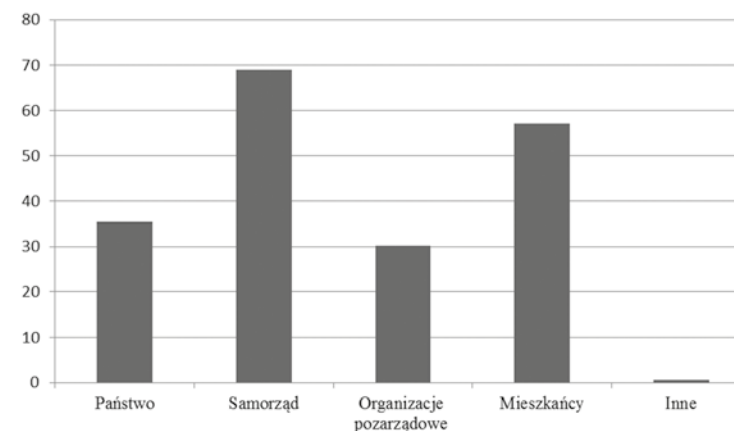
Wykres 22. Odpowiedzi ankietowanych o ich wpływ na dziedzictwo kulturowe

Źródło: dane ankietowe.

Kolejne pytanie dotyczyło odpowiedzialności za ochronę dziedzictwa kulturowego w miejscowości zamieszkania. Najwięcej studentów (69,1%) wskazywało, że odpowiedzialność w tym zakresie spoczywa na samorządzie terytorialnym. W dalszej kolejności wymieniano mieszkańców (57,1%), państwo (35,4%) i organizacje pozarządowe (30,3%). Odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa kulturowego w miejscu zamieszkania według ankietowanych obrazuje wykres 23.

Wykres 23. Odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa kulturowego w miejscu zamieszkania

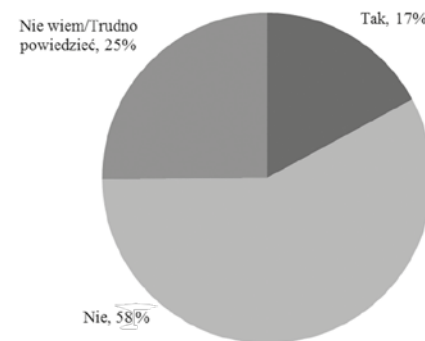
Źródło: dane ankietowe.

Na pytanie dotyczące znajomości organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej na szczeblu lokalnym zdecydowana większość studentów, bo aż 57,7% stwierdziła, że nie zna takich organizacji. Twierdząco odpowiedziało jedynie 17,1% ankietowanych. Pozostali (25,1%) stwierdzili, że nie mają wiedzy na ten temat lub trudno jest udzielić odpowiedzi na to pytanie (Wykres 24). Osoby, które zaznaczyły odpowiedź twierdzącą zostały poproszone o podanie kilku przykładów. Odpowiedzi udzieliło 30 osób. Wskazywano takie organizacje jak:

- Centrum Kulturalne
- 5 Batalion Strzelców Podhalańskich
- Centrum Języka i Kultury Polskiej
- Centrum Kulturalne w Przemyślu
- Chór Akord
- Euroregion
- Filharmonia Podkarpacka w Rzeszowie
- Fundacja Bieszczadzka
- Fundacja Pasięka Rzeszów
- Fundacja Rzeszowska
- Kapela Dynowianie
- Koło Gospodyń Wiejskich Buszkowiczki
- Koła Gospodyń Wiejskich
- MediaSan
- Miejski Ośrodek Kultury
- Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej
- Narodowa Organizacja Skautowa Ukrainy
- Natchnieni Bieszczadem
- Ochotnicza Straż Pożarna
- Odnowienie Rzeszowskiego Rynku, Teatru
- Pierwszy Krok do Sukcesu
- Podkarpacka Fundacja Rozwoju Jarosław
- Prezydent miasta Przemyśl
- Przemyskie Serca
- Samorzady
- Stowarzyszenia Rekonstrukcyjne
- Stowarzyszenie Magurycz
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Torki „Nie tylko dla siebie”
- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Grabownica,
- Stowarzyszenie Pomocy Polakom we Lwowie i okolicach Tońko i Szczepko
- Stowarzyszenie Profilaktyki i Wsparcia Rozwoju Osobowości Dzieci

- Młodzieży „Wzrastanie” z siedzibą w Przemyślu
- Stowarzyszenie Ratowania Cerkwi w Baligrodzie
 - Szkoły
 - Teatr im. Wandy Siemaszkowej
 - Towarzystwo Przyjaciół Nauk
 - Towarzystwo Przyjaciół Przemyśla i Regionu
 - Zamek Kazimierzowski
 - Zamek w Łańcucie
 - Zespoły folklorystyczne
 - Związek Harcerstwa Polskiego
 - Związek Ukraińców w Polsce

Wykres 24. Znajomość organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej w najbliższej okolicy zamieszkania

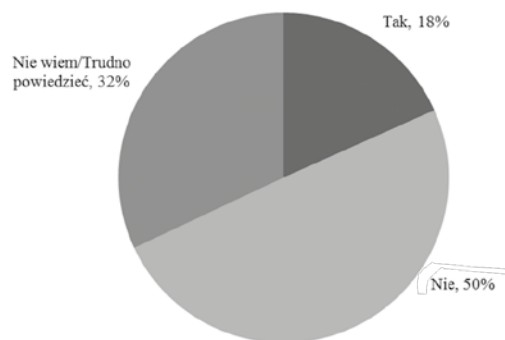
Źródło: dane ankietowe.

Kolejne pytanie dotyczyło znajomości organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej w skali kraju. Niemal połowa studentów, bo aż 49,7% stwierdziła, że nie zna takich organizacji. Twierdząco odpowiedziało jedynie 18,3% ankietowanych. Pozostali (32%) stwierdzili, że nie mają wiedzy na ten temat lub trudno jest udzielić odpowiedzi na to pytanie (Wykres 25). Osoby, które zaznaczyły odpowiedź twierdzącą zostały poproszone o wskazanie kilku przykładów, które w tym przypadku także podało 30 osób. Wskazywano takie organizacje jak:

- Centrum Języka i Kultury Polskiej
- FilMOTEKA Narodowa
- Instytut Adama Mickiewicza
- Instytut Książki
- Instytut Pamięci Narodowej

- Instytut Sztuki Filmowej
- Instytut Teatralny
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Muzea, np. Powstania Warszawskiego
- Muzeum Narodowe
- Narodowa Organizacja Skautowa Ukrainy
- Narodowe Centrum Kultury
- Narodowy Instytut Dziedzictwa
- Narodowy Instytut Fryderyka Chopina
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
- Polski Instytut Sztuki Filmowej
- Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
- Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych
- Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Torki „Nie tylko dla siebie”
- Teatry, filharmonie
- Towarzystwo przyjaciół Przemysła i Regionu
- UNESCO
- Związek Strzelecki Strzelec (np. dbanie o zabytkowe cmentarze na Podkarpaciu i we Lwowie)
- Związki, np. Żołnierzy Armii Krajowej

Wykres 25. Znajomość instytucji publicznych lub organizacji zajmujących się promocją kultury w skali kraju

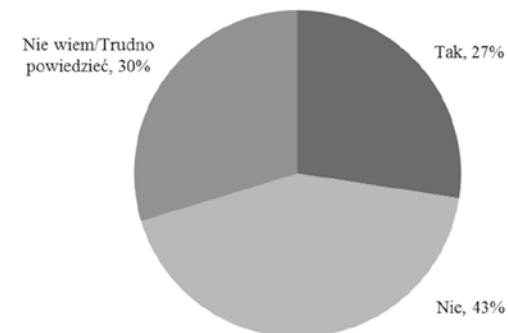

Źródło: dane ankietowe.

Znajomość międzynarodowych organizacji rządowych zajmujących się promocją i ochrony kultury wśród studentów z podkarpackich uczelni kształtuje się następująco: zna je 27,4% badanych, nie zna blisko połowa, bo aż 42,9%, a 29,7% stwierdziło, że nie wie lub trudno jest odpowiedzieć na to pytanie (Wykres 26). Twierdząco odpowiedziały 44 osoby wymieniając następujące organizacje:

- UNESCO
- Rada Europy
- Europejska Fundacja Kultury
- EUROSTEP
- Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Edukacji i Kultury
- WTO
- ONZ
- Światowa Rada Kultury z siedzibą w Meksyku

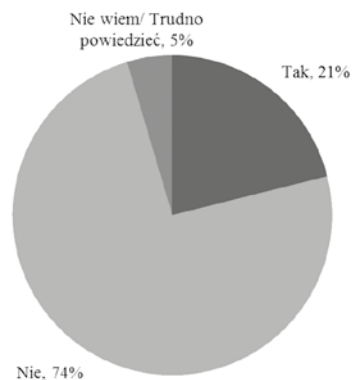
Wykres 26. Znajomość międzynarodowych organizacji rządowych zajmujących się promocją i ochroną kultury

Źródło: dane ankietowe.

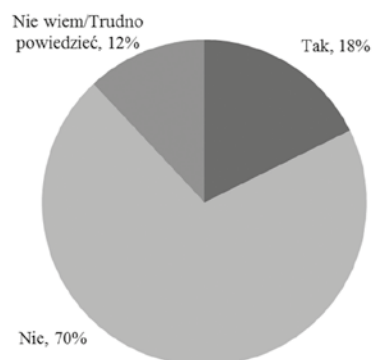
Badanie pokazało również poziom udziału studentów w organizacjach aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury. Okazało się, że 21,1% było członkami takich organizacji (Wykres 27). Podobne wyniki dały odpowiedzi na pytanie dotyczące członkostwa najbliższej rodziny (np. rodziców lub rodzeństwa) w organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury. 17,7% badanych stwierdziło, że osoby z ich najbliższej rodziny były członkami takich organizacji, nie odnotowało takiego udziału 74,3% ankietowanych, zaś 8% stwierdziło, że nie ma wiedzy na ten temat i trudno jest odpowiedzieć na to pytanie (Wykres 28).

Wykres 27. Członkostwo w organizacji funkcjonującej w sferze szeroko rozumianej kultury

Źródło: dane ankietowe.

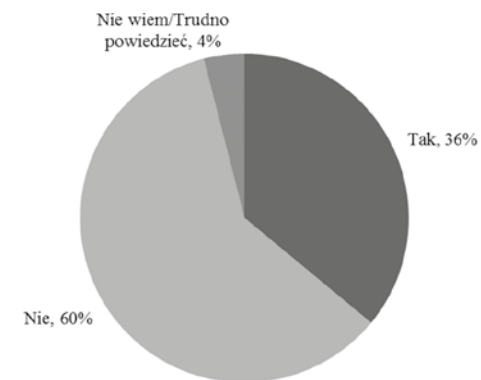
Wykres 28. Udział członków rodziny w organizacji funkcjonującej w sferze szeroko rozumianej kultury

Źródło: dane ankietowe.

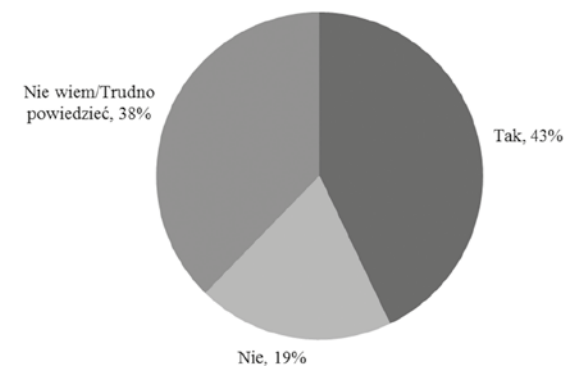
Wyniki badań pokazały, że znaczna część ankietowanych (36%) realizowała wolontariat na rzecz organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury, 60% nie wykazało takiego zaangażowania, a 4% stwierdziło, że nie wie i trudno jest odpowiedzieć na to pytanie (Wykres 29). Okazuje się też, że 42,9% studentów wyraża gotowość do podjęcia działań na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego i poświęcenia własnego czasu na te działania. Nie wykazuje takiej gotowości 19,4%, a 37,7% uznaje, że nie wie lub trudno jest odpowiedzieć na to pytanie (Wykres 30).

Wykres 29. Udział w wolontariacie na rzecz organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury

Źródło: dane ankietowe.

Wykres 30. Gotowość do działań na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego i poświęcenia na nie własnego czasu

Źródło: dane ankietowe.

Wnioski

W wyniku przeprowadzonych badań zostały zweryfikowane trzy hipotezy badawcze. Studenci studiujący w województwie podkarpackim w zdecydowanej większości (90,9%) uznają dziedzictwo kulturowe za ważne lub raczej ważne. 80% ankietowanych równocześnie zna lokalne zwyczaje i tradycje. Studenci wykazali się aktywnością kulturową przed pandemią COVID-19. Aż

69,7% z badanych zwiedzało zabytki, 54,9% uczestniczyło w pokazach filmu, zaś 50% w koncertach. Należy wspomnieć, że dla 72% ankietowanych dziedzictwo kulturowe jest świadectwem historii, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom. Z kolei dla 70,9% badanych dziedzictwo kulturowe czyni daną miejscowość wyjątkową.

Istotnym jest, że przed pandemią COVID-19 ponad połowa ankietowanych (56%) uczestniczyła w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez organizacje pozarządowe.

Równocześnie jednak zaledwie 21,1% studentów było członkami organizacji pozarządowych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury, natomiast jedynie 17,7% badanych stwierdziło, że ich najbliższa rodzina należała do tego typu organizacji. Warto jednak zaznaczyć, że więcej ankietowanych, bo 36% była w przeszłości zaangażowana jako wolontariusz w działalność tego typu organizacji. Ponadto, 42,9% z badanych jest gotowa podjąć działania na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego, poświęcając tym samym czas własny na te cele.

Pomimo, że 44% studentów, kształcących się w województwie podkarpackim zna obiekty zlokalizowane na terenie Polski i wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, a 32% zna obiekty zlokalizowane na terenie województwa podkarpackiego, które również widnieją na tej Liście, to jednak 27,4% badanych potrafi wskazać organizacje międzynarodowe rządowe, zajmujące się promocją i ochroną kultury, do których również zalicza się UNESCO. Ponad połowa ankietowanych (57,7%) nie zna organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej na szczeblu lokalnym, natomiast blisko połowa (49,7%) nie zna organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej w skali kraju. Jedynie 35,4% ankietowanych wskazuje państwo jako podmiot odpowiedzialny za ochronę dziedzictwa kulturowego, a tylko 30,3% utożsamia z tą rolą organizacje pozarządowe.

5. PROJEKT „NA WOŁOSKIM SZLAKU”

Wprowadzenie

Projekt pn. „Na Wołoskim Szlaku” realizowany był od marca do listopada 2020 r. przez Fundację Instytut Regionalny z Rzeszowa. Przedsięwzięcie zrealizowano dzięki środkom z Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich 2014-2020 w ramach Priorytetu 3. Aktywni obywatele, obszar wsparcia: Rozwijanie edukacji obywatelskiej i kompetencji społecznych¹⁰⁵. Inspiracją do przygotowania przedsięwzięcia było wytyczenie Szlaku Kultury Wołoskiej na pograniczu polsko-słowackim w ramach projektu realizowanego w latach 2017-2018 ze środków Programu Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja¹⁰⁶.

5.1. Cele projektu i grupy objęte wsparciem

Głównym celem projektu „Na Wołoskim Szlaku” był wzrost zaangażowania się mieszkańców województwa podkarpackiego (pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego) w działania na rzecz swoich wspólnot poprzez rozwijanie edukacji kulturalnej za sprawą realizacji co najmniej 12 inicjatyw lokalnych związanych z dziedzictwem wołoskim¹⁰⁷.

Edukacja kulturalna należy do warunków spełnionego życia w jego osobistym i społecznym wymiarze. Edukacja ta jest jednocześnie konstytutywną częścią składową ogólnego wykształcenia. Dzięki edukacji kulturalnej społeczeństwo dowiadyuje się o swoim kulturalnym dziedzictwie i przekazuje tę

¹⁰⁵ Umowa nr 284/I/2020 o dofinansowanie realizacji zadania pn. „Na Wołoskim Szlaku”.

¹⁰⁶ Koncepcja Szlaku Kultury Wołoskiej zrodziła się na początku obecnego stulecia w Wiejskim Ośrodku Kultury w Ochotnicy Górnej, przy wsparciu miejscowego Oddziału Związku Podhalan oraz środowisk akademickich krakowskich uczelni. Po raz pierwszy zmaterializowała się w postaci opisu, map, planów terenowych, a następnie publikacji naukowych w latach 2007-2008. Projekt „Szlak Kultury Wołoskiej” stanowił rozszerzenie obszaru działań na region całych Karpat w Polsce i na Słowacji. Projekt realizowany w partnerstwie 10 instytucji: 2 z województwa podkarpackiego, 2 z województwa małopolskiego, 1 z województwa śląskiego, 2 z kraju preszowskiego oraz 3 z kraju żylińskiego. Partnerzy projektu: Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” (Partner Wiodący), Detská organizácia Fénix Snina, Województwo Podkarpackie, Regionálna rozvojová agentúra Svidník, Województwo Małopolskie, Związek Podhalan w Polsce, Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych DELTA PARTNER, Obec Oravská Polhora, Obec Malatiná, Obec Zázrivá.

¹⁰⁷ Na podstawie dokumentacji projektowej.

wiedzę następnym pokoleniom. Za pośrednictwem kultury człowiek odnosi się do siebie samego, swojego otoczenia, społeczności, w której żyje.

Aktywne uczestnictwo w tworzeniu treści kulturowych, uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, uczenie krytycznego myślenia oraz upowszechnianie dobrych wzorów stanowią priorytety w edukacji kulturalnej, do czego odwoływał się niniejszy projekt.

Jako cele szczegółowe wskazano:

1. Wzrost liczby obywateli angażujących się w działania organizacji pozarządowych i inicjatywy lokalne w obszarze kultury.
2. Wzrost partycypacji obywateli w sprawach publicznych poprzez poprawę umiejętności w zakresie przygotowywania inicjatyw społecznych związanych z kulturą wołoską.
3. Zwiększenie liczby inicjatyw oddolnych z wykorzystaniem dziedzictwa wołoskiego.
4. Wzmocnienie potencjału III sektora poprzez wzrost wykorzystania zasobów, jakimi dysponują organizacje.
5. Popularyzacja kultury wołoskiej i aktywności organizacji w obszarze dziedzictwa kulturowego.

Zakładano, iż wskazane powyżej cele zostaną osiągnięte przez:

- Laboratorium Lokalnej Diagnozy Społecznej (lepsze poznanie potrzeb odbiorców pomocy oraz zidentyfikowanie dobrych praktyk),
- Fabrykę Inicjatyw Społecznych (realizację co najmniej 12 inicjatyw angażujących lokalnych partnerów, konkurs wiedzy o dziedzictwie wołoskim, konferencję nt. aktywności NGO's w obszarze kultury i znaczenia edukacji kulturowej).

Projekt adresowany był do trzech głównych grup docelowych, tj. osób zainteresowanych zaangażowaniem się w działalność na rzecz lokalnych społeczności (w szczególności młodzieży) poprzez działalność w organizacjach pozarządowych, organizacji pozarządowych nieaktywnych lub bardzo mało aktywnych (posiadających osobowość prawną), niekorzystających ze środków publicznych na realizację swoich celów statutowych, nierealizujących inicjatyw lokalnych oraz do społeczności pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego (w obrębie województwa podkarpackiego).

W ramach projektu założono realizację trzech głównych działań: Laboratorium Lokalnej Diagnozy Społecznej, Fabrykę Inicjatyw Społecznych oraz popularyzację dziedzictwa wołoskiego. Na pierwsze działanie składała się identyfikacja beneficjentów (organizacji) potrzebujących wsparcia. W tym celu przygotowana została baza organizacji pozarządowych z województwa podkarpackiego (pogranicze polsko-słowacko-ukraińskie) – potencjalnych

beneficjentów projektu oraz odbyto wizyty w wybranych samorządach lub organizacjach aby uzyskać informacje od środowisk lokalnych o organizacjach nieaktywnych. W ramach pierwszego działania przeprowadzone zostały również badania: (1) na temat zaangażowania osób studiujących w województwie podkarpackim w działalność organizacji społecznych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury, ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego oraz w zakresie świadomości studentów na temat znaczenia kultury i dziedzictwa kulturowego (opisane w części 4 niniejszego opracowania) oraz (2) na temat aktywności organizacji pozarządowych działających w sferze kultury w województwie podkarpackim, ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego. Wyniki ostatniego z badań szczegółowo opisane zostały w części ostatniej.

W ramach drugiego zadania pn. „Fabryka Inicjatyw Społecznych” przygotowano konkurs, którego celem było wyłonienie najlepszych inicjatyw społecznych popularyzujących dziedzictwo wołoskie i Szlak Kultury Wołoskiej¹⁰⁸. Przedmiotem konkursu „Na Wołoskim Szlaku...” była organizacja wydarzeń związanych z kulturą wołoską przez organizacje pozarządowe biorące udział w projekcie. Komisja konkursowa wyłoniła 12 inicjatyw społecznych, jedna inicjatywy początkowo znalazła się na liście rezerwowej, a po zwiększeniu środków przeznaczonych na realizację inicjatyw, została również skierowana do realizacji. Najlepsze pomysły angażujące partnerów, wykorzystujące lokalne zasoby oraz nawiązujące do dziedzictwa regionu, a będące odpowiedzią na istniejące potrzeby, zostały nagrodzone ich realizacją. Przyjęto założenie, że inicjatywa-pomysł będzie uwzględniać partnerstwo: organizacja silniejsza, ale wymagająca wsparcia, posiadająca niewielkie doświadczenie w realizacji podobnych przedsięwzięć, ale rozpoznawalna lokalnie oraz co najmniej dwie słabsze organizacje o bardzo ograniczonym potencjale i mało aktywne. Preferowane były inicjatywy angażujące innych lokalnych partnerów, np. szkoły, samorząd lokalny, instytucje kultury, przedsiębiorców oraz mieszkańców. Inicjatywy musiały nawiązywać do kultury wołoskiej. Liderzy wyłonionych inicjatyw zobowiązani zostali do przeprowadzenia spotkań diagnostycznych w swoich miejscowościach, w czasie których doprecyzowane zostały założenia inicjatyw oraz dookreślone potrzeby. Spotkania zorganizowane były w miejscowościach wskazanych przez Liderów, w najbardziej dogodnych terminach i porach odpowiadających uczestnikom. Przewidziano po jednym spotkaniu diagnostycznym z udziałem co najmniej trzech organi-

¹⁰⁸ Szlak Kultury Wołoskiej to odtwarzane obecnie ślady działalności pasterskiej Wołochów. Wołosi to zbiorcza nazwa szeregu grup etnicznych, które funkcjonowały w ramach klanowej struktury plemiennej i nigdy nie wykształciły własnej tożsamości narodowej. Wołosi byli wędrownym ludem pasterskim, który na skutek ciągłego przemieszczania się uległ rozproszeniu. Wołosi, jako wspólnota pierwotnie pasterska, odznaczała się pewną hermetycznością oraz przywiązaniem do własnej tradycji.

zacji: jednej silniejszej i dwóch słabszych oraz partnerów lokalnych. Zastrzeżono również, że wszystkie działania musiały być przeprowadzone w sposób zgodny z obowiązującymi zaleceniami Ministra Zdrowia, wprowadzonymi w związku z rozprzestrzenianiem się koronawirusa COVID-19, w szczególności możliwe było wykorzystanie środków porozumiewania się na odległość. Wyłonione w ramach konkursu inicjatywy społeczne opisane zostały szczegółowo w części 7. W ramach działania drugiego zapewniono również doradztwo realizatorom inicjatyw, w czasie którego wyłonione inicjatywy zostały dopracowane i uszczegółowione.

W ramach ostatniego działania zaplanowano popularyzację dziedzictwa wołoskiego, m.in. za sprawą organizacji konkursu plastycznego na temat kultury wołoskiej. Konkurs był adresowany do młodzieży z województwa podkarpackiego, a jego celem było zainteresowanie przedstawicieli młodego pokolenia kulturą wołoską. Komisja konkursowa oceniła 26 prac. Nagrodzonych zostało pięć. Pierwotnie zaplanowano, iż osoba, której praca zajmie pierwsze miejsce, otrzyma nagrodę w postaci wizyty studyjnej dla całej klasy – z wizytą w organizacjach pozarządowych, których działania obejmują dziedzictwo kulturowe. Jednak z uwagi na istniejące ograniczenia spowodowane pandemią COVID-19 zrezygnowano z realizacji tej części projektu na rzecz dofinansowania dodatkowej inicjatywy.

Przedsięwzięcie podsumowano w ramach konferencji poświęconej aktywności organizacji w obszarze dziedzictwa kulturowego, w czasie której zaprezentowano również wybrane inicjatywy lokalne i ich realizatorów. Konferencja z powodu istniejących ograniczeń została zorganizowana w formie zdalnej.

Do pierwszej z grup odbiorców projektu adresowana była interdyscyplinarna konferencja poświęcona zagadnieniom związanym z dziedzictwem kulturowym, konkurs wiedzy o kulturze wołoskiej oraz realizacja inicjatyw związanych z kulturą wołoską poprzez możliwość włączenia się w inicjatywy społeczne, co sprzyjać miało wyłanianiu i edukacji nieformalnej liderów społecznych w środowisku lokalnym oraz rozwojowi kompetencji społecznych i obywatelskich oraz kreatywności obywateli, a także wzmocnieniu społecznego uznania dla kompetencji zdobytych w uczeniu się innym niż formalne oraz w działalności społecznej.

Kluczowym zdaniem adresowanym do drugiej grupy adresatów zadania była realizacja inicjatyw społecznych, która poprzez wprowadzenie atrakcyjnego i zindywidualizowanego trybu podnoszenia wiedzy, edukacji kulturowej, zdobywania nowych umiejętności (teoria połączona z praktyką), przyczynić się miała do:

1. Wprowadzenia rozwiązań pozwalających na przełamanie biernych postaw oraz stymulujących maksymalne zaangażowanie na rzecz środowiska lokalnego. Zakładano, iż za sprawą zaangażowania w realizację inicjatyw społecznych przełamane zostaną również obawy przed odpowiedzialnością, brakiem wiary we własne możliwości organizacji objętych projektem.
2. Wprowadzenia działań wspierających zaktywizowanie otoczenia organizacji do wzajemnej współpracy i jednocześnie zakorzenianie organizacji w społecznościach lokalnych.
3. Zintensyfikowania współpracy organizacji obywatelskich ze szkołami w prowadzeniu edukacji kulturowej w ramach realizowanych inicjatyw lokalnych.
4. Promocja dobrych praktyk.

W przypadku trzeciej grupy adresatów zadania zakładano, iż realizacja przedsięwzięcia pozwoli na budowę lokalnych partnerstw w związku z udziałem w konkursie „Na Wołoskim Szlaku...”, a za sprawą tych wydarzeń przyczyni się do zaspokojenia lokalnych potrzeb, zaktywizuje otoczenie do współpracy.

Realizacja projektu pozwoliła na:

- wyłanianie i edukację nieformalną liderów społecznych w środowisku lokalnym, rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich oraz wzrost kreatywności obywateli,
- wzmocnienie społecznego uznania dla kompetencji zdobytych w uczeniu się innym niż formalne oraz w działalności społecznej,
- wzmocnienie potencjału najsłabszych organizacji za sprawą opracowania i realizacji inicjatyw lokalnych,
- przełamanie biernych postaw organizacji (wykluczonych) oraz stymulowanie ich zaangażowania w działania na rzecz środowiska, zakorzenianie organizacji w społecznościach lokalnych za sprawą przygotowanych inicjatyw,
- aktywizację otoczenia do wzajemnej współpracy, łączącej aktywność mieszkańców ze zdobywaniem przez nich wiedzy w sferze działań obywatelskich (opracowanie i realizacja inicjatyw społecznych).

Założono, że realizacja przedsięwzięcia wpłynąć będzie na wzrost zaufania odbiorców członków wspólnoty lokalnej poprzez:

1. Popularyzację dobrych praktyk, osiągniętych rezultatów, przyczyniających się do przełamania braku wiary w szanse powodzenia i obaw związanych z realizacją zadań finansowanych ze środków publicznych (m.in. za sprawą konferencji, wydawnictwa pokonferencyjnego oraz treści zamieszczanych na stronie internetowej).

2. Zmianę postaw partnerów publicznych/przedsiębiorców w zakresie realizacji działań z podmiotami o mniejszym potencjale (poprzez zaangażowanie ich w realizację inicjatyw – na analogicznych zasadach, jakie określono w Programie FIO).
3. Edukację kulturową w zakresie dziedzictwa regionu.

Opis osiągniętych rezultatów został przedstawiony w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 25. Opis osiągniętych rezultatów wraz z liczbowym określeniem skali działań zrealizowanych w ramach zadania

Lp.	Nazwa rezultatu	Planowany poziom osiągnięcia rezultatów	Poziom osiągnięcia wskaźnika
1.	Liczba badań na temat aktywności organizacji pozarządowych działających w obszarze dziedzictwa kulturowego	1	1
2.	Liczba konkursów wiedzy na temat kultury włoskiej	1	1
3.	Liczba spotkań diagnostycznych	12	13
4.	Liczba godz. zrealizowanego doradztwa	48	48
5.	Liczba zrealizowanych inicjatyw społecznych związanych z kulturą włoską	12	13
6.	Liczba konferencji dot. aktywności organizacji w obszarze dziedzictwa kulturowego	1	1
7.	Liczba osób angażujących się w działania organizacji pozarządowych i inicjatywy lokalne w obszarze kultury	108	129
8.	Liczba organizacji pozarządowych, które wzmocnią swój potencjał instytucjonalny	36	43
9.	Liczba zawiązanych partnerstw	12	13

Źródło: opracowanie na podstawie dokumentacji projektowej.

Osiągnięcie wyższych wartości w stosunku do planowanych wynika przede wszystkim z dofinansowania dodatkowej – trzynastej inicjatywy.

5.2. Konkurs „Na Włoskim Szlaku...”

Konkurs „Na Włoskim Szlaku...” był jednym z działań projektu opisanego w części 5.1 niniejszego opracowania. Organizatorem i koordynatorem konkursu była Fundacja Instytut Regionalny – wnioskodawca i realizator projektu.

Głównym celem konkursu była organizacja wydarzeń związanych z kulturą włoską i tradycjami pasterskimi. Jako cele szczegółowe wskazane zostały:

- upowszechnianie wiedzy z zakresu kultury włoskiej,
- podtrzymywanie tradycji pasterskich,
- zaangażowanie społeczności na obszarach wiejskich,
- współpraca pomiędzy silniejszymi i słabszymi organizacjami, wzajemna pomoc,
- podtrzymanie unikatowego charakteru regionu poprzez identyfikację społeczności lokalnych z tradycją i kulturą pasterską,
- nawiązanie współpracy pomiędzy niewielkimi organizacjami lokalnymi i szkołami,
- zwiększenie umiejętności organizacji z zakresu zarządzania,
- edukacja kulturowa.

W Regulaminie konkursu, jako przykłady działań kwalifikowanych wskazane zostały m.in.:

- organizacja wydarzeń,
- warsztatów,
- publikacje,
- opracowanie materiałów dydaktycznych,
- konkursy wiedzy.

Organizator konkursu zaznaczył jednak, że wszystkie działania muszą być przeprowadzone w sposób zgodny z obowiązującymi zaleceniami Ministra Zdrowia, wprowadzonymi w związku z rozprzestrzenianiem się koronawirusa COVID-19, w szczególności poprzez wykonywanie działań niezbędnych do realizacji przedsięwzięć w trybie pracy zdalnej. Efekty działań powinny być dostępne za pośrednictwem sieci Internet.

O udział w konkursie ubiegać się mogły wyłącznie partnerstwa, złożone z:

- Lidera – organizacji silniejszej, rozpoznawalnej lokalnie, ale wymagającej wsparcia oraz
- co najmniej dwóch Partnerów – słabszych, nieaktywnych organizacji o ograniczonym potencjale.

Przyjęto również założenie, że udział w konkursie mogą wziąć organizacje posiadające osobowość prawną, których budżet za ostatni rok nie powinien przekraczać 20 tys. złotych. Preferowane były inicjatywy angażujące innych lokalnych partnerów, m.in. samorząd przedsiębiorców oraz mieszkańców. Inicjatywy powinny być możliwe do realizacji do końca października 2020 r. Jako miejsce realizacji wskazane zostało województwo podkarpackie.

Na realizację inicjatyw przeznaczono łącznie 61 571,27 złotych, w tym 57 971, 27 zł ze środków Programu. Pozostałe środki stanowiły wkład wła-

sny osobowy, niepieniężny wykonawców inicjatyw. Organizator konkursu nie zakładał przekazywania środków organizacjom biorącym udział w projekcie. Wsparcie polegało na sfinansowaniu kosztów organizacji wyłonionych inicjatyw.

Do 10 sierpnia 2020 r. złożono 13 propozycji inicjatyw lokalnych, które zostały ocenione przez Komisję konkursową według przedstawionych poniżej kryteriów.

Tabela 26. Kryteria oceny inicjatyw w konkursie „Na Wołoskim Szlaku ...”

Lp.	Kryterium	Liczba punktów
1.	ZGODNOŚĆ Z CELAMI PROJEKTU	0-4
2.	– pomysł nie nawiązuje do celów konkursu	0
3.	– pomysł nawiązuje do celów konkursu w stopniu podstawowym	1
4.	– pomysł nawiązuje do celów konkursu w stopniu większym niż podstawowy	3
5.	UTWORZENIE PARTNERSTWA	0-6
6.	– partnerstwo obejmuje mniej niż min. 2 organizacje oprócz lidera	0
7.	– partnerstwo obejmuje min. 2 organizacje oprócz lidera	3
8.	– partnerstwo obejmuje lokalnych przedsiębiorców	1
9.	– partnerstwo obejmuje inne podmioty	2
10.	ZAANGAŻOWANIE LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI	0-6
11.	– w inicjatywie przewidziano formy aktywnego uczestnictwa społeczności lokalnej	0-2
12.	– w inicjatywie przewidziano zaangażowanie różnych grupy mieszkańców	0-2
13.	– w inicjatywie przewidziano zaangażowanie wolontariuszy	0-2
14.	FORMA PROJEKTOWANYCH DZIAŁAŃ (0-4 pkt)	
15.	inicjatywa wyróżnia się zaproponowaną formułą (oryginalność/kreatywność)	0-4
16.	Razem	20

Źródło: opracowanie na podstawie dokumentacji projektowej.

Decyzje Komisji konkursowej były ostateczne, nie przewidziano od nich środków odwoławczych.

Do głównych obowiązków Liderów partnerstwa należało:

1. zawieranie partnerstwa z minimum dwoma organizacjami pozarządowymi,

2. opracowanie inicjatywy w postaci niewielkiego zadania związanego z kulturą wołoską i tradycjami pasterskimi,
3. zgłoszenie udziału w konkursie,
4. organizacja i przeprowadzenie jednego spotkania diagnostycznego dla minimum dwóch organizacji pozarządowych, mających na celu m.in. również doprecyzowanie ich oczekiwań w zakresie doradztwa i konsultacji.
5. udział w doradztwie z zakresu przygotowania i realizacji inicjatywy,
6. realizacja inicjatywy,
7. promocja inicjatywy zgodnie z założeniami projektu „Na Wołoskim Szlaku”.

Z kolei obowiązki Partnerów określone zostały w następujący sposób:

1. przystąpienie do partnerstwa,
2. opracowanie inicjatywy w postaci niewielkiego zadania związanego z kulturą wołoską i tradycjami pasterskimi, wspólnie z Liderem partnerstwa,
3. udział w spotkaniu diagnostycznym,
4. udział w doradztwie z zakresu przygotowania i realizacji inicjatywy,
5. realizacja inicjatywy,
6. promocja inicjatywy zgodnie z założeniami projektu „Na Wołoskim Szlaku”.

Ostatecznie do realizacji przeznaczonych zostało 13 inicjatyw. Ich zestawienie przedstawiono w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 27. Inicjatywy wybrane do realizacji w ramach projektu „Na Wołoskim Szlaku”

Lp.	Tytuł inicjatywy	Lider partnerstwa	Partnerzy
1.	Eko-akademia turystyki wodnej przy rzece San i Szkło	Fundacja Regionalny Klaster Ekonomii Społecznej i Innowacji „Centrum Rozwoju”	Wielosekcyjny Klub Sportowy Błysk
2.			Jarosławskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego
3.			Klub Sportowy SUM w Wietlinie
4.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

5.	Warsztaty krawieckie – „Z kulturą wołoską za pan brat – wykonanie lalek w strojach regionalnych”	Spółdzielnia Socjalna „BlizKa”	Koło Gospodyń Wiejskich w Kamionce
6.			Stowarzyszenie Rowerowe Eco-Jazzda
7.			Klub Piłkarski „Kaskada” Ostrów-Kamionka
8.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
9.	Melodie pogranicza	Bieszczadzkie Towarzystwo Folkowe „Bojkowiana”	Stowarzyszenie „Łucznicy Sanoka”
10.			Centrum Koordynacji i Wspierania Aktywności Społeczno-Gospodarczej
11.			Leszek Skórka Zajazd Pod Caryńską
12.			Fundacja Żeglarska Rejs
13.	Edukacyjne warsztaty pasterskie	Fundacja Brama Karpat	Stowarzyszenie Pozytywnie Zabiegani Sanok
14.			Stowarzyszenie „Łucznicy Sanoka”
15.			ZPC Skórka Spółka Jawna
16.			Bieszczadzkie Towarzystwo Folkowe „Bojkowiana”
17.	Niezwykli ludzie gór – Szlakiem Kultury Wołoskiej	Stowarzyszenie „Gdzieś Tu”	Stowarzyszenie Rozwój Aktywności Społecznej
18.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
19.			Parafialny Uczniowski Klub Sportowy „Orzeł”
20.			Tabor Dębica Sp. z o.o.
21.			Firma Chłodnicza Klima s.c. Edward Ćwiok, Zbigniew Szmyd
22.			Placówka Wsparcia Dziennego Iskierka
23.	Jako dawniej pasali	Stowarzyszenie Sadkowiarki	Góreckie Stowarzyszenie Kobiet „VICTORIA”
24.			Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Sadkowa Góra „INICJATYWA”
25.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
26.			Bartmet Bartłomiej Lichota

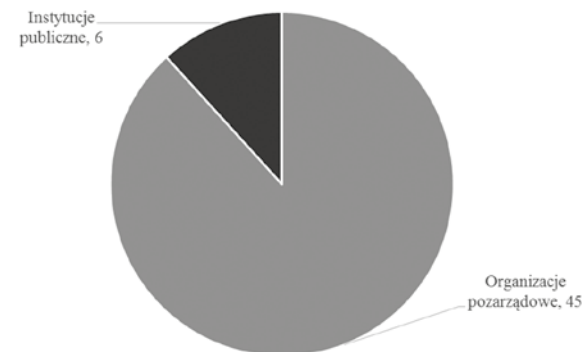
27.	Znane i nieznane pasterskie tradycje, zwyczaje i przysmaki	Stowarzyszenie Rozwój Aktywności Społecznej	Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu Dzieci i Młodzieży Gminy Dębica
28.			Stowarzyszenie „Życie z przytupem”
29.			„ROJAN” Wytwórnia Napojów Chłodzących Małgorzata Cebula
30.			Jarosław Śliwa Firma Produkcyjno-Handlowo-Usługowa „JAR-MUZ”
31.			Muzeum Wsi Polskiej - Stowarzyszenie Na Rzecz Zabytków „Ocalić Przed Zapomnieniem”
32.			Parafia NSPJ w Dębicy-Latoszynie
33.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
34.	Siła pokoleń – na pograniczu kultur	Stowarzyszenie Zakorzeni w Kulturze	Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. A. Mickiewicza w Strzyżowie
35.			Stowarzyszenie Bezpieczny Powiat Strzyżowski
36.			Terapia holistyczna Loqueris
37.			Dom Kultury Sokół w Strzyżowie
38.			Powiatowe Centrum Kultury i Turystyki w Wiśniowej
39.			Zespół Pieśni i Tańca Kłosowianie
40.			Stowarzyszenie Złoty Kłos
41.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
42.	Katarsis w drodze	Fundacja Dom Ukraiński w Przemysłu	Stowarzyszenie Terapii Przez Sztukę „KATARSIS”
43.			Towarzystwo Ulepszania Miasta
44.			Rutha sp. z o.o.
45.	Na pasterskim szlaku – nie samym chlebem, ale jeszcze pieśnią	Stowarzyszenie Ukraiński Dom Narodowy w Przemysłu	Związek Ukraińców w Polsce Oddział w Przemysłu
46.			Stowarzyszenie Terapii Przez Sztukę „KATARSIS”
47.			Towarzystwo Ulepszania Miasta
48.			Olga Hryńkiw Domowa Piekarnia

49.	Poznajemy nowe smaki	Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami	Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej
50.			Związek Harcerstwa Polskiego, Hufiec ZHP Krosno im. Jana i Stanisława Magurów
51.			Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji w Dukli
52.			Ochotnicza Straż Pożarna w Lekach Dukielskich
53.			Stowarzyszenie Akademia Koi-Ronin
54.			Stowarzyszenie Teodorówka Razem
55.	Włoska kultura z bliska	Fundacja Być Blisko	Stowarzyszenie Współpracy i Rozwoju „Progres”
56.			Uczniowski Klub Sportowy „Atlas” przy Szkole Podstawowej w Boguchwale
57.			Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
58.	Razem znaczy więcej dla Karpat i dla nas	Centrum Koordynacji i Wspierania Aktywności Społeczno-Gospodarczej	Stowarzyszenie Stolica Bieszczad Ustrzyki Dolne
59.			Bieszczadzka Fundacja – „Orelec Gala”
60.			Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”
61.			Demkowicz Janusz „DEBIES”
62.			Koło Gospodyń Wiejskich w Orelcu
63.			Gmina Olszanica

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektowej.

Łącznie w przygotowanie inicjatyw zostało zaangażowanych 62 podmioty: 45 organizacji pozarządowych, 10 przedsiębiorców, sześć instytucji publicznych oraz jedna parafia (Wykres 31).

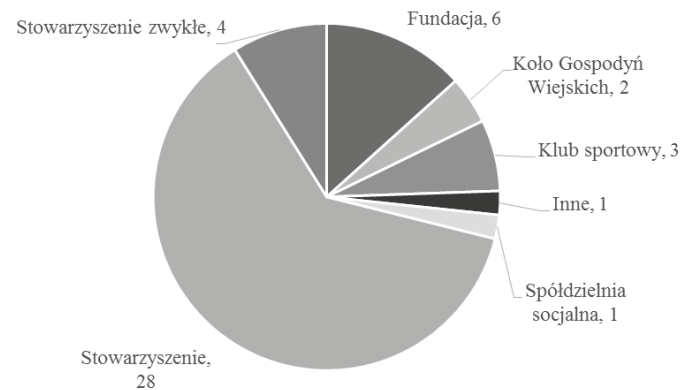
Wykres 31. Podmioty uczestniczące w realizacji inicjatyw

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektowej.

Wśród organizacji pozarządowych zdecydowaną większość stanowiły stowarzyszenia rejestrowe (62% wszystkich organizacji).

Wykres 32. Organizacje uczestniczące w realizacji inicjatyw

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektowej.

W zdecydowanej większości inicjatyw do ich realizacji zaangażowani zostali przedsiębiorcy (10 na 13 inicjatyw). Jedynie w przypadku czterech inicjatyw do partnerstwa zaproszono lokalny samorząd lub instytucje samorządowe. Szczegółowe informacje na ten temat zostały zamieszczone w Tabeli 28.

Tabela 28. Skład partnerstw

Lp.	Partnerstwo	Organizacja pozarządowa	Samorząd/institucja samorządowa	Przedsiębiorca
1.	Partnerstwo 1	X		
2.	Partnerstwo 2	X		X
3.	Partnerstwo 3	X		X
4.	Partnerstwo 4	X		X
5.	Partnerstwo 5	X	X	X
6.	Partnerstwo 6	X		X
7.	Partnerstwo 7	X		X
8.	Partnerstwo 8	X	X	X
9.	Partnerstwo 9	X		X
10.	Partnerstwo 10	X		X
11.	Partnerstwo 11	X	X	
12.	Partnerstwo 12	X		
13.	Partnerstwo 13	X	X	X

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektowej.

Bezpośrednio z działań, które zostały zaplanowane w ramach inicjatyw skorzystało ponad 990 osób, w tym blisko 400 osób stanowili uczestnicy warsztatów i szkoleń. Ponad 300 osób skorzystało pośrednio za sprawą materiałów wypracowanych w ramach projektu (np. publikacji, płyt). Szczegółowe informacje na ten temat zostały zamieszczone poniżej.

Tabela 29. Liczba beneficjentów inicjatyw

Lp.	Beneficjenci	Liczba
1.	Liczba beneficjentów (osób):	
2.	bezpośrednich:	991 (w tym 397 uczestników szkoleń i warsztatów)
3.	pośrednich:	325
4.	Liczba beneficjentów (organizacji):	
5.	bezpośrednich:	45
6.	pośrednich:	–

7.	Liczba beneficjentów, którzy zakończyli udział w projektach dotyczących kompetencji obywatelskich	40
----	---	----

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektowej.

Podsumowanie

Projekt pn. „Na Wołoskim Szlaku”, podobnie jak i inne przedsięwzięcia podejmowane w tym okresie, realizowany był w szczególnych warunkach. Jednak mimo tego zrealizowano 13 inicjatyw społecznych, zawiązano na ich potrzeby 13 partnerstw organizacji pozarządowych, instytucji publicznych i lokalnych przedsiębiorców. W realizacji inicjatyw uczestniczyło 45 organizacji pozarządowych, a udział w nich wzięło blisko 1000 osób.

6. AKTYWNOŚĆ ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W SFERZE KULTURY (POGRANICZE POLSKO-SŁOWACKO- UKRAIŃSKIE)

Wprowadzenie

Z badań CBOS z 2018 r. wynika iż ponad dwie trzecie dorosłych Polaków (60%) nie działa w żadnej organizacji o charakterze obywatelskim (spadek o 3% w stosunku do roku 2016 r.). Niespełna co piąty respondent (18%) deklaruje, że poświęca swój wolny czas na działalność społeczną w jednej tego typu organizacji, zaś co dwunasty (8%) działa w dwóch organizacjach, a co siódmy (14%) – w trzech lub więcej¹⁰⁹.

Na podstawie badania przeprowadzonego przez TNS Polska dla Groupon Polska (2013), 90% internautów, którzy wzięli udział w badaniu uważało, że działając wspólnie można zdziałać więcej. Trochę mniej, bo 80%, wierzyło, że problemy swojego otoczenia łatwiej rozwiązywać w grupie niż w pojedynkę. Jedynie co trzeci internauta (34%) sądził, że zwykli ludzie, nawet działając w grupie, nie są w stanie wiele zdziałać. **Przy niewątpliwie ogromnym optymizmie wobec działań zespołowych, 70% osób stwierdziło, że brakuje możliwości, przestrzeni i inicjatyw, w które ludziom łatwo byłoby się angażować.** Niepokojące jednak było stwierdzenie, że 50% badanych uważa, że prościej jest, kiedy ludzie „są przeciwko czemuś” i chcą zaprotestować, niż działać. Połowa (51%) osób zaangażowanych społecznie wyjaśnia to chęcią bycia przydatnym, a 46% badanych po prostu uważa, „że w życiu trzeba pomagać”. Ponad jedna czwarta (28%) sądzi też, że warto współdziałać, a 23% respondentów deklarowało, że nie są im obojętne problemy i ważne kwestie społeczne. Natomiast aż 46% badanych wskazało, że takie działania sprawiają im po prostu przyjemność¹¹⁰.

109 Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat z badań nr 29/2018, [Internet] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_029_18.PDF, dostęp: 10.11.2020 r.

110 Czy Polacy potrafią działać w grupie, Teberia 26/2013, [Internet] <https://issuu.com/teberia24/docs/teberia-sierpień-2013>, dostęp: 10.11.2020 r.

Dane GUS na temat liczby aktywnych stowarzyszeń i organizacji w Polsce wskazują, że liczba organizacji w 2016 r. oscylowała wokół 91,8 tys., a w roku 2018 – 88,1 tys. Wśród wszystkich aktywnych organizacji najczęściej było stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych (blisko 80% wszystkich podmiotów). W tej grupie funkcjonowało blisko 18,2 tys. stowarzyszeń sportowych, ok. 14 tys. Ochotniczych Straży Pożarnych oraz 1,8 tys. społecznych podmiotów wyznaniowych¹¹¹. W województwie podkarpackim liczba aktywnych organizacji wyniosła w 2016 r. 5,6 tys. podmiotów, a w roku 2018 – 5,3 tys.¹¹².

Porównując dane GUS z wynikami badań Stowarzyszenia Klon/Jawor w 2017 r. w Polsce zarejestrowano 134,4 tys. organizacji (szacowano jednak, że faktycznie działa 70-75% spośród nich¹¹³), a w 2018 r. 143 tys. organizacji. Blisko 82% wszystkich podmiotów stanowiły stowarzyszenia¹¹⁴.

Dla porównania, w Czechach działa podobna liczba organizacji pozarządowych jak w Polsce (ok. 100 tys.). Mniej organizacji działało na Węgrzech (65 tys.) i Słowacji (44 tys.). Uwzględniając jednak liczbę mieszkańców każdego z krajów, w Czechach i na Słowacji na 1 tys. mieszkańców przypadało w 2014 r. odpowiednio 10 i 8 organizacji. Na Węgrzech ok. 6,5 organizacji na 1 tys. mieszkańców, zaś w Polsce w tym samym okresie jedynie 2,5 osób¹¹⁵.

Analizując główne dziedziny działalności aktywnych stowarzyszeń i organizacji społecznych należy stwierdzić, że w 2017 r. najczęściej organizacji działało w sferze sportu, turystyki, rekreacji i hobby (35% wszystkich organizacji), w dalszej kolejności w sferze kultury i sztuki (14% organizacji), edukacji i wychowania (13% organizacji), ochrony zdrowia (8% organizacji) oraz usług socjalnych i pomocy społecznej (7% organizacji)¹¹⁶.

Na podstawie danych GUS z roku 2016 i 2018, organizacje i stowarzyszenia na Podkarpaciu działające w obszarze sportu, turystyki i rekreacji stanowią około 7% wszystkich organizacji działających w tej sferze w Polsce. Działaniami w obszarze kultury i sztuki w województwie zajmuje się ponad 6%

wszystkich organizacji (7 miejsce w Polsce). Na 7 miejscu znajdują się również organizacje działające w sektorze edukacji i wychowania (5,3% w roku 2016 i 5,6% w roku 2018). Na podstawie badań z tego samego roku wynika, iż spośród wszystkich organizacji i stowarzyszeń działających w województwie podkarpackim aż ponad połowa działa na terenach wiejskich, co daje 2 miejsce na tle wszystkich województw¹¹⁷.

Dziedzictwo kulturowe jest jednym z najważniejszych atutów pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego. Tym co m.in. łączy ten region jest wspólne dziedzictwo wołoskie i związane z nim pasterstwo. Potomkami Wołochów są m.in. Bojkowie, Łemkowie. Owce co roku prowadzone były na letnie pastwiska. Pędzenie owiec na pastwiska poprzedzał obrzęd „mieszania owiec”, będący wydarzeniem odnawiającym więź wspólnoty pasterskiej wsi. „Mieszanie” przenosiło sacrum świątyni na „wspólny sałasz”. W ten sposób kształtowała się kultura pasterska będąca źródłem kultury łączącej do dziś mieszkańców regionu, stanowiąc jego niematerialne dziedzictwo. Region objęty projektem ma duże tradycje związane z pasterstwem. Jeszcze w latach 80. w Polsce wypasano ponad 5 mln owiec, a obecnie jedynie 200 tysięcy. Województwo podkarpackie posiadało niegdyś rozległe tereny wypasu. Tradycyjny wypas jednak zanika, a wraz z nim specyficzna kultura i składające się na nią tradycje, muzyka, rękodzieło i krajobraz kształtowany przez wypas. Podejmowane są różne inicjatywy mające na celu to zmienić (np. Redyk Karpacki 2013, w czasie którego pasterze z Polski, Ukrainy, Rumunii, wraz ze swymi stadami przeszli całym łukiem Karpat ok. 1400 km). Wydarzenia te dla wielu ludzi kojarzą się jednak z minionymi czasami, gdzie na górskich polanach i halach często spotykano pasterzy i owce. W Polsce organizowane są redyki pasterskie, imprezy obejmujące kluczowe wydarzenia związane z cyklem hodowli owiec w oparciu o archaiczne formy charakterystyczne dla kultury wołoskiej. Jednak inicjatywy te w dużej mierze uzależnione są od pozyskania środków publicznych na ten cel. **Nie mają charakteru stałych działań. Mimo tych inicjatyw w dalszym ciągu obserwuje się ograniczoną wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu, zwłaszcza iż wskutek zaszłości historycznych brak jest rdzennych mieszkańców (sytuacja ta przede wszystkim dotyczy mieszkańców Bieszczadów).** Liczne przedsięwzięcia transgraniczne realizowane przez Zarząd Fundacji Instytut Regionalny (16 projektów transgranicznych realizowanych na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim) potwierdzają funkcjonowanie w dalszym ciągu stereotypów, uprzedzeń, braku wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego. Jednocześnie analiza współczesnych trendów pozwala na stwierdzenie, iż występuje ogromne zainteresowanie dziedzictwem kulturowym przez odwiedzających region turystów. 40%

111 Dane za 2016 i 2018 r. na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/>, dostęp: 10.11.2020 r. Do sektora pozarządowego zaliczono podmioty, które spełniają następujące warunki: 1) są w odpowiednim stopniu sformalizowane (np. w wyniku zarejestrowania we właściwym urzędzie) lub przynajmniej ich cele, sposób działania i struktura mają charakter trwały, 2) są instytucjonalnie odrębne od administracji publicznej, 3) mają charakter niezarobkowy (działają nie dla zysku i nie rozdzielają ewentualnej nadwyżki między swoich członków, pracowników itp.), 4) są samorządne (władze i kierunki działania określane są wewnątrz organizacji), 5) charakteryzują się dobrowolnością uczestnictwa w działalności organizacji.

112 Dane GUS za 2016 i 2018 r.

113 Portal organizacji pozarządowych: [Internet] <https://fakty.ngo.pl/fakt/liczba-ngo-w-polsce>, dostęp: 15.06.2020 r.

114 B. Charycka, M. Gumkowska, 2018. *Kondycja organizacji pozarządowych*, Warszawa 2019, s. 9, [Internet] <https://api.ngo.pl/media/get/108904>, dostęp: 15.06.2020 r.

115 P. Teisseyre, Organizacje grupy wyszehradzkiej, [Internet] <https://publicystyka.ngo.pl/organizacje-grupy-wyszehradzkiej>, dostęp: 10.11.2020 r.

116 B. Charycka, M. Gumkowska, *op. cit.*, s. 11.

117 Dane Głównego Urzędu Statystycznego.

turystów odwiedzających Europę, to turyści „kulturowi”¹¹⁸. Sprzyja to podejmowaniu działań przez lokalne społeczności, organizacje mających na celu popularyzację lokalnej kultury.

Uczestnictwo w kulturze oznacza partycypację w artystycznej i kulturalnej działalności społeczeństwa. Tak więc edukacja kulturalna oznacza zdolność do skutecznej partycypacji w odnoszącej się do kultury komunikacji z pozytywnymi skutkami w społecznej partycypacji w ogóle¹¹⁹.

6.1. Cel badań

Głównym celem drugiego z przeprowadzonych badań było dokonanie analizy kondycji organizacji pozarządowych biorących udział w projekcie, a działających w sferze kultury, obejmującej:

- analizę potencjału osobowego, finansowego i technicznego,
- analizę obszarów aktywności oraz zasięgu działania,
- analizę potrzeb,
- analizę planów badanych organizacji w bliższej (jeden rok) i w dalszej perspektywie czasowej (pięć lat),
- analizę wpływu pandemii COVID-19 na funkcjonowanie organizacji.

6.2. Metodyka badań i hipotezy badawcze

Badanie przeprowadzono wykorzystując metodę ankiety audytoryjnej we wrześniu i październiku 2020 r. Badanie przeprowadzone zostało w czasie spotkań diagnostycznych realizowanych w ramach projektu. Zorganizowano 13 spotkań.

W badaniu zastosowano technikę kwestionariusza papierowego, który składał się z trzech części, tj. części poświęconej ogólnym danym o organizacji, pozwalającej na dokonanie charakterystyki respondentów, pytań dotyczących potencjału i planów (część druga) oraz części trzeciej poświęconej potrzebom badanych organizacji. Formularz składał się z 53 pytań typu zamkniętego, półotwartego i otwartego.

Wyniki badania ankietowego uzupełnione zostały wywiadami z przedstawicielami wybranych organizacji pozarządowych.

Badanie miało na celu potwierdzenie następujących hipotez badawczych:

1. Najważniejszym kapitałem organizacji działających w sferze kultury są

ludzie. Organizacje te charakteryzują się niewielkim potencjałem finansowym i technicznym.

2. Organizacje posiadają dobre relacje z otoczeniem zewnętrznym: samorządem, innymi organizacjami pozarządowymi, angażując w swoje działania również lokalnych przedsiębiorców. Niemniej w działania tych organizacji młodzież angażowana jest stosunkowo rzadko.
3. Pandemia COVID-19 wpłynęła w istotny sposób na funkcjonowanie organizacji działających w sferze kultury, m.in. z uwagi na rodzaj podejmowanych przez nie działań.

6.3. Profil organizacji

W badaniu przeprowadzonym w ramach projektu wzięło udział 57 organizacji o różnym statusie prawnym. W badaniu tym uczestniczyły zarówno organizacje wchodzące w skład partnerstw zawiązanych w ramach projektu, jak i również organizacje niebiorące udziału w projekcie. Zdecydowana większość organizacji działała w formie stowarzyszenia (86% podmiotów, tj. 46 organizacji). Podkreślić należy, iż badani nie wykazali rozróżnienia stowarzyszeń rejestrowych od zwykłych. W badaniu uczestniczyły również kluby sportowe (ludowe i uczniowskie) i spółdzielnie socjalne.

Organizacje objęte badaniem charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem w zakresie długości funkcjonowania. Ponad 42% podmiotów założone zostały w ciągu ostatnich trzech lat. Średnia długość funkcjonowania organizacji wynosiła około 11 lat.

Badane organizacje posiadały siedziby w zdecydowanej większości przypadków (59,6% wszystkich organizacji) w niewielkich miejscowościach (do 10 tys. mieszkańców), a w tej grupie co trzecia organizacja ulokowała swoją siedzibę w miejscowości liczącej do 5 tys. mieszkańców.

Analizując deklarowany zasięg działalności organizacji uczestniczących w badaniu należy stwierdzić, iż około 60% podmiotów wskazało jako zasięg swojej działalności gminy, co druga organizacja wskazała powiaty¹²⁰. Najmniejsza liczba organizacji wskazała, że prowadzi działalność na skalę międzynarodową (3 podmioty).

Badając z kolei obszary aktywności (zgodnie ze statutem)¹²¹, należy stwierdzić, że największa liczba badanych wskazała działalność na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynek dzieci i młodzieży (71,9% wskazań), w dalszej kolejności: podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej,

118 Turystyka kulturowa, Warszawa 2014, s. 6, [Internet] https://issuu.com/narodowecentrumkultury/docs/turystyka_kulturowa_-_prezentacja_n, dostęp: 10.11.2020 r.

119 Zob. więcej: A. Białkowski (red.), Standardy edukacji kulturalnej. Materiały do konsultacji środowiskowych, Warszawa 2008.

120 Badane podmioty mogły wskazywać więcej niż jeden zasięg oddziaływania. Zatem niektóre z podmiotów wskazywały jako zasięg swojej działalności np. gminę i powiat.

121 Obszary działalności na podstawie art. 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873).

pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowe (64,9% wskazań), sferę kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (63,2% wskazań), turystykę i krajoznawstwo (54,4% wskazań), pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób (52,6% wskazań). Więcej informacji na temat deklarowanych obszarów aktywności badanych organizacji przedstawiono w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 30. Obszary aktywności na podstawie wskazań organizacji biorących udział w badaniu

Lp.	Obszary działalności organizacji (zgodnie ze statutem statutu)	Odsetek wskazań
1.	Pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób	52,6%
2.	Wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej	19,3%
3.	Udzielanie nieodpłatnej pomocy prawnej oraz zwiększanie świadomości prawnej społeczeństwa	7,0%
4.	Działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	26,3%
5.	Działalność charytatywna	49,1%
6.	Podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej	64,9%
7.	Działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego	17,5%
8.	Działalność na rzecz integracji cudzoziemców	5,3%
9.	Ochrona i promocja zdrowia, w tym działalność lecznicza w rozumieniu ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej	15,8%
10.	Działalność na rzecz osób niepełnosprawnych	35,1%
11.	Promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy	24,6%
12.	Działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn	12,3%
13.	Działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym	28,1%
14.	Działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości	19,3%
15.	Działalność wspomagająca rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej	0,0%
16.	Działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych	42,1%

17.	Nauka, szkolnictwo wyższe, edukacja, oświata i wychowanie	19,3%
18.	Działalność na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynek dzieci i młodzieży	71,9%
19.	Kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego	63,2%
20.	Wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej	43,9%
21.	Ekologia i ochrona zwierząt oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego	33,3%
22.	Turystyka i krajoznawstwo	54,4%
23.	Porządek i bezpieczeństwo publiczne	5,3%
24.	Obronność państwa i działalność Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej	1,8%
25.	Upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji	12,3%
26.	Udzielanie nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego	3,5%
27.	Ratownictwo i ochrona ludności	5,3%
28.	Pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą, upowszechniania i ochrony praw konsumentów	0,0%
29.	Działalność na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami	10,5%
30.	Promocja i organizacja wolontariatu	42,1%
31.	Pomoc Polonii i Polakom za granicą	1,8%
32.	Działalność na rzecz kombatantów i osób represjonowanych,	1,8%
33.	Działalność na rzecz weteranów i weteranów poszkodowanych w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa	0,0%
34.	Promocja Rzeczypospolitej Polskiej za granicą	0,0%
35.	Działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka	14,0%
36.	Przeciwdziałanie uzależnieniom i patologiom społecznym	40,4%
37.	Rewitalizacja	10,5%
38.	Działalność na rzecz organizacji pozarządowych	29,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Organizacje objęte badaniem najczęściej wskazywały następujące pola działania:

1. organizacja lokalnych wydarzeń kulturalnych (89,5% wskazań),
2. edukacja kulturalna (68,4% wskazań),
3. podtrzymywanie tradycji narodowych, ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej (64,9% wskazań),
4. podtrzymywanie tradycji regionalnych, kultura ludowa (63,2% wskazań).

Stosunkowo rzadko wskazywano działalność muzyczną (19,3% wskazań) i teatralną (8,8% wskazań).

Badane organizacje w ciągu ostatnich dwóch lat najczęściej organizowały zajęcia warsztatowe, kursy, festyny, dni miejscowości (co druga organizacja), wystawy, koncerty, festiwale, przeglądy (40%). Szczegółowe informacje na temat wydarzeń kulturalnych realizowanych w ciągu ostatnich dwóch lat przez badane organizacje zamieszczone zostały w poniższej tabeli.

Tabela 31. Wydarzenia kulturalne realizowane w ciągu ostatnich dwóch lat przez badane organizacje

Lp.	Wydarzenie	Odsetek wskazań
1.	Zajęcia warsztatowe, kursy	49,1%
2.	Festyny, dni miejscowości	49,1%
3.	Wystawy koncerty festiwale, przeglądy	40,4%
4.	Wykłady, konferencje, seminaria	17,5%
5.	Publikacje czasopism, książek, płyty CD/DVD	12,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Jako najważniejsze grupy odbiorców wskazano dzieci i młodzież (82,5% wskazań), mieszkańców społeczności lokalnych (80,7% wskazań) oraz osoby starsze (56,1% wskazań)¹²². Co czwarta badana organizacja jako jedną z najważniejszych grup odbiorców swoich działań wskazała również osoby niepełnosprawne oraz osoby w trudnej sytuacji materialnej. Szczegółowe informacje na temat najważniejszych grup odbiorców organizacji objętych badaniem w ramach projektu przedstawione zostały w tabeli umieszczonej poniżej.

Tabela 32. Najważniejsze grupy odbiorców działań organizacji objętych badaniem

Lp.	Grupa odbiorców	Odsetek wskazań
1.	Osoby niepełnosprawne	26,3%
2.	Osoby bezdomne	8,8%
3.	Osoby uzależnione	8,8%
4.	Osoby bezrobotne	12,3%
5.	Więźniowie	1,8%
6.	Dzieci i młodzież	82,5%
7.	Osoby starsze	56,1%
8.	Osoby w trudnej sytuacji materialnej	26,3%
9.	Rodziny dysfunkcyjne	15,8%
10.	Mieszkańcy społeczności lokalnych	80,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

6.4. Wyniki badań

Wszystkie badane organizacje posiadały łącznie 1138 członków. Jednocześnie deklarowano, iż w działalność organizacji angażuje się ponad ich połowa. Najczęściej angażowały się osoby w wieku od 26 do 45 lat, w dalszej kolejności w wieku do 46 do 64 lat. Najmniej liczną grupę osób angażujących się w działalność organizacji stanowiły osoby w wieku powyżej 65 roku życia.

Analizując z kolei wskazania dotyczące wykształcenia osób angażujących się w działalność organizacji, wyniki badania pozwalają na stwierdzenie, że najczęściej osoby te posiadały wykształcenie wyższe lub średnie. Najrzadziej wskazano posiadanie wykształcenia zawodowego. Ponad połowa badanych organizacji oceniła przygotowanie osób angażujących się w prace organizacji jako wystarczające do prowadzenia działalności. Blisko połowa organizacji uważała, że przygotowanie to jest zdecydowanie pozytywne. Tylko dwie organizacje oceniły przygotowanie osób angażujących się w działania na rzecz organizacji jako negatywne.

Zdecydowana większość organizacji nie zatrudniała w czasie przeprowadzania badania, pracowników na umowę o pracę (ponad 92% organizacji). Bardzo niewiele organizacji planowało w przyszłości zatrudnianie pracowników (zaledwie 10% organizacji). Ponad połowa organizacji nie zatrudnia także osób na podstawie umów cywilnoprawnych. Blisko 88% organizacji w swoje działania angażowało wolontariuszy. Wcześniejsze doświadczenia

¹²² Organizacje wskazywały więcej niż jedną grupę odbiorców działań.

pozwalają na stwierdzenie, że dość często pojęcie wolontariatu jest mylone ze społeczną pracą członków organizacji. Niemniej nie ma co do tego wątpliwości, że działalność zdecydowanej większości objętych badaniem organizacji opiera się wyłącznie na społecznej pracy ich członków oraz zaangażowaniu wolontariuszy.

Badając potencjał finansowy organizacji objętych badaniem można stwierdzić, że 40% organizacji dysponowało budżetem nie przekraczającym tysiąca złotych, a co piąta organizacja budżetem, który nie przekroczył 10 tys. złotych. Niewiele organizacji korzystało z darowizn w ramach mechanizmu 1% podatku (zaledwie 10% badanych organizacji). Jedynie 5% organizacji zamierzało uzyskać status organizacji pożytku publicznego, by móc w przyszłości ubiegać się o darowizny z tego tytułu.

Zdecydowana większość organizacji posiadała pewne doświadczenia w ubieganiu się o środki publiczne lub środki pochodzące od prywatnych organizacji. Jednak co czwarta organizacja nigdy nie ubiegała się o środki ze źródeł publicznych lub prywatnych (środki organizacji prywatnych). Najwięcej organizacji uzyskało środki ze źródeł samorządowych oraz od organizacji prywatnych (po 23 organizacje). Co trzecia organizacja uzyskała środki w ramach programów Unii Europejskiej. Jednak zaledwie 8 organizacji zadeklarowało posiadanie regulaminu udzielania zamówień publicznych. Więcej informacji na temat liczby badanych organizacji, które uzyskały środki finansowe ze źródeł publicznych lub prywatnych, zamieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 33. Liczba organizacji, które uzyskały środki publiczne lub prywatne w ciągu ostatnich trzech ostatnich lat

Lp.	Źródła środków finansowych	Odsetek organizacji, które uzyskały dofinansowanie
1.	Programy UE	28,1%
2.	Środki rządowe	14,0%
3.	Środki samorządowe	40,4%
4.	Środki organizacji prywatnych	40,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Przedstawione powyżej informacje wyjaśniają fakt, iż co druga organizacja zdecydowała się na prowadzenie księgowości przez jednego z członków. Zatrudnianie własnej księgowej zadeklarowało jedynie 5 organizacji. Blisko połowa organizacji wskazała na brak polityki rachunkowości w swoich organizacjach.

W trakcie badania analizie poddano również potencjał techniczny organizacji. Zdecydowana większość badanych organizacji korzysta z pomieszczeń udostępnianych przez instytucje publiczne (urzędy gmin, ośrodki kultury, szkoły, biblioteki, domy ludowe) lub inne podmioty prywatne (głównie mieszkania członków zarządu). Niewielka część organizacji dysponowała środkami na wynajęcie pomieszczeń dla prowadzenie działalności statutowej. Pomieszczenia, z których korzystają organizacje, wyposażone są w podstawowe sprzęty. Niejednokrotnie organizacje wskazywały dysponowanie na potrzeby działalności organizacji wyłącznie sprzętem komputerowym udostępnionym przez członków zarządu organizacji. Opisaną sytuację w dużej mierze determinuje skala działalności badanych organizacji. Badani wskazywali również niejednokrotnie na potrzebę poprawy warunków lokalowych. Pomimo skromnych warunków większość z nich oceniła te warunki jednak jako wystarczające dla prowadzenia działalności.

Jednak, co niezwykle warto pokreślić, cztery na dziesięć organizacji wykorzystuje działania internetowe do informowania o swojej działalności, posiadając stronę internetową lub profil w mediach społecznościowych. Zaledwie co trzecia organizacja określiła swoją rozpoznawalność, jako dużą lub bardzo dużą.

Na pytanie o inne ważne zasoby wskazywano przede wszystkim:

- ogólne doświadczenie organizacji,
- doświadczenie w organizacji kursów, warsztatów, wydarzeń kulturalnych, imprez plenerowych, imprez sportowych i innych imprez okolicznościowych (np. festiwałów),
- posiadane wyposażenie.

Niewielka liczba organizacji za ważne zasoby wskazywała znajomość lokalnego środowiska oraz współpracę z podmiotami sektora publicznego i pozarządowego. Jednak ponad 90% organizacji deklaruje współpracę z innymi organizacjami pozarządowymi. Jedynie około 40% badanych wskazało na współpracę z administracją samorządową, a 60% podmiotów twierdziło, że angażuje się jednak życie gminy. Ponad 50% organizacji wykazało się znajomością programu współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi na terenie swojej gminy. Jednak zdecydowana większość organizacji (66% badanych podmiotów) nie uczestniczyła w konsultacjach tego programu. Blisko 60% organizacji współpracowało z podmiotami prywatnymi.

Zwrócić jednak należy uwagę na skład partnerstw, który w pewnym stopniu dopełnia obrazu przedstawionej powyżej sytuacji. Przedsiębiorcy weszli w skład dziesięciu partnerstw, a samorząd lub instytucje samorządowe były członkiem tylko czterech partnerstw. Wpływ na taką sytuację mogły mieć ograniczenia spowodowane pandemią, przejawiające się m.in. ograniczoną dostępnością instytucji publicznych dla osób z zewnątrz.

Ponad 85% organizacji prowadziło wyłącznie nieodpłatną działalność pożytku publicznego. Zaledwie jedna organizacja planowała rozpoczęcie działalności gospodarczej.

W trakcie badania, przeprowadzonego w 2020 r., podobnie jak było to w przypadku badania z 2018 r. (przebiegającego przez Stowarzyszenie „Pro Carpathia”)¹²³ zwrócono również uwagę na najczęściej pojawiające się problemy w działalności organizacji. Najwięcej podmiotów do najważniejszych problemów zaliczyło niewystarczających środki finansowe, skomplikowane wymagania w konkursach o dofinansowanie realizacji przedsięwzięć ze środków publicznych. Najmniej wskazań zanotowano natomiast w zakresie zarządzania organizacją oraz komunikacją i współpracą w zespole. Jako inne trudności wskazywano najczęściej: brak czasu, brak osób młodych chcących zaangażować się w działalność organizacji i odpowiedniego wsparcia marketingowego. Więcej informacji na temat problemów, które utrudniały działalność badanych organizacji, przedstawiono w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 34. Problemy utrudniające funkcjonowanie badanych organizacji

Lp.	Problemy utrudniające funkcjonowanie	Odsetek wskazań (2018)	Odsetek wskazań (2020)
1.	Niewystarczające środki finansowe	14,9%	15,4%
2.	Trudność wymagań w konkursach o dotacje	10,9%	10,8%
3.	Niewystarczająca współpraca z jednostkami z sektora publicznego	8,4%	8,7%
4.	Niewystarczająca znajomość przepisów prawa	8,2%	9,0%
5.	Konieczność dopasowania do tych działań, na które jest finansowanie	7,9%	9,6%
6.	Oparcie działalności tylko na jednej osobie – liderze	7,8%	7,3%
7.	Brak pracowników	7,6%	7,9%
8.	Niewystarczająca współpraca z innymi organizacjami pozarządowymi	7,2%	5,7%
9.	Brak wiedzy i umiejętności członków organizacji	6,9%	5,5%

¹²³ Badanie prowadzono wśród organizacji biorących udział w projekcie Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju o Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” „Zacznij działać! Przyłącz się!”, finansowanego ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Więcej: A. Pieniążek, *Kondycja sektora pozarządowego w Polsce i w województwie podkarpackim. Potencjał organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Zacznij działać! Przyłącz się!”*, Projekt „Zacznij działać! Przyłącz się!”, Inicjatywy społeczne realizowane w ramach projektu (w:) M. Delong, A. Pieniążek, P. Szelaż, *Aktywność wybranych grup społecznych w województwie podkarpackim*, Rzeszów 2018, s. 63-147.

10.	Konflikty interesów w środowisku lokalnym	6,4%	7,2%
11.	Trudności w zarządzaniu	5,7%	7,3%
12.	Problemy z komunikacją i współpracą w zespole	5,0%	5,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania oraz A. Pieniążek, *Kondycja sektora pozarządowego w Polsce i w województwie podkarpackim. Potencjał organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Zacznij działać! Przyłącz się!”*, Projekt „Zacznij działać! Przyłącz się!”, Inicjatywy społeczne realizowane w ramach projektu (w:) M. Delong, A. Pieniążek, P. Szelaż, *Aktywność wybranych grup społecznych w województwie podkarpackim*, Rzeszów 2018, s. 63-147.

Pandemia COVID-19 miała wpływ na zdecydowanie większość organizacji biorących udział w badaniu. Zaledwie 10 organizacji stwierdziło, iż nie miała ona wpływu na ich funkcjonowanie. Pozostałe organizacje wskazywały, iż większość działań została zawieszona (29 podmiotów), a jedynie 10 organizacji deklarowało, iż podjęte zostały nowe działania w związku z pandemią. Niemniej jednak skala podjętych działań w ramach inicjatyw dofinansowanych w ramach projektu świadczyła o tym, iż organizacje potrafiły dostosować się do istniejących ograniczeń i przygotować realizację wielu przedsięwzięć zgodnie z obowiązującym reżimem sanitarnym, o czym świadczy fakt, iż w wydarzeniach wzięło udział ponad 1000 osób!

Do najczęściej wskazywanych zagadnień prawnych, w zakresie których badane organizacje oczekiwałyby wsparcia szkoleniowego lub doradczego, należy wymienić współpracę finansową z jednostkami samorządu terytorialnego, organizację zbiorów publicznych, aspekty związane z odpowiedzialnością zarządu. Więcej informacji na temat oczekiwanych obszarów wsparcia dotyczących wybranych zagadnień prawnych przedstawiono w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 35. Oczekiwane obszary wsparcia szkoleniowego lub doradczego (zagadnienia prawne)

Lp.	Wybrane zagadnienia prawne	Odsetek wskazań (2018)	Odsetek wskazań (2020)
1.	Zmiany w statucie	4,8%	5,3%
2.	Zawieranie umów cywilnoprawnych	5,6%	6,6%
3.	Zawieranie umów o pracę	3,9%	4,0%
4.	Wolontariat w organizacji	10,8%	8,6%
5.	Odpowiedzialność członków Zarządu	9,1%	11,9%
6.	Obowiązki organizacji pozarządowych	10,0%	7,9%
7.	Opodatkowanie organizacji pozarządowych	7,8%	11,9%

8.	Ochrona danych osobowych (w tym RODO)	8,7%	11,9%
9.	Organizacja zbiórek	14,7%	11,9%
10.	Status pożytku publicznego (1%)	8,7%	4,6%
11.	Współpraca finansowa z jednostkami samorządu terytorialnego	16,0%	15,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania oraz A. Pieniążek, *Kondycja sektora pozarządowego w Polsce i w województwie podkarpackim, Potencjał organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Zacznij działać! Przyłącz się!”*, Projekt „Zacznij działać! Przyłącz się!”, Inicjatywy społeczne realizowane w ramach projektu (w:) M. Delong, A. Pieniążek, P. Szelaż, *Aktywność wybranych grup społecznych w województwie podkarpackim*, Rzeszów 2018, s. 63-147.

Z kolei do najczęściej wskazywanych zagadnień związanych z księgowością organizacji, wymagających wsparcia szkoleniowego lub doradczego, wskazywano prowadzenie działalności odpłatnej, podstawowe zagadnienia dotyczące prowadzenia rachunkowości oraz kwestie podatkowe w działalności organizacji pozarządowych. W najmniejszym stopniu, zarówno w przypadku badania z 2018 r., jak i 2020 r., badani wykazywali zainteresowanie wsparciem doradczym w przypadku prowadzenia działalności gospodarczej. Więcej informacji na temat oczekiwanych obszarów wsparcia dotyczących wybranych zagadnień z zakresu księgowości organizacji pozarządowych przedstawiono w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela 36. Oczekiwane obszary wsparcia szkoleniowego lub doradczego (zagadnienia z zakresu księgowości)

Lp.	Wybrane zagadnienia z zakresu księgowości organizacji	Odsetek wskazań (2018)	Odsetek wskazań (2018)
1.	Podstawy prawne dotyczące prowadzenia rachunkowości – od planu kont do sprawozdania finansowego	26,7%	33,8%
2.	Działalność odpłatna	27,7%	27,7%
3.	Działalność gospodarcza	19,8%	12,3%
4.	Kwestie podatkowe	24,8%	26,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania oraz A. Pieniążek, *Kondycja sektora pozarządowego w Polsce i w województwie podkarpackim, Potencjał organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Zacznij działać! Przyłącz się!”*, Projekt „Zacznij działać! Przyłącz się!”, Inicjatywy społeczne realizowane w ramach projektu (w:) M. Delong, A. Pieniążek, P. Szelaż, *Aktywność wybranych grup społecznych w województwie podkarpackim*, Rzeszów 2018, s. 63-147.

Wszystkie badane organizacje planowały kontynuację działalności statutowej w najbliższym roku. Najczęściej wskazywano organizację szkoleń, wydarzeń kulturowych, imprez sportowych oraz innych imprez okolicznościowych.

Wskazano również działalność dla dobra społeczności lokalnej w walce z pandemią COVID-19. W kilku przypadkach wskazano jednak, iż brak jest wiedzy w tym zakresie lub plany te nie zostały jeszcze określone.

Wyniki badania dostarczyły również informacji na temat planów organizacji w dłuższej perspektywie czasowej (w ciągu najbliższych pięciu lat). Najczęściej wskazywano:

- kontynuację i rozwój działalności,
- zwiększenie liczby członków,
- organizację wydarzeń kulturalnych, sportowych i okolicznościowych,
- aktywne uczestnictwo w życiu społecznym,
- zbudowanie stałego zespołu pracowników i wolontariuszy,
- rozszerzenie działalności.

W bardzo podobny sposób kwestia planowania przedstawiała się w przypadku wspomnianego wcześniej badania z 2018 r.¹²⁴

Wnioski

Na podstawie danych zgromadzonych w ramach badania można stwierdzić, że hipoteza pierwsza, stanowiąca o tym, iż badane organizacje charakteryzują się niewielkim potencjałem finansowym i technicznym, a ich najważniejszym kapitałem są ludzie została potwierdzona. Świadczy o tym fakt, że zdecydowana większość badanych organizacji w swoje działania angażuje wolontariuszy (87%), planując w przyszłości dalsze korzystanie z ich pracy, nie zatrudniając przy tym pracowników na umowę o pracę (92%) ani na podstawie umów cywilnoprawnych (56%). Jednocześnie jednak 40% badanych uważało, że przygotowanie osób angażujących się w działalność organizacji jest zdecydowanie pozytywne, a ponad połowa badanych oceniła je jako wystarczające do prowadzenia działalności, a tylko dwie organizacje oceniły to przygotowanie negatywnie. Skromne środki jakimi dysponują badane organizacje powodują, iż ponad 80% spośród nich prowadzi wyłącznie nieodpłatną działalność statutową, korzysta z pomieszczeń udostępnianych przez instytucje publiczne lub podmioty prywatne, a jedynie niewielka część dysponuje środkami na wynajęcie pomieszczeń dla prowadzenia działalności statutowej. Pomieszczenia, z których korzystają organizacje, wyposażone są niejednokrotnie tylko w podstawowe sprzęty. Często wskazywano, że dysponują wyłącznie sprzętem komputerowym udostępnionym przez członków zarządów organizacji. Jednak blisko 80% z nich posiadało doświadczenia w ubieganiu się o środki publiczne. Największe potrzeby badanych organizacji w zakresie podniesienia wiedzy i umiejętności osób zarządzających dotyczą zasad funk-

¹²⁴ *Ibidem*.

cjonowania organizacji pozarządowych. Świadczy o tym fakt, że organizacje oczekiwały wsparcia szkoleniowego lub doradczego w zakresie księgowości (wskazywano wszystkie z zaproponowanych obszarów wsparcia), finansowej współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego, organizacji zbiorów publicznych, odpowiedzialności zarządu.

Wyniki badania pozwalają również na potwierdzenie hipotezy, że organizacje posiadają dobre relacje z otoczeniem zewnętrznym: samorządem, lokalną społecznością, w swoje działania angażując również lokalnych przedsiębiorców. Tezę tą potwierdzają również sprawozdania z realizacji inicjatyw i skład partnerstw.

Częściowo potwierdzona została ostatecznie z obranych hipotez, zgodnie z którą pandemia COVID-19 wpłynęła w istotny sposób na funkcjonowanie organizacji. Ponad połowa organizacji wskazała, że pandemia miała wpływ na ich funkcjonowanie. Ponad połowa badanych podmiotów wskazywała również, iż większość działań została zawieszona, a jedynie 10 organizacji deklaroowało, iż podjęte zostały nowe działania w związku z pandemią. Skala podjętych działań w ramach projektu świadczy jednak o tym, iż organizacje potrafiły dostosować się do istniejącej sytuacji i przygotować realizację wielu przedsięwzięć zgodnie z obowiązującymi ograniczeniami.

7. INICJATYWY LOKALNE ZREALIZOWANE W RAMACH PROJEKTU

EKO-AKADEMIA TURYSTYKI WODNEJ PRZY RZECIE SAN I SZKŁO

Lider: Fundacja Regionalny Klaster Ekonomii Społecznej i Innowacji „Centrum Rozwoju”

Partnerzy:

- Wielosekcyjny Klub Sportowy Błysk
- Jarosławskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego
- Klub Sportowy SUM w Wietlinie
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

W ramach inicjatywy zorganizowano w październiku 2020 r. trzy zadania. Pierwsze z nich polegało na organizacji spływu kajakowego rzeką San, połączonego z opracowaniem koncepcji miejsc postojowych i oczyszczaniem koryta rzeki oraz wylawianiem nieczystości z tworzyw sztucznych.

W ramach kolejnego zadania zorganizowano zawody wędkarskie nad rzeką San w Wietlinie. W ramach ostatniego z zadań przygotowano warsztaty tradycji kultury wołoskiej i kuchni pasterskiej wraz podsumowaniem przedsięwzięcia.

Adresatami działań zaplanowanych w ramach inicjatywy byli członkowie zaangażowanych organizacji oraz młodzież. W organizację inicjatywy włączeni zostali wolontariusze.

WARSZTATY KRAWIECKIE – „Z KULTURĄ WOŁOSKĄ ZA PAN BRAT – WYKONANIE LALEK W STROJACH REGIONALNYCH”

Lider: Spółdzielnia Socjalna „BlizKa”

Partnerzy:

- Koło Gospodyń Wiejskich w Kamionce
- Stowarzyszenie Rowerowe Eco-Jazzda
- Klub Piłkarski „Kaskada” Ostrów-Kamionka
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

W ramach inicjatywy zorganizowano we wrześniu 2020 r. warsztaty krawieckie. Ich celem była edukacja kulturowa i upowszechnienie wiedzy z zakresu kultury włoskiej. W trakcie warsztatów uczestnicy poznali tajniki szycia lalek, poczynając od wykonania formy i wykroju, wypełnienia lalki po wykonanie elementów stroju. Uczestnicy nauczyli się również obsługi prostych, ręcznych maszyn do szycia, sprawnego posługiwania się nożyczkami oraz igłą i nicią. W czasie warsztatów odbyły się również krótkie prelekcje na temat kultury włoskiej, poświęcone m.in. świętom i obrzędom pasterskim. Rezultatem warsztatów były lalki w strojach pasterskich, które wykonali ich uczestnicy.

W realizację inicjatywy włączeni zostali również wolontariusze.

„MELODIE POGRANICZA”

Lider: Bieszczadzkie Towarzystwo Folkowe „Bojkowiana”

Partnerzy:

- Stowarzyszenie „Łucznicy Sanoka”
- Centrum Koordynacji i Wspierania Aktywności Społeczno-Gospodarczej
- Leszek Skórka Zajazd Pod Caryńską
- Fundacja Żeglarska Rejs

Od września do października 2020 r. realizowano inicjatywę, której celem było m.in. uwiecznienie unikalnych zjawisk kultury i twórczości Bieszczadów we współczesnych aranżacjach w postaci nagrania utworów muzycznych inspirowanych dziedzictwem kulturowym pogranicza, nawiązujących do muzyki pasterskiej. Realizacja inicjatywy obejmowała przygotowanie i opracowanie aranżacji utworów, wykonanie zapisu muzycznego oraz wokalnego i wydanie płyty. Na płycie nagranych zostało osiem utworów w wykonaniu zespołu Żmije. Płyty zostały m.in. przekazane do instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, klubów seniora, biblioteki oraz szkoły muzycznej.

W realizację inicjatywy włączeni zostali lokalni twórcy oraz wolontariusze.

„EDUKACYJNE WARSZTATY PASTERSKIE”

Lider: Fundacja Brama Karpat

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Pozytywnie Zabiegani Sanok
- Stowarzyszenie „Łucznicy Sanoka”
- ZPC Skórka Spółka Jawna
- Bieszczadzkie Towarzystwo Folkowe „Bojkowiana”

Inicjatywa polegała na organizacji jednodniowych edukacyjnych warsztatów pasterskich w październiku 2020 r. w dawnej wsi Caryńskie przy baczówce. W ramach warsztatów przedstawiono główne punkty topograficzne związane z lokalnym pasterstwem, zaprezentowano tradycyjny, drewniany szałas, pasterskie sprzęty codziennego użytku oraz informacje na temat sposobu wyrabiania serów oraz pracy wykonywanej przez baczę i juhasów. W czasie warsztatów odbyły się także praktyczne zajęcia z wyrabiania serów oraz pokaz muzyki pasterskiej. Warsztatom towarzyszyła wystawa pasterska.

W realizację inicjatywy włączeni zostali uczestnicy warsztatów oraz wolontariusze.

„NIEZWYKLI LUDZIE GÓR – SZLAKIEM KULTURY WOŁOSKIEJ”

Lider: Stowarzyszenie „Gdzieś Tu”

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Rozwój Aktywności Społecznej
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
- Parafialny Uczniowski Klub Sportowy „Orzeł”
- Tabor Dębica Sp. z o.o.
- Firma Chłodnicza Klimax s.c. Edward Ćwiok, Zbigniew Szmyd
- Placówka Wsparcia Dziennego Iskierka

We wrześniu i październiku 2020 r. została zrealizowana inicjatywa, której celem było zapoznanie mieszkańców Latoszyna, Grabin oraz okolicznych miejscowości z kulturą wołoską, a przede wszystkim z codziennym życiem pasterzy (obrzędami, produktami pasterskimi, wyrobami z owczej wełny, tradycyjnym strojem, muzyką i instrumentami pasterskimi, świętami, nazewnictwem, architekturą i elementami zdobniczymi). W ramach inicjatywy zorganizowano warsztaty z zakresu kultury pasterskiej, muzyki i instrumentów, wystawę narzędzi rolniczych, przedmiotów codziennego użytku ludów pasterskich, konkurs plastyczny i konkurs wiedzy na temat dziedzictwa wołoskiego oraz koncert muzyki pasterskiej. Realizacja zadania zakończyła się spotkaniem podsumowującym.

W realizację inicjatywy włączeni zostali także członkowie społeczności lokalnej, m.in. radni, społeczność Szkoły Podstawowej nr 3 w Dębicy i Zespół Szkół w Latoszynie oraz wolontariusze.

„JAKO DAWNIEJ PASALI”

Lider: Stowarzyszenie Sadkowiarki

Partnerzy:

- Góreckie Stowarzyszenie Kobiet „VICTORIA”
- Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Sadkowa Góra „INICJATYWA”
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
- Bartmet Bartłomiej Lichota

W październiku 2020 r. zorganizowano wizytę studyjną, której głównym celem była edukacja kulturowa przedstawicieli społeczności Sadkowej Góry poprzez ukazanie dorobku kultury materialnej wybranych grup etnograficznych pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego (Łemków i Bojków) – spadkobierców dziedzictwa włoskiego, znajdującego się w zbiorach Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Uczestnicy wizyty mieli okazję również poznać inne miejscowości związane z dziedzictwem kulturowym pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego.

W realizację inicjatywy włączeni zostali również sołtysi wsi oraz wolontariusze.

„ZNANE I NIEZNANE PASTERSKIE TRADYCJE, ZWYCZAJE I PRYZYMAKI”

Lider: Stowarzyszenie Rozwój Aktywności Społecznej

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu Dzieci i Młodzieży Gminy Dębica
- Stowarzyszenie „Życie z przytupem”
- „ROJAN” Wytwórnia Napojów Chłodzących Małgorzata Cebula
- Jarosław Śliwa Firma Produkcyjno-Handlowo-Usługowa „JAR-MUZ”
- Muzeum Wsi Polskiej – Stowarzyszenie Na Rzecz Zabytków „Ocalić Przed Zapomnieniem”
- Parafia NSPJ w Dębicy-Latoszynie
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

Głównym celem inicjatywy była edukacja kulturowa społeczności gminy Dębica, ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców wsi Grabiny, Gumniska, Braciejowa oraz Latoszyn w zakresie dziedzictwa włoskiego. W ramach inicjatywy zorganizowano konferencję na temat kultury włoskiej, warsztaty wyrobów pasterskich (serów, placków włoskich), które połączone zostały z biesiadą i śpiewem pieśni pasterskich. Zorganizowano również konkurs na przygotowanie najlepszej potrawy pn. „Przysmaki włoskie”, warsztaty muzyczne oraz warsztaty taneczne. Realizacja zadania zakończyła się spotkaniem podsumowującym.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, m.in. mieszkańcy wsi Latoszyn, Gumniska, Braciejowa, Grabiny, seniorzy z Parafii NSPJ w Dębicy oraz dzieci i młodzież z Zespołu Szkół w Gumniskach, Braciejowej.

„SIŁA POKOLEŃ – NA POGRANICZU KULTUR”

Lider: Stowarzyszenie Zakorzeni w Kulturze

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. A. Mickiewicza w Strzyżowie
- Stowarzyszenie Bezpieczny Powiat Strzyżowski
- Terapia holistyczna Loqueris
- Dom Kultury Sokół w Strzyżowie
- Powiatowe Centrum Kultury i Turystyki w Wiśniowej
- Zespół Pieśni i Tańca Kłosowianie
- Stowarzyszenie Złoty Kłos
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

We wrześniu i październiku 2020 r. realizowano inicjatywę polegającą na organizacji wydarzenia słowno-muzycznego pn. „Siła pokoleń – na pograniczu kultur”, w czasie którego mieszkańcom Ziemi Strzyżowskiej zaprezentowano kulturę włoską, tj. m.in. zapomniane tańce oraz muzykę i piosenki łemkowskie, wzbogacone wierszami.

Zorganizowano również wizytę studyjną do wsi zamieszkałych niegdyś przez Zamieszkańców, mających korzenie włoskie. Trasa wiodła ze Strzyżowa przez Bonarówkę i Węglówkę, a następnie z Iwonicza Zdroju przez Przełęcz Przymiarki do Bałucianki i potem przez Przełęcz Szklarki i Węgierskim Traktem do Jaślik i Czeremchy.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, m.in. uczniowie Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie.

„KATARSIS W DRODZE”

Lider: Fundacja Dom Ukraiński w Przemysłu

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Terapii Przez Sztukę „KATARSIS”
- Towarzystwo Ulepszania Miasta
- Rutha sp. z o.o.

Od września do października 2020 r. trwała realizacja inicjatywy polegającej na organizacji szeregu działań angażujących osoby niepełnosprawne i ich rodziny w poznawanie tradycji pasterskich. Inicjatywa składała się z warsztatów biżuterii inspirowanej tradycją karpacką, warsztatów teatroterapii pn. „Zioła i rośliny pastwisk w obrzędach dnia codziennego ludów pasterskich”, prezentacji opowieści historycznych i baśni, wycieczki w tereny górskie połączonej z plenerem fotograficznym i wizytą w gospodarstwie zwierząt pasterskich oraz warsztatów serowarskich. Zwieńczeniem inicjatywy była wystawa fotografii wykonanych przez osoby niepełnosprawne, która została ulokowana w Małej Galerii Fotografii w Muzeum Historii Miasta Przemyśla (filia Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej).

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, przede wszystkim osoby z niepełnosprawnością intelektualną (również osoby dorosłe) oraz ich rodziny. Ponadto zaangażowano w realizację części działań właścicieli gospodarstwa zwierząt pasterskich w Gruszowej oraz wolontariuszy.

„NA PASTERSKIM SZLAKU – NIE SAMYM CHLEBEM, ALE JESZCZE PIEŚNIĄ”

Lider: Stowarzyszenie Ukraiński Dom Narodowy W Przemyślu
Partnerzy:

- Związek Ukraińców w Polsce Oddział w Przemyślu
- Stowarzyszenie Terapii Przez Sztukę „KATARSIS”
- Towarzystwo Ulepszania Miasta
- Olga Hryńkiw Domowa Piekarnia

Realizowana od września do października 2020 r. inicjatywa polegała na organizacji szeregu działań promujących tradycje pasterskie. Inicjatywa składała się z warsztatów śpiewu archaicznego, podczas których uczestnicy poznawali wybrane pieśni pasterskie, zapoznając się z techniką śpiewu archaicznego oraz poznając również proste instrumenty pasterskie: drumlę i piszczałkę. Zwieńczeniem inicjatywy był występ „O chlebie i górach przy instrumentach pasterskich” w wykonaniu duetu Olga Hryńkiw i Josyp Sowa w Domu Ukraińskim w Przemyślu. Josyp Sowa to pasjonat muzyki pasterskiej, który zaprezentował grę na 14 instrumentach pasterskich i opowiedział o ich zastosowaniu przez współczesnych pasterzy. Opowiadał również o życiu na połoninach w XXI wieku. Olga Hryńkiw, była dziennikarka, założycielka znanej domowej piekarni i spiżarni, opowiedziała o własnej pasji podróżowania w górskie tereny, wędrówkach szlakami pasterskimi, o spotkaniach z pasterzami na Huculszczyźnie, ale też o pożywieniu na połoninach – naturalnych chlebach i serach, które zawsze towarzyszą jej w podróży. Wydarzeniu towarzyszyła degustacja tradycyjnych naturalnych wypieków.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej: uczniowie Zespołu Szkół nr 2 im. Markiana Szaszkewicza w Przemyślu oraz przedstawiciele inicjatywy WSPÓLNIE na 100.

„POZNAJEMY NOWE SMAKI”

Lider: Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami
Partnerzy:

- Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej
- Związek Harcerstwa Polskiego, Hufiec ZHP Krosno im. Jana i Stanisława Magurów
- Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji w Dukli
- Ochotnicza Straż Pożarna w Lekach Dukielskich
- Stowarzyszenie Akademia Koi-Ronin
- Stowarzyszenie Teodorówka Razem

Głównym celem inicjatywy realizowanej od września do października 2020 r. było poznanie i przybliżenie życia i kultury Wołochów poprzez organizację wizyty do Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, prelekcję dla dzieci i młodzieży na temat Szlaku Kultury Wołoskiej, warsztatów rękodzielniczych prezentujących technikę wyplatania wikliny, decoupage, krepinę oraz warsztaty z tradycyjnej kuchni regionalnej.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, m.in. Koło Gospodyń Wiejskich z Nadola, sołtys wsi Nadole, Burmistrz Gminy Dukla.

„WOŁOSKA KULTURA Z BLISKA”

Lider: Fundacja Być Blisko

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Współpracy i Rozwoju „Progres”
- Uczniowski Klub Sportowy „Atlas” przy Szkole Podstawowej w Boguchwale
- Dukielskie Stowarzyszenie Wspólnie ponad podziałami

Od września do października 2020 r. realizowano inicjatywę, w ramach której przeprowadzono dwa warsztaty ceramiczne, na których uczniowie wykonali miseczki gliniane inspirowane sztuką wołoską. W trakcie warsztatów naczynia zostały ozdobione (wykonywano ornamenty oraz szkliwienie). Przeprowadzono również warsztaty filcowania (dwa spotkania), podczas których uczniowie wraz z pomocą opiekunów wykonali filcowe czapki ozdobione wełnianymi aplikacjami. W ramach inicjatywy zorganizowano również warsztaty muzyczne w czasie których uczniowie wykonywali utwory inspirowane kulturą wołoską. Dodatkowo podczas lekcji historii i zajęć świetlicowych oraz lekcji z wychowawcą uczniowie wysłuchali prezentacji dotyczącej kultury wołoskiej. Zorganizowano również konkursy plastyczne. Zadaniem uczniów było wykonanie prac plastycznych dużych rozmiarów oraz prac z różnych materiałów kreatywnych. Zostały również przeprowadzone warsztaty tworzenia figurek (owiec) z masy solnej.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, m.in. nauczyciele Szkoły Podstawowej w Boguchwale, pracownicy Świetlicy Miejskiego Centrum Kultury w Boguchwale, rodzice uczniów oraz wolontariusze.

„RAZEM ZNACZY WIĘCEJ DLA KARPAT I DLA NAS”

Lider: Centrum Koordynacji i Wspierania Aktywności Społeczno-Gospodarczej

Partnerzy:

- Stowarzyszenie Stolica Bieszczad Ustrzyki Dolne
- Bieszczadzka Fundacja „Orelec Gala”
- Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”
- Demkowicz Janusz „DeBies”
- Koło Gospodyń Wiejskich w Orelcu
- Gmina Olszanica

Realizowana od września do października 2020 r. inicjatywa polegała na przygotowaniu i organizacji prelekcji na temat Szlaku Kultury Wołoskiej oraz warsztatów artystycznych poświęconych kulturze karpackiej dla uczestników wydarzenia święta grzybobrania zorganizowanego w Orelcu. W inicjatywie udział wzięli mieszkańcy Orelca i gminy Olszanica oraz sąsiadujących miejscowości. Celem inicjatywy było przede wszystkim zaznajomienie lokalnej społeczności z ideą Szlaku Kultury Wołoskiej – szlaku dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego związanego z tradycjami wołoskimi w Karpatach. Kolejnym celem było utrwalenie tradycyjnych technik i umiejętności wykorzystywanych niegdyś przez społeczności zamieszkujące region.

W realizację i wykonanie inicjatywy zaangażowani byli również członkowie społeczności lokalnej, m.in. osoby z grupy nieformalnej realizującej święto grzybobrania oraz członkowie OSP w Orelcu, której zadaniem była pomoc w organizacji ruchu i zapewnienie bezpieczeństwa. Gmina Olszanica udostępniła nieodpłatnie świetlicę wiejską oraz teren przyległy. W przygotowanie i przeprowadzenie inicjatywy zaangażowani byli także wolontariusze.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując działalność analizowanych organizacji międzynarodowych stwierdzić można, iż zarówno UNESCO, Rada Europy i Unia Europejska koncentrują swoją działalność na promocji i ochronie szeroko pojmowanej kultury. Jednak jedynie ONZ, z uwagi na swój charakter, pełni przede wszystkim funkcję prawodawczą. UNESCO, Rada Europy i Unia Europejska często współpracując ze sobą, umacniają ochronę i promocję kultury. Każda z analizowanych organizacji ustanowiła również różne inicjatywy i programy w tym zakresie. W przypadku UNESCO jest to z Lista dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Z kolei Rada Europy zapoczątkowała inicjatywę Szlaków Kulturowych. Unia Europejska popularyzuje kulturę europejską za pośrednictwem wydarzeń kulturalnych, realizowanych w ramach programu Europejska Stolica Kultury, czy też przyznając Znak Dziedzictwa Europejskiego obiektom, zabytkom czy wydarzeniom, które mają istotny wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Wskazane działania w dużej mierze promują również szeroko pojętą kulturę państw karpaccich. Pomimo, że duża ilość obiektów z krajów karpaccich, znajdujących się na Liście dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO, jest powszechnie znana, to jednak na Liście tej zostały umieszczone również obiekty mało znane, co powoduje, że wzrasta promocja i znaczenie kulturowe państw karpaccich.

W przypadku Rady Europy duże znaczenie ma inicjatywa Szlaków Kulturowych. Do szlaków przecinających państwa karpaccie należą m.in. Europejskie Drogi Mozarta, Europejski Szlaki Dziedzictwa Żydowskiego, Europejski Szlak Cmentarzy, Europejski Szlak Historycznych Miast Termalnych czy też Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego.

Nie ulega wątpliwości, że to Unia Europejska odegrała najistotniejszą rolę w promocji miast państw karpaccich. Unia wzorem Rady Europy i UNESCO promuje również obiekty, miejsca, instytucje przyznając im Znak Dziedzictwa Europejskiego. Przyznaje również cykliczne nagrody w dziedzinie architektury, dziedzictwa kulturowego, muzyki oraz literatury. Odznacza twórców, artystów i społeczników, którzy w szczególny sposób wyróżnili się w zakresie promocji i ochrony szeroko pojętej kultury europejskiej.

Współpracę regionalną państw karpaccich wzmacnia Konwencja Karpacca. Pomimo jednak, że Konwencja Karpacca ściśle odnosi się do współpracy

na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego Karpacc, to artykuł 11 Konwencji, który bezpośrednio dotyczy tej problematyki nie został rozwinięty w szczegółowych uregulowaniach prawnych, do jakich należy m.in. Protokół tematyczny w zakresie dziedzictwa kulturowego. Dopiero po jego wejściu w życie zacznie obowiązywać w szerszym zakresie regulacja współpracy państw karpaccich dotycząca promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Współpraca państw karpaccich przebiega obecnie w niezwykle zróżnicowany sposób. Najbardziej jest ona uwidoczniła we współpracy transgranicznej i transnarodowej. Współczesne relacje kulturowe państw karpaccich nie ograniczają się do oficjalnych wizyt polityków, ale w głównej mierze opierają się na udziale obywateli tych państw w projektach realizowanych przez sektor pozarządowy, uczelnie wyższe oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Realizowane w ramach projektu „Na Wołoskim Szlaku” badania były okazją m.in. do poznania zaangażowania osób studiujących w województwie podkarpaccim w działalność organizacji społecznych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury oraz kondycji tych organizacji.

Studenci studiujący w województwie podkarpaccim w zdecydowanej większości uznali dziedzictwo kulturowe za ważne lub raczej ważne. Zdecydowana ich większość deklaruowała równocześnie znajomość lokalnych zwyczajów i tradycji. Dla większości dziedzictwo kulturowe jest świadectwem historii, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom. Niezwykle istotne było stwierdzenie, iż przed pandemią COVID-19 ponad połowa badanych uczestniczyła w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez organizacje pozarządowe. Jednocześnie tylko co piąty badany był członkiem organizacji pozarządowych, aktywnych w sferze szeroko rozumianej kultury. Jednak co trzecia osoba w przeszłości zaangażowała się jako wolontariusz w działalność tego typu organizacji, a ponad 40% badanych była gotowa podjąć działania na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego, poświęcając tym samym czas własny na te cele. Niewiele osób (co trzeci badany) potrafiło wskazać jednak organizacje międzynarodowe rządowe, zajmujące się promocją i ochroną kultury, pomimo iż 44% studentów kształcących się w województwie podkarpaccim znało obiekty zlokalizowane w Polsce i wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, a 32% znało obiekty z województwa podkarpacciego znajdujące się na tej Liście. Niestety ponad połowa ankietowanych nie znała organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej w ich środowisku lokalnym, natomiast blisko połowa nie zna organizacji podejmujących działania w tej sferze w skali kraju. Jedynie niewiele ponad 35% ankietowanych wskazało państwo jako podmiot odpowiedzialny za ochronę dziedzictwa kulturowego, a tylko co trzeci badany utożsamiał z tą rolą organizacje pozarządowe.

Największym kapitałem badanych organizacji pozarządowych, podejmujących działania w sferze kultury okazali się ludzie, angażujący się przede wszystkim społecznie w ich działalność. 92% badanych organizacji nie zatrudniało pracowników, a 87% organizacji w swoje działania angażowało wolontariuszy. Pomimo niewielkiego potencjału finansowego i technicznego, organizacje posiadają dobre relacje z otoczeniem zewnętrznym: samorządem, lokalną społecznością, a w swoje działania angażują również lokalnych przedsiębiorców.

Niestety obecna sytuacja wpłynęła negatywnie również na funkcjonowanie i tych podmiotów. Pomimo jednak istniejących ograniczeń, spowodowanych pandemią COVID-19 udało się zrealizować 13 inicjatyw społecznych, w które zaangażowało się ponad 60 podmiotów, a w tym 45 organizacji pozarządowych o różnym statusie prawnym i doświadczeniu. W wydarzeniach, przygotowanych zgodnie z obowiązującym reżimem sanitarnym, a zrealizowanych w ramach inicjatyw, udział wzięło ponad 990 osób!

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne, dokumenty i oficjalne raporty:

Council of Europe Convention on Offences relating to Cultural Property, Nicosia, 19.05.2017, - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680710435>

Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.10.2005 - <https://www.nid.pl/upload/iblock/844/8445eee1eed-20fe93856a52376d47eaa.pdf>

Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych - <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091371121/O/D20091121.pdf>

Europejska Konwencja Kulturalna Rady Europy - <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900080044/O/D19900044.pdf>

Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisany w Hadze dnia 14 maja 1954 r., - <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/drugi-protokol-do-konwencji-o-ochronie-dobr-kulturalnych-w-razie-17779171/art-15>

Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych - <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1992b.html>

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy C303/2, 14.12.2007.

Program kultura (2007-2013), Wsparcie działań kulturalnych, Część 1.2.2 tłumaczenia literackie EACEA nr 10/2006, (2006/c/270/07) (Dz. U. UE C z dnia 7 listopada 2006 r.), - <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/program-kultura-2007-2013-wsparcie-dzialan-kulturalnych-czesc-1-2-2-67642422>.

Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., - <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-dotyczaca-srodkow-zmierzajacych-do-zakazu-i-zapobiegania-16789239>

Konwencja Karpacka - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/dokumenty/156-konwencja-karpacka-ramowa-konwencja-o-ochronie-i-zrownowazonym-rozwoju-karpat>

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. - <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19570460212/O/D19570212.pdf>

Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych - <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020220209/O/D20020209.pdf>

European Convention on Cinematographic Co-Production - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/147>

Europejska konwencja krajobrazowa - <https://www.nid.pl/upload/iblock/1ec/1ec0f6042b2eee4202dce6da6c6f0bb4.pdf>

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, La Valetta 16 stycznia 1992 r. - <https://www.nid.pl/upload/iblock/31e/31e948056a3c34470e800fa5edf9a0a5.pdf>

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, Grenada 3 października 1985 r. - <https://www.nid.pl/upload/iblock/621/6219bf31b7025833330c1c4182cd5215.pdf>

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji - https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_swiatowego_dziedzictwa.pdf

Konwencja UNESCO o ochronie i promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego - https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje_deklaracje_raporty/Konwencja_o_ochronie_roznorodnosci_form_wyrazu_kulturowego.pdf

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. - https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz_niemater_2003.pdf

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. - <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111721018/O/D20111018.pdf>

Kreatywna Europa. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa Kulturowego/ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1194/2011/UE z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działanie Unii Europejskiej na rzecz Znaku Dziedzictwa Europejskiego, Dz. Urz. UE L303/1, 22.11.2011, s. 2.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych - <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380169>

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych - <https://www.dialog.gov.pl/regulacje-prawne/miedzynarodowe-akty-prawne/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych/>

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka - https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka

Report on cultural rights defenders (2020), Special Rapporteur in the fields of cultural rights, - <https://www.ohchr.org/EN/Issues/CulturalRights/Pages/SRCulturalRightsIndex.aspx>

Resolution 30/22 adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016, Cultural rights and the protection of cultural heritage - <https://undocs.org/A/HRC/RES/33/20>

Resolution 37/17 adopted by the Human Rights Council on 22 March 2018, Cultural rights and the protection of cultural heritage - <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/099/81/PDF/G1809981.pdf?OpenElement>

Resolution 2199 (2015) adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015 - [https://undocs.org/S/RES/2199\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2199(2015))

Resolution 1483 (2003) adopted by the Security Council at its 4761st meeting on 22 May 2003 - file:///C:/Users/TULIPAN/AppData/Local/Temp/S_RES_1483(2003)-EN.pdf

Traktat o Unii Europejskiej, Traktat z Maastricht, Dz. Urz. UE 2004, nr 90, poz. 864/30.

Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dziennik Urzędowy C326, 26/10/2012 P. 0001-0390.

The European Convention on Protection on Audiovisual Heritage, Strasbourg, 8.11.2001 r., - <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/183>, dostęp: 13.08.2020 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873).

Monografie i publikacje książkowe:

Artykuły naukowe:

Białkowski A. (red.), *Standardy edukacji kulturalnej. Materiały do konsultacji środowiskowych*, Warszawa 2008.

Charycka B., Gumkowska M., 2018. *Kondycja organizacji pozarządowych*, Warszawa 2019, s. 9, <https://api.ngo.pl/media/get/108904>, dostęp: 15.06.2020 r.

Gierat-Bieroń B., *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2019.

Jagielska-Burduk A., Stec P., *Council of Europe Cultural Heritage and Education Policy: Preserving Identity and Searching for a Common Core?* [w:] *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formacin del Profesorado*, 22(1), January 2019, s. 1-12.

Labadi S., *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value. Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*, Plymouth 2013.

Łoś-Nowak T., *Organizacje międzynarodowe: geneza – istota – ewolucja*, [w:] T. Łoś-Nowak (red.), *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota-mechanizmy działania-zasięg*, Wrocław 2009, s. 29-37.

Mayor F., *The Role of UNESCO in the Construction of Peace* [w:] *Medicine and War*, Volume 8, Issue 1, 1992, s. 18-24.

Ostaszewski P., *Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów*, Warszawa 2020, s. 640.

Pieniążek A., *Kondycja sektora pozarządowego w Polsce i w województwie podkarpackim, Potencjał organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Zacznij działać! Przyłącz się!”*, Projekt „Zacznij działać! Przyłącz się!”, Inicjatywy społeczne realizowane w ramach projektu (w:) M. Delong, A. Pieniążek, P. Szeląg, *Aktywność wybranych grup społecznych w województwie podkarpackim*, Rzeszów 2018, s. 63-147.

Proczek M., *System NZ – wybrane organizacje wyspecjalizowane NZ*, [w:] E. Lato-szek, M. Proczek, *Organizacje międzynarodowe we współczesnym świecie*, Warszawa 2006.

Richieri Hanania L., *Trade, culture and the European Union Cultural Exception* [w:] *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 25, Issue 5: *Trade and Culture: The Ongoing Debate*, 2019, s. 568-581.

Rössler Chief M., *World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992-2006* [w:] *Landscape Research*, Volume 31, Issue 4, 2006, s. 333-353.

Rydzkowski J., *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2003.

Rydzkowski J., *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przewodnik polityczny*, Warszawa 2012.

Sassatelli M., *The Arts, the State, and the EU: Cultural Policy in the Making of Europe* [w:] *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*, Vol. 51, No. 1, (Spring 2007), s. 28-41.

Shore C., *Inventing the ‘People’s Europe’: Critical Approaches to European Community ‘Cultural Policy’* [w:] *Man New Series*, Vol. 28, No. 4 (December 1999), s. 779-800.

Silverman H., *Border Wars: The Ongoing Temple Dispute Between Thailand and Cambodia and UNESCO’s World Heritage List* [w:] *International Journal of Heritage Studies*, Volume 17, Issue 1, 2011, s. 1-21.

Symonides J., *Organizacja Narodów Zjednoczonych: Geneza, podstawa, cele i zasady funkcjonowania, struktura, organy główne i pomocnicze, system Narodów Zjednoczonych* [w:] J. Symonides (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i Perspektywy*, Warszawa 2006, s. 33-41.

Strony internetowe:

#Unite4HeritageUNESCO - <https://www.unite4heritage.org/>

2014-2020 Interreg - IPA CBC Bulgaria-Serbia - <https://keep.eu/programmes/72/2014-2020-Bulgaria-Serbia/>

2014-2020 Romania-Republic of Moldova ENI CBC, - <https://keep.eu/programmes/56/2014-2020-Romania-Republic-of-Moldova/>

Active Youth - <https://www.active-youth.org/>

Akcje centralne Erasmus+ Sport - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/projekty-centralne-i-sport/>

And the winners of the Music Moves Europe Talent Awards 2019 are... - <https://esns.nl/and-the-winners-of-the-music-moves-europe-talent-awards-2019-are/>

Black Sea Basin ENI CBC - <https://interreg.eu/programme/eni-cbc-black-sea-basin/>

Carpathian Convention, Status of Signature and Ratification - <https://www.carpathian-convention.org/status-of-signature-and-ratification.html>

Co to jest Konwencja Karpacka? - <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/co-to-jest-konwencja-karpacka>

Council of Europe, Community-Led Urban Strategies in Historic Towns - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/comus-urban-strategies>

Council of Europe, European Heritage Strategy for the 21st Century - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21>

Council of Europe, Faro Convention Action Plan - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-action-plan2>

Council of Europe, HEREIN: Heritage Network - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/herein-heritage-network>

Council of Europe, Technical Co-operation and Consultancy Programme - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/technical-cooperation>

Creative Europe, Europe Starts Here - https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-label/sites_en

Creative Europe, These are the 2020 winners of the Music Moves Europe Talent Awards - https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/these-are-2020-winners-music-moves-europe-talent-awards_en

Cultural Heritage at the Council of Europe - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/comus-urban-strategies>

Cultural Policy review programme - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-policy-reviews>

Cultural routes of the Council of Europe programme - <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/home>

Culture and Cultural Heritage Standards - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/standards>

Culture at the Council of Europe - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture>

Durà A., Camonita F., Berzi M. and Noferini A., Eastern Partnership Culture Programme - <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/projects/eastern-partnership-culture-programme>

EBBA Results - <https://esns.nl/ebba-overview/ebba-results/>

Edukacja dorosłych - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/edukacja-doroslych/>

Edukacja szkolna - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/edukacja-szkolna>

Encyklopedia PWN. Euroregiony - <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/euroregiony;3899216.html>

Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-routes>

EURIMAGES – European Cinema Support Fund - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/eurimages>

Europa Nostra 2019 - <https://kreatywna-europa.eu/nagroda-unii-europejskiej-w-dziedzynie-dziedzictwa-kulturowego-europa-nostra-2019/>

Europa Nostra Awards Winnes - <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/>

Europa Nostra Awards, Sherban G. Cantacuzino in Romania, - <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/sherban-g-cantacuzino-romania/>

Europa Nostra Awards, Szymon Modrzejewski - <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/szymon-modrzejewski/>

Europa Nostra Awards, Zoltán Kallós - <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/mr-zoltan-kallos/>

European Heritage Days - <https://www.europeanheritagedays.com/EHD-Programme/About/About-Us>

European Heritage Europa Nostra Awards - <https://www.europeanheritageawards.eu/winners/>

European Union Prize for Contemporary Architecture Mies Van Der Rohe Award - <https://miesarch.com/archive?classification=3>

European Union Prize for Literature - <https://www.euprizeliterature.eu/winning-authors-2009-2019>

Euroregions, Excellence and Innovation across EU borders. A Catalogue of Good Practices, Department of Geography, UAB, Barcelona, 2018, s. 254.

Exhibitions of the Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/art-exhibitions>, dostęp: 13.08.2020 r.

Explore all Cultural Routes by Country - <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-country>

Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl/> dostęp: 10.11.2020 r.

Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC - <https://interreg.eu/programme/hungary-slovakia-romania-ukraine-eni-cbc/>

Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI Cross-border Cooperation Programme 2014-2020 - <https://huskroua-cbc.eu/about/programme-priorities>

Indicator Framework on Culture and Democracy (IFCD) - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/indicators-culture-and-democracy>

Intangible Cultural Heritage - <https://ich.unesco.org/en/lists#2012>

Intangible Cultural Heritage, Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices - <https://ich.unesco.org/en/lists>

International Cultural Diversity Organization - <https://www.icdo.at>

Interreg Adrion (Adriatic Ionian) - <https://interreg.eu/programme/interreg-adrion/>

Interreg Alpine Space - <https://interreg.eu/programme/alpine-space/>

Interreg Austria- Hungary - <https://interreg.eu/programme/interreg-austria-hungary/>

Interreg Austria-Germany - <https://interreg.eu/programme/interreg-austria-germany/>

Interreg Brandenburgia-Polska - <https://lubuskie.pl/wiadomosci/5886/inauguracja-programu-wspolpracy-interreg-v-a-brandenburgia-pols>

Interreg Danube Transnational Programme - <https://www.interreg-danube.eu/about-dtp/programme-presentation>

Interreg Europa - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/interreg-europa/>

Interreg Europa Środkowa - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/europa-srodkowa/>

Interreg Germany/Bavaria/Czech Republic - <https://interreg.eu/programme/interreg-germanybavaria-czech-republic/>

Interreg Litwa-Polska - <https://www.gov.pl/web/uw-podlaski/program-interreg-v-a-litwa-polska-2014-2020>

Interreg Maklemburgia-Pomorze Przednie-Brandenburgia-Polska - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/meklemburgia-pomorze-przednie-brandenburgia-polska/>

Interreg Polska – Słowacja - <https://pl.plsk.eu/o-programie>

Interreg Polska-Saksonia - <https://www.umwd.dolnyslask.pl/ewt/program-wspolpracy-interreg-polska-saksonia-2014-2020/>

Interreg Południowy Bałtyk - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/poludniowy-baltyk/>

Interreg Region Morza Bałtyckiego - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/region-morza-baltyckiego/>

Interreg Republika Czeska – Polska - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiej-wspolpracy-terytorialnej/czechy-polska/>

Interreg Romania-Bulgaria - <https://interreg.eu/programme/interreg-romania-bulgaria/>

Interreg Romania-Hungary - <https://interreg.eu/programme/interreg-romania-hungary/>

Interreg V-A - Germany-Austria-Switzerland-Lichtenstein (Alpenrhein-Bodensee-Hochrhein) - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/germany/2014tc16rfcb024

Interreg V-A Austria-Czech Republic - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/europe/2014tc16rfcb002

Interreg V-A Germany/Saxony-Czech Republic - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/germany/2014tc16rfcb017

Interreg V-A Hungary-Croatia, - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb008

Interreg V-A Italy-Austria - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/europe/2014tc16rfcb052

Interreg V-A Slovakia-Austria - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/slovakia/2014tc16rfcb003

Interreg V-A Slovakia-Czech Republic - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/slovakia/2014tc16rfcb030

Interreg V-A Slovakia-Hungary - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb015

Interreg V-A Slovenia-Austria, - https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/atlas/programmes/2014-2020/austria/2014tc16rfcb054

Interreg V-A Slovenia-Hungary - https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16rfcb053.

Interreg-IPA CBC Croatia-Serbia - <https://www.interreg-croatia-serbia2014-2020.eu/>

Interreg-IPA CBC Hungary-Serbia - <https://www.interreg-ipa-husrb.com/>

Interreg-IPA CBC Romania-Serbia - <https://www.romania-serbia.net/wp-content/uploads/lists/Facts%20and%20figures%20October%202018.pdf>

Karpaty łączą ekspertów. Co to jest Konwencja Karpacka? - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/o-konwencji>

Karpaty łączą społeczności lokalne - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/spolecznosci-lokalne/szkolenia/80-karpaty-lacza-ekspertow/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji>

Komunikat z badań nr 29/2018, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_029_18.PDF, dostęp: 10.11.2020 r.

Konwencja Karpacka - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/dokumenty/156-konwencja-karpacka-ramowa-konwencja-o-ochronie-i-zrownowazonym-rozwoju-karpat>

Konwencja Karpacka - <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/>

Kościuch B., Poźniak A., Euroregiony a współpraca zagraniczna jednostek samorządu terytorialnego - https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/1977/1/BSP_12_2012_Kosciuch_Pozniak.pdf.

Kreatywna Europa - <https://kreatywna-europa.eu/#>

Kreatywna Europa. Laureaci Literackiej Nagrody Unii Europejskiej 2019 - <https://kreatywna-europa.eu/laureaci-nagrody-literackiej-unii-europejskiej-2019/>

Kształcenie i szkolenia zawodowe - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/ksztalcenie-i-szkolenia-zawodowe/>

Laterna Magica - <https://www.laterna.hu/>

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Szlaki Kulturowe Rady Europy - <https://www.gov.pl/web/kultura/szlaki-kulturowe-rady-europy>

Ministerstwo Sportu. Granty Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego - <https://www.gov.pl/web/sport/granty-miedzynarodowego-funduszu-wyszehradzkiego>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Grupa Wyszehradzka - <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/grupa-wyszehradzka>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Partnerstwo Wschodnie - <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/partnerstwo-wschodnie>

Młodzież - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/mlodziez/>

Mobility. What we support - <https://www.visegradfund.org/apply/mobilities/>

Organy wdrażające Konwencję Karpacką, - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji/organy-wdrazajace-konwencje-karpacka>

Performalita - <https://performalita.com/>

Polska-Białoruś-Ukraina - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/polska-bialorus-ukraina/>

Polska-Rosja - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/programy-europejskiego-instrumentu-sasiedztwa/program-polska-rosja/>

Portal organizacji pozarządowych - <https://fakty.ngo.pl/fakt/liczba-ngo-w-polsce, dostep: 15.06.2020 r.>

Program Ramowy Unii Europejskiej Kultura 2000 - <https://eu.ngo.pl/wiadomosc/36596.html>

Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Cele tematyczne programu - <https://www.pbu2020.eu/pl/pages/232>

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa - <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/>

Protokoły tematyczne - <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/protokoly-tematyczne>

Ramowy charakter Konwencji - <https://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/wdrazanie-konwencji/ramowy-charakter-konwencji>

Romania-Republic of Moldova, ENI CBC - <https://interreg.eu/programme/eni-cbc-romania-republic-of-moldova/>

Serbia – Europa Nostra - <https://www.europanostra.org/membership/serbia/>

Special Rapporteur on minority issues - <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/SRMinorities/Pages/SRminorityissuesIndex.aspx>

Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia” - <https://www.procarpathia.pl/pl/>

Szkolnictwo wyższe - <https://erasmusplus.org.pl/sektory/szkolnictwo-wyzsze/>

Teisseyre P., Organizacje grupy wyszehradzkiej - <https://publicystyka.ngo.pl/organizacje-grupy-wyszehradzkiej, dostep: 10.11.2020.>

The Music Moves Europe Talent Awards. The European sound of today and tomorrow - <https://musicmoveseuropetalentawards.eu/about/>

The Protocol of Cultural Heritage (Proposed) - <https://en.informatoriumkarpackie.pl/experts/the-carpathian-convention/protocols-to-the-convention/the-protocol-on-cultural-heritage-propose>

These are the 2020 winners of the Music Moves Europe Talent Awards -https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/these-are-2020-winners-music-moves-europe-talent-awards_en

Transylvania Trust - <https://www.transylvaniatrust.ro/>

Turystyka kulturowa, Warszawa 2014, s. 6 - https://issuu.com/narodowecentrumkultury/docs/turystyka_kulturowa_-_prezentacja_n, dostep: 10.11.2020 r.

Uczestnicy program - <https://erasmusplus.org.pl/strony-informacyjne/informacje-o-programie/uczestnicy-programu/>

Understanding the Impact of Digitization on Culture - <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/culture-and-digitisation>

UNESCO, Codes and practical instruments - <https://en.unesco.org/fightillicittrafficking/tools>

UNESCO, Culture Speaks - <https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity/talking-about-culture>

UNESCO, Female military trained by UNESCO in protecting cultural property - <https://en.unesco.org/news/female-military-trained-unesco-protecting-cultural-property>

UNESCO, Latest publications - <https://en.unesco.org/themes/120605/publications/all>

UNESCO, Taking Stock, moving forward – 50 years of combating illicit trafficking of cultural property - <https://en.unesco.org/news/taking-stock-moving-forward-50-years-combatting-illicit-trafficking-cultural-property>

UNESCO, The European Union contributes €20 million to UNESCO’s flagship initiative “Revive the Spirit of Mosul” - <https://en.unesco.org/news/european-union-contributes-eu20-million-unescos-flagship-initiative-revive-spirit-mosul>

UNESCO, Training course on the protection of cultural property in the event of armed conflict in Georgia - https://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dynamic-content-single-view/news/training_course_on_the_protection_of_cultural_property_in_th/

UNESCO, UAE, UNESCO and Iraq conclude historic \$50 m partnership to reconstruct Mosul’s iconic al-Nouri Mosque and al-Hadba Minaret - <https://en.unesco.org/news/uae-unesco-and-iraq-conclude-historic-50m-partnership-reconstruct-mosul-icomic-al-nouri-mosque>

UNESCO, UNESCO launches flagship initiative to revive the spirit of Mosul - <https://en.unesco.org/news/unesco-launches-flagship-initiative-revive-spirit-mosul>

UNIC Warsaw Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie - <https://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/rada-praw-czlowieka-w-pytaniach-i-odpowiedziach/3184,>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Meetings on intangible cultural heritage (co-)organized by UNESCO - https://ich.unesco.org/en/events?categ=2020&country=&keyword=&field_office=&domain=&safe_meas=&text=

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Projects for the safeguarding of intangible cultural heritage - <https://ich.unesco.org/en/project>

Visegrad Funds. Results - <https://www.visegradfund.org/archive/results/visegradgrants/?c=2020>

Visegrad Grants. Conditions - <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegradgrants/>

Visegrad Grants. Objectives - <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-grants/?c=objectives>,

World Heritage List - <https://whc.unesco.org/en/list/>

World Heritage List Statistics. Number of World Heritage Properties by region - <https://whc.unesco.org/en/list/stat>

Zasięg stosowania Konwencji Karpackiej - <https://www.konwencjakarpacka.org.pl/konwencja-karpacka/zasieg-stosowania-konwencji-karpackiej>

SPIS TABEL I WYKRESÓW

Spis tabel

Tabela 1. Najważniejsze dokumenty ustanowione przez organy ONZ w zakresie ochrony kultury	12
Tabela 2. Najważniejsze organy i instytucje ONZ zaangażowane w ochronę dóbr kultury i poszanowanie prawa do kultury	16
Tabela 3. Najważniejsze akty prawa międzynarodowego z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i poszanowania prawa do kultury, uchwalone przez UNESCO	18
Tabela 4. Inicjatywy na rzecz propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego prowadzone obecnie przez UNESCO	25
Tabela 5. Projekty i programy na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego skierowane do państw karpaccich i finansowane ze środków UNESCO	30
Tabela 6. Najważniejsze akty prawne ustanowione przez Radę Europy odnoszące się do ochrony kultury	33
Tabela 7. Inicjatywy współcześnie podejmowane przez Radę Europy na rzecz popularyzacji i ochrony kultury	36
Tabela 8. Inicjatywy współcześnie podejmowane przez Radę Europy na rzecz popularyzacji i ochrony dziedzictwa kulturowego	39
Tabela 9. Najważniejsze niewiążące prawnie dokumenty ustanowione przez Wspólnotę Europejską odnoszące się do kwestii kultury	40
Tabela 10. Najważniejsze wiążące prawnie dokumenty ustanowione przez Unię Europejską odnoszące się do kwestii kultury	42
Tabela 11. Programy pomocowe Unii Europejskiej ustanowione w latach 90. XX w.	44
Tabela 12. Programy ramowe Unii Europejskiej w obszarze kultury, ustanowione przez Unię Europejską i obowiązujące w latach 2000-2020	45
Tabela 13. Najważniejsze inicjatywy/programy kulturalne Unii Europejskiej	47
Tabela 14. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego/ Europa Nostra, przyznane twórcom i/lub obiektom w latach 2002-2020	51

Tabela 15. Łączna liczba Nagród Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa muzyki współczesnej (EBBA) przyznana twórcom europejskim w latach 2004-2018	53
Tabela 16. Przykłady projektów dofinansowanych w ramach grantów wyszehradzkich (Visegrad Grants) dotyczących promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego państw karpaccich w latach 2018-2020	69
Tabela 17. Przykłady projektów dofinansowanych w ramach grantów wyszehradzkich plus (Visegrad+ Grants) dotyczących promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego państw karpaccich w latach 2018-2020	77
Tabela 18. Programy Interreg, w których biorą udział państwa karpaccie lub określone regiony państw karpaccich	72
Tabela 19. Programy Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, w których biorą udział państwa karpaccie lub określone regiony tych państw	77
Tabela 20. Programy Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej, w których biorą udział państwa karpaccie lub określone regiony tych państw	78
Tabela 21. Euroregiony, w skład których wchodzi regiony państw karpaccich	82
Tabela 22. Przykładowe organizacje pozarządowe zlokalizowane w państwach karpaccich, które zajmują się m.in. promocją i ochroną kultury, w tym kultury Karpat	84
Tabela 23. Miejsce zamieszkania studentów przed rozpoczęciem studiów i po rozpoczęciu studiów	88
Tabela 24. Miesięczne dochody (netto) na członka rodziny respondenta	88
Tabela 25. Opis osiągniętych rezultatów wraz z liczbowym określeniem skali działań zrealizowanych w ramach zadania	106
Tabela 26. Kryteria oceny inicjatyw w konkursie „Na Wołoskim Szlaku ...”	108
Tabela 27. Inicjatywy wybrane do realizacji w ramach projektu „Na Wołoskim Szlaku”	109
Tabela 28. Skład partnerstw	114
Tabela 29. Liczba beneficjentów inicjatyw	114
Tabela 30. Obszary aktywności na podstawie wskazań organizacji biorących udział w badaniu	122
Tabela 31. Wydarzenia kulturalne realizowane w ciągu ostatnich dwóch lat przez badane organizacje	124
Tabela 32. Najważniejsze grupy odbiorców działań organizacji objętych badaniem	125
Tabela 33. Liczba organizacji, które uzyskały środki publiczne lub prywatne w ciągu ostatnich trzech lat	126

Tabela 34. Problemy utrudniające funkcjonowanie badanych organizacji	128
Tabela 35. Oczekiwane obszary wsparcia szkoleniowego lub doradczego (zagadnienia prawne)	129
Tabela 36. Oczekiwane obszary wsparcia szkoleniowego lub doradczego (zagadnienia z zakresu księgowości)	130

Spis wykresów

Wykres 1. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO	22
Wykres 2. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych regionach i wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO	22
Wykres 3. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych państwach karpaccich i wpisana na Listę dziedzictwa światowego UNESCO	23
Wykres 4. Liczba dóbr dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, zlokalizowana w poszczególnych regionach i wpisana na Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie UNESCO	24
Wykres 5. Liczba rejestrów z poszczególnych państw karpaccich, wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony, Rejestr dobrych praktyk ochronnych	29
Wykres 6. Liczba Szlaków Kulturowych Rady Europy przebiegających przez poszczególne państwa karpaccie	38
Wykres 7. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego/ Europa Nostra w latach 2002-2020, przyznane twórcom i/lub obiektom z państw karpaccich	51
Wykres 8. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie muzyki współczesnej (European Border Breakers Awards – EBBA) przyznana w latach 2004-2018 twórcom muzycznym wywodzącym się z państw karpaccich	54
Wykres 9. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie literatury przyznana w latach 2009-2020 twórcom pochodzącym z państw karpaccich	55
Wykres 10. Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznany państwom karpaccim w latach 2011-2020	56
Wykres 11. Erasmus+, Sektor Edukacja szkolna	79
Wykres 12. Erasmus+, Kształcenie i szkolenia zawodowe	79
Wykres 13. Erasmus+, Sektor Szkolnictwo wyższe	79

Wykres 14. Erasmus+, Edukacja dorosłych	79
Wykres 15. Erasmus+, Młodzież	80
Wykres 16. Erasmus+, Akcje centralne Erasmus+ Sport	80
Wykres 17. Stosunek studentów do dziedzictwa kulturowego (dane wyrażone w procentach)	89
Wykres 18. Wiedza studentów na temat zabytków zlokalizowanych na terenie Polski i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO	90
Wykres 19. Wiedza studentów na temat zabytków zlokalizowanych na terenie województwa podkarpackiego i wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO	90
Wykres 20. Aktywność kulturalna studentów kształcących się w województwie podkarpackim przed pandemią COVID-19 (dane wyrażone w procentach)	91
Wykres 21. Stopień ważności dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców miejscowości zamieszkiwanych przez studentów	92
Wykres 22. Odpowiedzi ankietowanych o ich wpływ na dziedzictwo kulturowe	93
Wykres 23. Odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa kulturowego w miejscu zamieszkania	93
Wykres 24. Znajomość organizacji podejmujących działania w sferze kulturalnej w najbliższej okolicy zamieszkania	95
Wykres 25. Znajomość instytucji publicznych lub organizacji zajmujących się promocją kultury w skali kraju	96
Wykres 26. Znajomość międzynarodowych organizacji rządowych zajmujących się promocją i ochroną kultury	97
Wykres 27. Członkostwo w organizacji funkcjonującej w sferze szeroko rozumianej kultury	98
Wykres 28. Udział członków rodziny w organizacji funkcjonującej w sferze szeroko rozumianej kultury	98
Wykres 29. Udział w wolontariacie na rzecz organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury	99
Wykres 30. Gotowość do działań na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego i poświęcenia na nie własnego czasu	99
Wykres 31. Podmioty uczestniczące w przygotowaniu inicjatyw	113
Wykres 32. Organizacje uczestniczące w realizacji inicjatyw	113

Aneksy

Aneks 1. Obiekty dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa naturalnego państw stron Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, wpisane na Listę dziedzictwa światowego UNESCO i Listę dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie UNESCO (stan na 10.08.2020 r.)

L.p.	Nazwa państwa	Region geograficzny	Liczba dóbr figurujących na Liście dziedzictwa światowego UNESCO	Liczba dóbr figurująca na Liście dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie UNESCO
1.	Angola	Afryka	1	---
2.	Benin	Afryka	2	---
3.	Botswana	Afryka	2	---
4.	Burkina Faso	Afryka	3	---
5.	Wyspy Zielonego Przylądka	Afryka	1	---
6.	Kamerun	Afryka	2	---
7.	Republika Środkowej Afryki	Afryka	1	1
8.	Czad	Afryka	2	---
9.	Kongo	Afryka	1	---
10.	Wybrzeże Kości Słoniowej	Afryka	3	1
11.	Demokratyczna Republika Konga	Afryka	---	5
12.	Erytrea	Afryka	1	---
13.	Etiopia	Afryka	9	---
14.	Gabon	Afryka	1	---
15.	Gambia	Afryka	2	---
16.	Ghana	Afryka	2	---
17.	Gwinea	Afryka	---	1
18.	Kenia	Afryka	6	1
19.	Lesotho	Afryka	1	---
20.	Madagaskar	Afryka	2	1
21.	Malawi	Afryka	2	---
22.	Mali	Afryka	1	3
23.	Mauritius	Afryka	2	---
24.	Mozambik	Afryka	1	---
25.	Namibia	Afryka	2	---

26.	Niger	Afryka	2	1
27.	Nigeria	Afryka	2	---
28.	Senegal	Afryka	6	1
29.	Seszele	Afryka	2	---
30.	Południowa Afryka	Afryka	10	---
31.	Togo	Afryka	1	---
32.	Uganda	Afryka	2	1
33.	Zjednoczona Republika Tanzanii	Afryka	6	1
34.	Zambia	Afryka	1	---
35.	Zimbabwe	Afryka	5	---
36.	Algieria	Państwa Arabskie	7	---
37.	Bahrajn	Państwa Arabskie	3	---
38.	Egipt	Państwa Arabskie	6	1
39.	Irak	Państwa Arabskie	3	3
40.	Jordania	Państwa Arabskie	5	---
41.	Jerozolima ¹	Państwa Arabskie	---	1
42.	Liban	Państwa Arabskie	5	---
43.	Libia	Państwa Arabskie	---	5
44.	Mauretania	Państwa Arabskie	2	---
45.	Maroko	Państwa Arabskie	9	---
46.	Oman	Państwa Arabskie	5	---
47.	Palestyna	Państwa Arabskie	1	2
48.	Katar	Państwa Arabskie	1	---
49.	Arabia Saudyjska	Państwa Arabskie	5	---
50.	Sudan	Państwa Arabskie	3	---
51.	Syryjska Republika Arabska	Państwa Arabskie	---	6
52.	Tunezja	Państwa Arabskie	8	---
53.	Zjednoczone Emiraty Arabskie	Państwa Arabskie	1	---
54.	Jemen	Państwa Arabskie	1	3
55.	Afganistan	Azja i Pacyfik	---	2
56.	Australia	Azja i Pacyfik	20	---
57.	Bangladesz	Azja i Pacyfik	3	---
58.	Kambodża	Azja i Pacyfik	3	---
59.	Chiny	Azja i Pacyfik	55	---
60.	Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna	Azja i Pacyfik	2	---
61.	Fidżi	Azja i Pacyfik	1	---
62.	Indie	Azja i Pacyfik	38	---

63.	Indonezja	Azja i Pacyfik	8	1
64.	Iran	Azja i Pacyfik	24	---
65.	Japonia	Azja i Pacyfik	23	---
66.	Kazachstan	Azja i Pacyfik	5	---
67.	Kiribati	Azja i Pacyfik	1	---
68.	Kirgistan	Azja i Pacyfik	3	---
69.	Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna	Azja i Pacyfik	3	---
70.	Malezja	Azja i Pacyfik	4	---
71.	Wyspy Marshalla	Azja i Pacyfik	1	---
72.	Mikronezja	Azja i Pacyfik	---	1
73.	Mongolia	Azja i Pacyfik	5	---
74.	Mjanma	Azja i Pacyfik	2	---
75.	Nepal	Azja i Pacyfik	4	---
76.	Nowa Zelandia	Azja i Pacyfik	3	---
77.	Pakistan	Azja i Pacyfik	6	---
78.	Palau	Azja i Pacyfik	1	---
79.	Papua Nowa Gwinea	Azja i Pacyfik	1	---
80.	Filipiny	Azja i Pacyfik	6	---
81.	Republika Korei	Azja i Pacyfik	14	---
82.	Singapur	Azja i Pacyfik	1	---
83.	Wyspy Salomona	Azja i Pacyfik	---	1
84.	Sri Lanka	Azja i Pacyfik	8	---
85.	Tadżykistan	Azja i Pacyfik	2	---
86.	Tajlandia	Azja i Pacyfik	5	---
87.	Turkmenistan	Azja i Pacyfik	3	---
88.	Uzbekistan	Azja i Pacyfik	4	1
89.	Vanuatu	Azja i Pacyfik	1	---
90.	Wietnam	Azja i Pacyfik	8	---
91.	Albania	Europa i Ameryka Północna	4	---
92.	Andora	Europa i Ameryka Północna	1	---
93.	Armenia	Europa i Ameryka Północna	3	---
94.	Austria	Europa i Ameryka Północna	9	2
95.	Azerbejdżan	Europa i Ameryka Północna	3	---
96.	Białoruś	Europa i Ameryka Północna	4	---
97.	Belgia	Europa i Ameryka Północna	13	---
98.	Bośnia i Hercegowina	Europa i Ameryka Północna	3	---
99.	Bułgaria	Europa i Ameryka Północna	10	---

100.	Kanada	Europa i Ameryka Północna	20	---
101.	Chorwacja	Europa i Ameryka Północna	10	---
102.	Cypr	Europa i Ameryka Północna	3	---
103.	Czechy	Europa i Ameryka Północna	14	---
104.	Dania	Europa i Ameryka Północna	10	---
105.	Estonia	Europa i Ameryka Północna	2	---
106.	Finlandia	Europa i Ameryka Północna	7	---
107.	Francja	Europa i Ameryka Północna	46	---
108.	Gruzja	Europa i Ameryka Północna	3	---
109.	Niemcy	Europa i Ameryka Północna	46	---
110.	Grecja	Europa i Ameryka Północna	18	---
111.	Stolica Apostolska	Europa i Ameryka Północna	2	---
112.	Węgry	Europa i Ameryka Północna	8	---
113.	Islandia	Europa i Ameryka Północna	3	---
114.	Irlandia	Europa i Ameryka Północna	2	---
115.	Izrael	Europa i Ameryka Północna	9	---
116.	Włochy	Europa i Ameryka Północna	45	---
117.	Łotwa	Europa i Ameryka Północna	2	---
118.	Litwa	Europa i Ameryka Północna	4	---
119.	Luksemburg	Europa i Ameryka Północna	1	---
120.	Czarnogóra	Europa i Ameryka Północna	4	---
121.	Niderlandy	Europa i Ameryka Północna	10	---
122.	Macedonia Północna	Europa i Ameryka Północna	1	---
123.	Norwegia	Europa i Ameryka Północna	8	---
124.	Polska	Europa i Ameryka Północna	16	---
125.	Portugalia	Europa i Ameryka Północna	17	---
126.	Republika Mołdawii	Europa i Ameryka Północna	1	---
127.	Rumunia	Europa i Ameryka Północna	8	---
128.	Federacja Rosyjska	Europa i Ameryka Północna	29	---
129.	San Marino	Europa i Ameryka Północna	1	---
130.	Serbia	Europa i Ameryka Północna	4	1
131.	Słowacja	Europa i Ameryka Północna	7	---
132.	Słowenia	Europa i Ameryka Północna	4	---
133.	Hiszpania	Europa i Ameryka Północna	48	---
134.	Szwecja	Europa i Ameryka Północna	15	---
135.	Szwajcaria	Europa i Ameryka Północna	12	---
136.	Turecja	Europa i Ameryka Północna	18	---
137.	Ukraina	Europa i Ameryka Północna	7	---

138.	Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	Europa i Ameryka Północna	30	1
139.	Stany Zjednoczone Ameryki	Europa i Ameryka Północna	23	1
140.	Antigua i Barbuda	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
141.	Argentyna	Ameryka Łacińska i Karaiby	11	---
142.	Barbados	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
143.	Belize	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
144.	Boliwia	Ameryka Łacińska i Karaiby	6	1
145.	Brazylia	Ameryka Łacińska i Karaiby	22	---
146.	Chile	Ameryka Łacińska i Karaiby	6	---
147.	Kolumbia	Ameryka Łacińska i Karaiby	9	---
148.	Kostaryka	Ameryka Łacińska i Karaiby	4	---
149.	Kuba	Ameryka Łacińska i Karaiby	9	---
150.	Dominika	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
151.	Republika Dominikany	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
152.	Ekwador	Ameryka Łacińska i Karaiby	5	---
153.	Salwador	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
154.	Gwatemala	Ameryka Łacińska i Karaiby	3	---
155.	Haiti	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
156.	Honduras	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	1
157.	Jamajka	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
158.	Meksyk	Ameryka Łacińska i Karaiby	34	1
159.	Nikaragua	Ameryka Łacińska i Karaiby	2	---
160.	Panama	Ameryka Łacińska i Karaiby	4	1
161.	Paragwaj	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
162.	Peru	Ameryka Łacińska i Karaiby	11	1
163.	Saint Kitts i Nevis	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
164.	Saint Lucia	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
165.	Surinam	Ameryka Łacińska i Karaiby	1	---
166.	Urugwaj	Ameryka Łacińska i Karaiby	2	---
167.	Wenezuela	Ameryka Łacińska i Karaiby	2	1

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie World Heritage List, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/&order=region>, dostęp: 10.08.2020 r.

I Jordania była wnioskodawcą ujęcia na Liście dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie UNESCO Jeruzolimy, World Heritage List, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/list/&order=region>, dostęp: 10.08.2020 r.

Aneks 2. Obiekty dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa naturalnego państw karpaccich wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO (stan na 17 lipca 2020 r.)

Polska					
Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Historyczne Centrum Krakowa (ang. <i>Historic Centre of Kraków</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kraków, województwo małopolskie	1978	---
2.	Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni (ang. <i>Wieliczka and Bochnia Royal Salt Mines</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Wieliczka, Bochnia, województwo małopolskie	1978 2013 – wpis uzupełniono o Kopalnię Soli w Bochni	---
3.	Auschwitz Birkenau Niemiecki Nazistowski Obóz Koncentracyjny i Eksterminacyjny (1940-1945) (ang. <i>Auschwitz Birkenau German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945)</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Oświęcim, Brzezinka województwo małopolskie	1979	---
4.	Puszcza Białowieża (ang. <i>Białowieża Forest</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Polski (województwo podlaskie) i Białorusi (obwód grodzieński, obwód brzeski)	1979	---
5.	Historyczne Centrum Warszawy (ang. <i>Historic Centre of Warsaw</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Warszawa, województwo mazowieckie	1980	---
6.	Stare Miasto w Zamościu (ang. <i>Old City of Zamość</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Zamość, województwo lubelskie	1992	---
7.	Zamek Krzyżacki w Malborku (ang. <i>Castle of the Teutonic Order in Malbork</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Malbork, województwo pomorskie	1997	---
8.	Średniowieczne Miasto w Toruniu (ang. <i>Medieval Town of Toruń</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Toruń, województwo kujawsko-pomorskie	1997	---

9.	Kalwaria Zebrzydowska: Manierystyczny Zespół Architektoniczno-Parkowy i Park Pielgrzymkowy (ang. <i>Kalwaria Zebrzydowska: the Mannerist Architectural and Park Landscape Complex and Pilgrimage Park</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kalwaria Zebrzydowska, gmina Kalwaria Zebrzydowska województwo małopolskie	1999	---
10.	Kościół Pokoju w Jaworze i Świdnicy (ang. <i>Churches of Peace in Jawor and Świdnica</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Jawor, Świdnica, województwo dolnośląskie	2001	---
11.	Drewniane Kościoły Małopolski Południowej (ang. <i>Wooden Churches of Southern Malopolska</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Powiaty gorlicki, nowotarski, bocheński (województwo małopolskie), powiat brzozowski (województwo podkarpackie)	2003	---
12.	Park Mużakowski (ang. <i>Muskauer Park/Park Mużakowski</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Polski (województwo lubuskie) i Niemiec (Saksonia)	2004	---
13.	Hala Stulecia we Wrocławiu (ang. <i>Centennial Hall in Wrocław</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Wrocław, województwo dolnośląskie	2006	---
14.	Drewniane Cerkwie Regionu Karpackiego w Polsce i na Ukrainie (ang. <i>Wooden Tserkvas of the Carpathian Region in Poland and Ukraine</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Polski (województwo małopolskie, województwo podkarpackie) i Ukrainy (obwód lwowski, obwód iwano-frankiwski, obwód zakarpacki)	2013	---

15.	Kopalnia Ołowiu, Srebra i Cynku wraz Systemem Gospodarowania Wodami Podziemnymi w Tarnowskich Górach (ang. <i>Tarnowskie Góry Lead-Silver-Mine and its Underground Water Management System</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Tarnowskie Góry, Bytom, gmina Zbrosławice (województwo śląskie)	2017	---
16.	Krzemionkowski Region Prehistorycznego Górniczego Krzemienia Pasiastego (ang. <i>Krzemionki Prehistoric Striped Flint Mining Region</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Krzemionki, województwo świętokrzyskie	2019	---

Źródło: Opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Ukraina

Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Katedra św. Zofii i Powiązane Budynki Klasztorne, Ławra Peczerska w Kijowie (ang. <i>Kyiv: Saint-Sophya Cathedral and Related Monastic Buildings, Kyiv-Pechersk Lavra</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kijów, obwód kijowski	1990	---
2.	Stare Miasto we Lwowie (ang. <i>L'viv – the Ensemble of the Historic Centre</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Lwów, obwód lwowski	1998	---
3.	Południk Struvego (ang. <i>Struve Geodetic Arc</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Białoruś, Estonia, Finlandia, Łotwa, Litwa, Norwegia, Mołdawia, Rosja, Szwecja i Ukraina	2005	---

4.	Starożytne i Pierwotne Lasy Bukowe Karpat i innych regionów Europy (ang. <i>Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Albania, Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Niemcy, Włochy, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Ukraina	2007	---
5.	Rezydencja Metropolitów Bukowiny i Dalmacji (ang. <i>Residence of Bukovinian and Dalmatian Metropolitans</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Czerniowce, obwód czerniowiecki	2011	---
6.	Starożytne Miasto Chersonesz Taurydzki i jego Chora (ang. <i>Ancient City of Tauric Chersonese and its Chora</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Półwysep Krymski - w 2014 r. anektowany przez Federację Rosyjską	2013	---
7.	Drewniane Cerkwie Regionu Karpackiego w Polsce i na Ukrainie (ang. <i>Wooden Tserkvas of the Carpathian Region in Poland and Ukraine</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Ukrainy (obwód lwowski, obwód iwanofrankiowski, obwód zakarpacki) i Polski (województwo małopolskie, województwo podkarpackie)	2013	---

Źródło: Opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Czechy

Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Historyczne Centrum Czeskiego Krumlova (ang. <i>Historic Centre of Český Krumlov</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Český Krumlov, kraj południowoczeski	1992	---
2.	Historyczne Centrum Pragi (ang. <i>Historic Centre of Prague</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Praha, Miasto Stołeczne Praga	1992	---

3.	Historyczne Centrum Telcza (ang. <i>Historic Centre of Telč</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Telč, kraj Wysocznyna	1992	---
4.	Sanktuarium Pielgrzymkowe św. Jana Nepomucena w Zielonej Horze (ang. <i>Pilgrimage Church of St John of Nepomuk at Zelená Hora</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Zelená Hora, kraj południowomorawski	1994	---
5.	Historyczne Stare Centrum Miasta z Kościołem św. Barbary i Katedrą Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z dzielnicy Sedlec w Kutnej Horze (ang. <i>Kutná Hora: Historical Town Centre with the Church of St Barbara and the Cathedral of Our Lady at Sedlec</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kutná Hora, kraj środkowoczeski	1995	---
6.	Zespół Pałacowo-parkowy Lednice-Vatice (ang. <i>Lednice-Valtice Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Lednice, Valtice, Kraj południowomorawski	1996	---
7.	Ogrody i Zamek w Kromieryżu (ang. <i>Gardens and Castle at Kroměříž</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kroměříž, kraj zliński	1998	---
8.	Historyczna wioska Holašovice (ang. <i>Holašovice Historic Village</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Holašovice, kraj południowoczeski	1998	---
9.	Zamek w Litomyšlu (ang. <i>Litomyšl Castle</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Litomyšl, kraj pardubicki	1999	---
10.	Kolumna Trójcy Świętej w Olomuńcu (ang. <i>Holy Trinity Column in Olomouc</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Olomouc, kraj olomuniecki	2000	---
11.	Willa Tugendhatów w Brnie (ang. <i>Tugendhat Villa in Brno</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Brno, kraj południowomorawski	2001	---

12.	Dzielnica Żydowska i Bazylika św. Prokopa w Trebiczu (ang. <i>Jewish Quarter and St Procopius' Basilica in Třebíč</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Třebíč, kraj Wysocznyna	2003	---
13.	Rudawy (ang. <i>Erzgebirge/Krušnohoří Mining Region</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Czech (kraj karłowarski, kraj ustecki, kraj liberecki) i Niemiec (Saksonia)	2019	---
14.	Państwowa Stadnina Koni Kladruby nad Łabą (ang. <i>Land-scape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruby nad Labem</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kladruby nad Łabem, kraj pardubicki	2019	---

Źródło: Opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Słowacja					
Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Historyczne Miasto w Bańskiej Szczawnicy i Zabytki Techniki w jego Śąsiedztwie (ang. <i>Historic Town of Banská Štiavnica and the Technical Monuments in its Vicinity</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Banská Štiavnica, kraj bańskobystrzycki	1993	---
2.	Lewocza, Zamek Spiski i powiązane zabytki kultury (ang. <i>Levoča, Spišský Hrad and the Associated Cultural Monuments</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Levoča, Spiš, kraj preszowski	1993	---
3.	Vlkolínec (ang. <i>Vlkolínec</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Vlkolínec, kraj zylński	1993	---

4.	Jaskinie Krasowe Aggtelek i Krasu Słowackiego (ang. <i>Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Słowacji (kraj koszycki) i Węgier (komitat Borsod-Abaúj-Zemplén)	1995	---
5.	Miejski Rezerwat Konserwatoroki Bardejów (ang. <i>Bardejov Town Conservation Reserve</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Bardejov, kraj preszowski	2000	---
6.	Starożytne i Pierwotne Lasy Bukowe Karpat i innych regionów Europy (ang. <i>Ancient and Primal Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Albania, Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Niemcy, Włochy, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Ukraina	2007	---
7.	Drewniane Kościoły Słowackiej Części Karpat (ang. <i>Wooden Churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kraj preszowski, kraj żyliński, kraj bańskobystrzycki, kraj koszycki	2008	---

Źródło: Opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Austria					
Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Historyczne Centrum Salzburga (ang. <i>Historic Centre of the City of Salzburg</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Salzburg, kraj związkowy Salzburg	1996	---
2.	Pałac i Ogrody Schönbrunn (ang. <i>Palace and Gardens of Schönbrunn</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Wiedeń, kraj związkowy Wiedeń	1996	----

3.	Krajobraz Kulturowy Hallstatt-Dachstein / Salzkammergut (ang. <i>Hallstatt-Dachstein / Salzkammergut Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kraj związkowy Górna Austria, kraj związkowy Salzburg, kraj związkowy Styria	1997	---
4.	Linia kolejowa Semmering (ang. <i>Semmering Railway</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Gloggnitz (kraj związkowy Dolna Austria), Simmering (kraj związkowy Styria)	1998	---
5.	Historyczne Centrum i Pałac Eggenberg w Grazu (ang. <i>City of Graz – Historic Centre and Schloss Eggenberg</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Grazu, kraj związkowy Styria	1999	---
6.	Krajobraz Kulturowy Wachau (ang. <i>Wachau Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Krems, Melk, kraj związkowy Dolna Austria	2000	---
7.	Krajobraz kulturowy Fertő / Neusiedlersee (ang. <i>Fertő / Neusiedlersee Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny obejmujący Austrię (kraj związkowy Burgenland) i Węgry (komitat Győr-Moson-Sopron)	2001	---
8.	Historyczne Centrum Wiednia (ang. <i>Historic Centre of Vienna</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Wiedeń, kraj związkowy Wiedeń	2001	2017 – obiekt dziedzictwa kulturowego umieszczony na Liście Dziedzictwa Zagrożonego UNESCO
9.	Starożytne i Pierwotne Lasy Bukowe Karpat i innych regionów Europy (ang. <i>Ancient and Primal Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Albania, Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Niemcy, Włochy, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Ukraina	2007	---

10.	Prehistoryczne Osiedla Palowe wokół Alp (ang. <i>Prehistoric Pile Dwellings around the Alps</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Austria, Francja, Niemcy, Włochy, Słowenia, Szwajcaria	2011	---
-----	---	--------------------------------	--	------	-----

Źródło: Opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Węgry

Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Budapeszt, w tym Brzegi Dunaju, Dzielnica Zamkowa w Budzie i Aleja Andrassy'ego (ang. <i>Budapest, including the Banks of the Danube, the Buda Castle Quarter and Andrassy Avenue</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Budapeszt, komitat Budapeszt	1987	
2.	Stara Wieś Hollókő i jej Okolice (ang. <i>Old Village of Hollókő and its Surroundings</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Hollókő, komitat Nógrád	1987	
3.	Jaskinie Krasowe Aggtelek i Krasu Słowackiego (ang. <i>Caves of Aggtelek Karst and Slovak Karst</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Region transgraniczny, obejmujący obszar Węgier (komitat Borsod-Abaúj-Zemplén) i Słowacji (kraj koszycki)	1995	---
4.	Tysiącletnie Opactwo Benedyktynów w Pannohalma i jego Środowisko Naturalne (ang. <i>Millenary Benedictine Abbey of Pannohalma and its Natural Environment</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Pannohalma, komitat Győr-Moson-Sopron	1996	---

5.	Park Narodowy Hortobágy – Puszcza (ang. <i>Hortobágy National Park - the Puszcza</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén, komitat Heves, komitat Hajdú-Bihar, komitat Jász-Nagykun-Szolnok	1999	---
6.	Wczesnochrześcijańska Nekropolia Peczu (Sopianae) (ang. <i>Early Christian Necropolis of Pécs (Sopianae)</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Pécs, komitat Baranya	2000	---
7.	Krajobraz kulturowy Fertő / Neusiedlersee (ang. <i>Fertő / Neusiedlersee Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region transgraniczny obejmujący Węgry (komitat Győr-Moson-Sopron) i Austrię (kraj związkowy Burgenland)	2001	---
8.	Historyczny Krajobraz Kulturowy Region Winiarski Tokaj (ang. <i>Tokaj Wine Region Historic Cultural Landscape</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén	2002	---

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Rumunia

Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Delta Dunaju (ang. <i>Danube Delta</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Gmina Tulcea, region Dobrogea	1991	---
2.	Monaster w Horezu (ang. <i>Monastery of Horezu</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Gmina Vâlcea, region Walachia	1993	---
3.	Wioski z Ufortykowanymi Kościołami w Transylwanii (ang. <i>Villages with Fortified Churches in Transylvania</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Gmina Alba, gmina Brasov, gmina Harghita, gmina Mureş, gmina Sibiu, region Transylvania	1993	---
4.	Kościoły Moldowy (ang. <i>Churches of Moldavia</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Region Moldova	1993	---

5.	Fortece Dackie w Górach Orăștie (ang. <i>Dacian Fortresses of the Orastie Mountains</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Gmina Alba i gmina Hunedoara, region Transylwania	1999	---
6.	Historyczne Centrum Sighișoara (ang. <i>Historic Centre of Sighișoara</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Sighișoara, gmina Mureș, region Transylwania	1999	---
7.	Drewniane Cerkwie Marmaroszu (ang. <i>Wooden Churches of Maramureș</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Gmina Bârsana, gmina Budesti, gmina Desesti, gmina Ieud, gmina Sisesti, gmina Poienile Izei, gmina Târgu-Lapus, gmina Maramureș, region of Transylwania	1999	---
8.	Starożytne i Pierwotne Lasy Bukowe Karpat i innych regionów Europy (ang. <i>Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe</i>)	Obiekt dziedzictwa naturalnego	Obszar transgraniczny obejmujący dwanaście państw tj. Albanie, Austrię, Belgię, Bułgarię, Chorwację, Niemcy, Włochy, Rumunię, Słowację, Słowenię, Hiszpanię, Ukrainę	2007	---

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Serbia					
Lp.	Nazwa obiektu	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Rok wpisania na Listę	Inne
1.	Stari Ras z Monasteryem Sopoćani (ang. <i>Stari Ras and Sopoćani</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Okręg raski	1979	---
2.	Monaster Studenica (ang. <i>Studenica Monastery</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Wieś Studenica, gmina Kraljevo, okręg raski	1986	---

3.	Średniowieczne Zabytki w Kosowie (ang. <i>Medieval Monuments in Kosovo</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Kosowo – terytorium sporne, którego władze w 2008 r. ogłosiły jednostronną deklarację niepodległości	2004	2006 – obiekt dziedzictwa kulturowego umieszczony na Liście Dziedzictwa Zagrożonego UNESCO
4.	Gamzigrad-Romuliana, Pałac Galeriusza (ang. <i>Gamzigrad-Romuliana, Palace of Galerius</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Okręg zajeczarski	2007	---
5.	Średniowieczne Cmentarze Nagrobne Stećak (ang. <i>Stećci Medieval Tombstone Graveyards</i>)	Obiekt dziedzictwa kulturowego	Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Serbia	2016	---

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Listy światowego dziedzictwa UNESCO, [Internet] <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>, dostęp: 17.07.2020 r.

Aneks 3. Wykaz rejestrów niematerialnego dziedzictwa, pochodzących z państw karpaccich i ujętych w Liście niereprezentatywnej dziedzictwa kulturowego, Liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony, Rejestrze dobrych praktyk ochronnych (stan na dzień 11.08.2020 r.)

Lp.	Nazwa rejestru	Państwo pochodzenia	Nazwa listy	Data wpisu
1.	Schemenlaufen, karnawał w Imst (ang. <i>Schemenlaufen, the carnival of Imst</i>)	Austria	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2012
2.	Klasyczne jeździectwo naturalne, Hiszpańska Dworska Szkoła Jazdy Konnej w Wiedniu (ang. <i>Classical horsemanship and the High School of the Spanish Riding School Vienna</i>)	Austria	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2015
3.	Regionalne Centra Rzemiosła: strategia ochrony dziedzictwa kulturowego tradycyjnego rękodziela (ang. <i>Regional Centre's for Craftmanship: a strategy for safeguarding the cultural heritage of traditional handicraft</i>)	Austria	Rejestr dobrych praktyk ochronnych	2016

4.	Slovácko Verbuňk, taniec rekrutacyjny (ang. <i>Slovácko Verbuňk, recruit Dance</i>)	Czechy	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2008
5.	Zapusty od drzwi do drzwi i maski we wsiach rejonu Hlinecka (ang. <i>Shrovetide door-to-door processions and masks in the villages of the Hlinecko area</i>)	Czechy	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2010
6.	Pochód Królów w południowo-wschodnich Czechach (ang. <i>Ride of the Kings in the south-east of the Czech Republic</i>)	Czechy	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2011
7.	Tradycyjne szopki w Krakowie (ang. <i>Nativity scene (szopka) tradition in Krakow</i>)	Polska	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2018
8.	Rytuał Căluș (ang. <i>Căluș ritual</i>)	Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2008
9.	Doina (ang. <i>Doina</i>)	Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2009
10.	Rzemiosło z ceramiki Horezu (ang. <i>Craftsmanship of Horezu ceramics</i>)	Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2012
11.	Tańce chłopaków w Rumunii (ang. <i>Lad's dances in Romania</i>)	Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2015
12.	Slava, obchody dnia świętego patrona rodziny (ang. <i>Slava, celebration of family saint patron's Day</i>)	Serbia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2014
13.	Kolo, tradycyjny taniec ludowy (ang. <i>Kolo, traditional folk dance</i>)	Serbia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2017
14.	Śpiew przy akompaniamencie gęśli (ang. <i>Singing to the accompaniment of the Gusle</i>)	Serbia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2018
15.	Fujara i jej muzyka (ang. <i>Fujara and its music</i>)	Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2008
16.	Muzyka z Terchovej (ang. <i>Music of Terchová</i>)	Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2013
17.	Kultura dudy (ang. <i>Bagpipe culture</i>)	Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2015

18.	Wielogłosowy śpiew z Herohronie (ang. <i>Multipart singing of Herehronie</i>)	Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2017
19.	Druciarstwo, wyroby z drutu (ang. <i>Drotárstvo, wire craft and art</i>)	Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2019
20.	Malarstwo dekoracyjne Petrykivki jako fenomen ukraińskiej ozdobnej sztuki ludowej (ang. <i>Petrykivka decorative painting as a phenomenon of the Ukrainian ornamental folk art</i>)	Ukraina	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2013
21.	Pieśni kozackie regionu dniprope-trowskiego (ang. <i>Cossack's songs of Dnipropetrovsk Region</i>)	Ukraina	Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony	2016
22.	Tradycja malowanej ceramiki z Kosowa (ang. <i>Tradition of Kosiv painted ceramics</i>)	Ukraina	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2019
23.	Uroczystości Bušo w Mohaczu: zwyczaj karnawału maskowego na koniec zimy (ang. <i>Bušo festivities at Mohács: masked end-of-winter carnival custom</i>)	Węgry	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2009
24.	Metoda Tancháza: węgierski model przekazywania niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. <i>Tancház method: a Hungarian model of transmission of intangible cultural heritage</i>)	Węgry	Rejestr dobrych praktyk ochronnych	2011
25.	Sztuka ludowa z Matyo, haft tradycyjny (ang. <i>Folk art. Of the Matyó, embroidery of traditional community</i>)	Węgry	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2012
26.	Ochrona dziedzictwa muzyki ludowej według koncepcji Kodály'a (ang. <i>Safeguarding of the folk music heritage by the Kodály concept</i>)	Węgry	Rejestr dobrych praktyk ochronnych	2016
27.	Grupa męska Colindat, rytuał bożonarodzeniowy (ang. <i>Men's group Colindat, Christmas-time ritual</i>)	Republika Mołdawii, Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2013
28.	Tradycyjne rzemiosło dywanów ściennych Rumunii i Republice Mołdawii (ang. <i>Traditional wall-carpet craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova</i>)	Republika Mołdawii, Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2016

29.	Sokolnictwo, żywe dziedzictwo ludzkości (ang. <i>Falconry a living human heritage</i>)	Niemcy, Arabia Saudyjska, Austria, Belgia, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Hiszpania, Francja, Węgry, Włochy, Kazachstan, Maroko, Mongolia, Pakistan, Portugalia, Katar, Arabska Republika Syrii, Republika Korei, Czechy	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2016
30.	Praktyki kulturowe związane z 1 marca (ang. <i>Cultural practices associated to the 1st of March</i>)	Bulgaria, Macedonia Północna, Republika Mołdawii, Rumunia	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2017
31.	Blaudruck/Modrotisk/Kékfestés/Modrotlač, odporne drukowanie blokowe i barwienie indygo w Europie (ang. <i>Blaudruck/Modrotisk/Kékfestés/Modrotlač, resist block painting and indigo dyeing in Europe</i>)	Austria, Czechy, Niemcy, Węgry, Słowacja	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2018
32.	Zarządzanie ryzykiem lawinowym (ang. <i>Avalanche risk management</i>)	Szwajcaria, Austria	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2018
33.	Pasterstwo transhumancyjne, sezonowe przepędzanie zwierząt gospodarskich wzdłuż szlaków wędrownych na Morzu Śródziemnym i w Alpach (ang. <i>Transhumance, the seasonal droving of livestock along migratory routes in the Mediterranean and in the Alps</i>)	Austria, Grecja, Włochy	Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego	2019

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Intangible Cultural Heritage, [Internet] <https://ich.unesco.org/en/lists#2012>, dostęp: 11.08.2020 r.

Aneks 4. Wykaz Szlaków Kulturowych Rady Europy (stan na 02.09.2020 r.)

Lp.	Nazwa Szlaku Kultury	Rok uzyskania certyfikatu	Państwa, przez które przebiega Szlak Kulturowych
1.	Trasy Pielgrzymkowe Santiago de Compostela (ang. <i>Santiago de Compostela Pilgrim Routes</i>)	1987	Belgia, Francja, Włochy, Litwa, Niderlandy, Polska, Portugalia, Hiszpania
2.	Hanza (ang. <i>The Hansa</i>)	1991	Niemcy, Łotwa, Niderlandy, Polska, Federacja Rosyjska, Szwecja

3.	Szlak Wikingów (ang. <i>Viking Route</i>)	1993	Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Islandia, Irlandia, Łotwa, Niderlandy, Norwegia, Polska, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania
4.	<i>Via Francigena</i>	1994	Francja, Włochy, Szwajcaria, Wielka Brytania
5.	Szlaki El legado andalusi (ang. <i>Routes of El legado andalusi</i>)	1997	Egipt, Włochy, Jordania, Maroko, Portugalia, Hiszpania, Tunezja
6.	Szlak Fenicjan (ang. <i>Phoenicians' Route</i>)	2003	Belgia, Chorwacja, Cypr, Francja, Grecja, Włochy, Liban, Malta, Hiszpania, Tunezja
7.	Szlak Żelazny w Pirenejach (ang. <i>Iron Route in the Pyrenees</i>)	2003	Andora, Francja, Hiszpania
8.	Europejskie Drogi Mozarta (ang. <i>European Mozart Ways</i>)	2004	Austria, Belgia, Czechy, Niemcy, Grecja, Włochy, Szwajcaria, Ukraina, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone
9.	Europejski Szlak Dziedzictwa Żydowskiego (ang. <i>European Route of Jewish Heritage</i>)	2004	Azerbejdżan, Białoruś, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czechy, Francja, Grecja, Włochy, Litwa, Polska, Portugalia, Rumunia, Serbia, Hiszpania, Turcja, Wielka Brytania
10.	Szlak św. Marcina z Tours (ang. <i>Saint Martin of Tours Route</i>)	2005	Belgia, Chorwacja, Francja, Niemcy, Węgry, Włochy, Luksemburg, Niderlandy, Słowacja, Słowenia
11.	Miejsca Kluniackie w Europie (ang. <i>Cluniac Sites in Europe</i>)	2005	Francja, Niemcy, Włochy, Polska, Hiszpania, Szwajcaria, Wielka Brytania
12.	Szlaki Drzewa Oliwnego (ang. <i>Routes of the Olive Tree</i>)	2005	Albania, Algieria, Chorwacja, Francja, Grecja, Włochy, Liban, Maroko, Portugalia, Republika Macedonii Północnej, Słowenia, Hiszpania, Tunezja, Turcja
13.	<i>VIA REGIA</i>	2005	Białoruś, Francja, Niemcy, Polska, Ukraina
14.	TRANSROMANICA – Romańskie Szlaki Dziedzictwa Europejskiego (ang. <i>TRANSROMANICA – The Romanesque Routes of European Heritage</i>)	2007	Austria, Francja, Niemcy, Włochy, Portugalia, Rumunia, Serbia, Słowacja, Hiszpania
15.	Szlak Inter Vitis (ang. <i>Inter Vitis Route</i>)	2009	Armenia, Azerbejdżan, Chorwacja, Cypr, Francja, Gruzja, Grecja, Izrael, Włochy, Luksemburg, Czarnogóra, Portugalia, Republika Mołdawii, Republika Macedonii Północnej, Federacja Rosyjska, Słowenia, Hiszpania, Tunezja, Wielka Brytania
16.	Europejski Szlak Opactw Cystersów (ang. <i>European Route of Cistercian Abbeys</i>)	2010	Belgia, Czechy, Dania, Francja, Niemcy, Włochy, Niderlandy, Polska, Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Wielka Brytania

17.	Europejski Szlak Cmentarzy (ang. <i>European Cemeteries Route</i>)	2010	Austria, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Dania, Estonia, Francja, Niemcy, Grecja, Irlandia, Włochy, Niderlandy, Norwegia, Polska, Portugalia, Rumunia, Serbia, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania
18.	Szlaki Prehistorycznej Sztuki Kamienia (ang. <i>Prehistoric Rock Art Trails</i>)	2010	Azerbejdżan, Finlandia, Francja, Gruzja, Włochy, Norwegia, Portugalia, Hiszpania
19.	Europejski Szlak Historycznych Miast Termalnych (ang. <i>European Route of Historic Thermal Towns</i>)	2010	Austria, Azerbejdżan, Belgia, Chorwacja, Czechy, Estonia, Francja, Gruzja, Niemcy, Grecja, Węgry, Włochy, Luksemburg, Polska, Portugalia, Hiszpania, Turcja, Wielka Brytania
20.	Szlak Droga św. Olafa (ang. <i>Route of Saint Olav Ways</i>)	2010	Dania, Finlandia, Norwegia, Szwecja
21.	Europejski Szlak Ceramiki (ang. <i>European Route of Ceramics</i>)	2012	Austria, Francja, Niemcy, Włochy, Niderlandy, Polska, Hiszpania, Turcja
22.	Europejski Szlak Kultury Megalitycznej (ang. <i>European Route of Megalithic Culture</i>)	2013	Dania, Francja, Niemcy, Włochy, Niderlandy, Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania
23.	Szlak Huguenotów i Waldensów (ang. <i>Huguenot and Waldensian Trail</i>)	2013	Francja, Niemcy, Włochy, Szwajcaria
24.	ATRIUM	2014	Albania, Bułgaria, Chorwacja, Włochy, Rumunia
25.	Sieć Réseau Art Nouveau (ang. <i>Réseau Art Nouveau Network</i>)	2014	Austria, Belgia, Kuba, Francja, Niemcy, Węgry, Włochy, Łotwa, Norwegia, Portugalia, Rumunia, Serbia, Słowenia, Hiszpania, Szwajcaria, Wielka Brytania
26.	Via Habsburg	2014	Austria, Francja, Niemcy, Szwajcaria
27.	Szlak Cesarzy Rzymskich i Wina Dunaju (ang. <i>Roman Emperors and Danube Wine Route</i>)	2015	Bułgaria, Chorwacja, Węgry, Rumunia, Serbia
28.	Europejskie Szlaki Cesarza Karola V (ang. <i>European Routes of Emperor Charles V</i>)	2015	Algieria, Belgia, Francja, Niemcy, Włochy, Maroko, Niderlandy, Panama, Portugalia, Hiszpania, Tunezja
29.	Przeznaczenie Napoleon (ang. <i>Destination Napoleon</i>)	2015	Belgia, Chorwacja, Czechy, Francja, Niemcy, Grecja, Włochy, Polska, Portugalia, Hiszpania
30.	Śladami Roberta Luisa Stevensona (ang. <i>In the Footsteps of Robert Luis Stevenson</i>)	2015	Francja, Niemcy, Wielka Brytania

31.	Ufortyfikowane Miasta Regionu Grande (ang. <i>Fortified Towns of the Grande Region</i>)	2016	Francja, Niemcy, Luksemburg
32.	Szlaki Impresjonizmu (ang. <i>Impressionisms Routes</i>)	2018	Belgia, Chorwacja, Dania, Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Węgry, Litwa, Niderlandy, Polska, Federacja Rosyjska, Słowenia, Hiszpania
33.	Via Charlemagne	2018	Belgia, Francja, Niemcy, Włochy, Luksemburg, Hiszpania, Szwajcaria
34.	Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego (ang. <i>European Route of Industrial Heritage</i>)	2019	Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Dania, Finlandia, Francja, Niemcy, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Luksemburg, Niderlandy, Norwegia, Polska, Portugalia, Serbia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Turcja, Ukraina, Wielka Brytania
35.	Szlak Żelaznej Kurtyny (ang. <i>Iron Curtain Trail</i>)	2019	Austria, Belgia, Chorwacja, Czechy, Niemcy, Grecja, Węgry, Litwa, Serbia, Słowacja, Turcja
36.	Cele Podróży Le Corbusier: Promenady Architektoniczne (ang. <i>Le Corbusier Destinations: Architectural Promenades</i>)	2019	Argentyna, Belgia, Francja, Niemcy, Japonia, Szwajcaria
37.	Europejski Szlak Wyzwolenia (ang. <i>Liberation Route Europe</i>)	2019	Belgia, Czechy, Francja, Niemcy, Luksemburg, Niderlandy, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone
38.	Szlaki Reformacji (ang. <i>Routes of Reformation</i>)	2019	Austria, Czechy, Niemcy, Węgry, Włochy, Polska, Słowenia, Szwajcaria

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Cultural Routes of the Council of Europe programme, [Internet] <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/home>, dostęp: 02.09.2020 r.

Aneks 5. Wykaz miast będących Europejskimi Stolicami Kultury w latach 1985-2021

Lp.	Miasto	Kraj	Rok
1.	Ateny	Grecja	1985
2.	Florencja	Włochy	1986
3.	Amsterdam	Niderlandy	1987
4.	Berlin Zachodni	Republika Federalna Niemiec	1988
5.	Paryż	Francja	1989
6.	Glasgow	Wielka Brytania	1990
7.	Dublin	Irlandia	1991
8.	Madryt	Hiszpania	1992
9.	Antwerpia	Belgia	1993

10.	Lizbona	Portugalia	1994
11.	Luksemburg	Luksemburg	1995
12.	Kopenhaga	Dania	1996
13.	Saloniki	Grecja	1997
14.	Sztokholm	Szwecja	1998
15.	Weimar	Niemcy	1999
16.	Reykjavik	Islandia	2000
	Bergen	Norwegia	
	Helsinki	Finlandia	
	Bruksela	Bruksela	
	Praga	Czechy	
	Kraków	Polska	
	Santiago de Compostela	Hiszpania	
	Awinion	Francja	
17.	Bolonia	Włochy	2001
	Roterdam	Niderlandy	
18.	Porto	Portugalia	2002
	Brugia	Belgia	
19.	Salamanka	Hiszpania	2003
	Graz	Austria	
20.	Genua	Włochy	2004
	Lille	Francja	
21.	Cork	Irlandia	2005
22.	Patras	Grecja	2006
23.	Luksemburg	Luksemburg	2007
	Sybin	Rumunia	
24.	Liverpool	Wielka Brytania	2008
	Stavanger	Norwegia	
25.	Wilno	Litwa	2009
	Linz	Austria	
26.	Essen	Niemcy	2010
	Pecz	Węgry	
	Stambuł	Turcja	
27.	Turku	Finlandia	2011
	Tallinn	Estonia	

28.	Guimarães	Portugalia	2012
	Maribor	Slowenia	
29.	Marsylia	Francja	2013
	Koszyce	Słowacja	
30.	Umeå	Szwecja	2014
	Ryga	Łotwa	
31.	Mons	Belgia	2015
	Pilzno	Czechy	
32.	Wrocław	Polska	2016
	San Sebastián	Hiszpania	
33.	Aarhus	Dania	2017
	Pafos	Cypr	
34.	Leeuwarden	Niderlandy	2018
	Valletta	Malta	
35.	Matera	Włochy	2019
	Płowdiw	Bulgaria	
36.	Rijeka	Chorwacja	2020
	Galway	Irlandia	
37.	Timișoara	Rumunia	2021
	Eleusis	Grecja	
	Nowy Sad	Serbia	

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie B. Gierat-Bieroń, *op. cit.*, s. 323.

Aneks 6. Laureaci Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie architektury współczesnej Miesa van der Rohego

Lp.	Nazwa nagrodzonego obiektu	Lokalizacja obiektu	Twórcy obiektu	Rok powstania obiektu	Rok uzyskania nagrody
1.	Bank Borges & Irmão (ang. <i>Borges & Irmão Bank</i>)	Vila do Conde, Portugalia	Álvaro Siza Vieira (1933 Portugalia)	1986	1988
2.	Lotnisko Stansted (ang. <i>Stansted Airport</i>)	Londyn, Wielka Brytania	David Summerfield (1967 Wielka Brytania); Norman Foster (1935 Wielka Brytania)	1989	1990
3.	Miejski Stadion Sportowy (ang. <i>Municipal Sports Stadium</i>)	Badalona (Barcelona), Hiszpania	Francesc Rius; Esteve Bonell (1942 Hiszpania)	1991	1992

4.	Międzynarodowa Stacja Waterloo (ang. <i>Waterloo International Station</i>)	Londyn, Wielka Brytania	Nicholas Grimshaw (1939 Wielka Brytania)	1993	1994
5.	Francuska Biblioteka Narodowa (ang. <i>French National Library</i>)	Paryż, Francja	Dominique Perrault (1953 Francja)	1995	1996
6.	Muzeum Sztuki w Bregenz (ang. <i>Art Museum of Bregenz</i>)	Bregenz, Austria	Peter Zumthor (1943 Austria)	1997	1998
7.	Centrum Kursaal (ang. <i>Kursaal Centre</i>)	Donostia (San Sebastian), Hiszpania	Rafael Moneo (1937 Hiszpania)	2000	2001
8.	Parking i Dworzec Tramwajowy Hoenheim North (ang. <i>Car Park and Terminus Hoenheim North</i>)	Strasbourg, Francja	Zaha Hadid (1950 Wielka Brytania)	2002	2003
9.	Ambasada Niderlandów w Berlinie (ang. <i>Netherlands Embassy Berlin</i>)	Berlin, Niemcy	Rem Koolhaas (1944 Niderlandy); Ellen van Loon (1963 Niderlandy)	2003	2005
10.	MUSAC – Muzeum Sztuki Współczesnej Castilla y León (ang. <i>MUSAC – Contemporary Art Museum of Castilla y León</i>)	León, Hiszpania	Emilio Tuñón Álvarez (1959 Hiszpania); Luis Moreno Mansilla (1959 Hiszpania)	2005	2007
11.	Opera i Balet Narodowy Norwegii (ang. <i>Norwegian National Opera & Ballet</i>)	Oslo, Norwegia	Kjetil Trædal Thorsen (1958 Norwegia); Tarald Lundevall (1948 Norwegia); Craig Dykers (1961 Norwegia)	2008	2009
12.	Muzeum Neues (ang. <i>Neues Museum</i>)	Berlin, Niemcy	David Chipperfield (1953 Wielka Brytania); Lyall Thow (1976 Wielka Brytania)	2009	2011
13.	Sala Koncertowa i Centrum Konferencyjne Harpa - Reykjavik (ang. <i>Harpa - Reykjavik Concert Hall and Conference Centre</i>)	Reykjavík, Islandia	Peer Teglgaard Jeppesen (1956 Dania); Osbjørn Jacobsen (1973 Dania); Olafur Eliasson (1967 Dania); Sigurður Einarsson (1957 Islandia)	2011	2013
14.	Budynek Filharmonii (ang. <i>Philharmonic Hall</i>)	Szczecin, Polska	Alberto Veiga (1973 Hiszpania); Fabrizio Barozzi (1976 Włochy)	2014	2015

15.	Projekt DeFlat Kleiburg (ang. <i>DeFlat Kleiburg</i>)	Amsterdam, Niderlandy	Pieter Bannenberg (1959 Niderlandy); Kamiel Klasse (1967 Niderlandy); Walter van Dijk (1962 Niderlandy); Xander Vermeulen Windsant (1979 Niderlandy)	2016	2017
16.	Przekształcenie 530 mieszkań w kompleksie Grand Parc w Bordeaux (ang. <i>Transformation of 530 dwellings - Grand Parc Bordeaux</i>)	Bordeaux, Francja	Anne Lacaton (1955 Francja); Jean Philippe Vassal (1954 Francja); Frederic Druot (1958 Francja); Christophe Hutin (1974 Francja)	2017	2019

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie European Union Prize for Contemporary Architecture Mies Van Der Rohe Award, [Internet] <https://miesarch.com/archive?classification=3>, dostęp: 05.10.2020 r.

Aneks 7. Nagrody Unii Europejskiej w dziedzinie dziedzictwa kulturowego/*Europa Nostra* w latach 2002-2020, przyznane twórcom i obiektom z państw karpacckich

Lp.	Nazwa/Nazwisko nagrodzonego obiektu/osoby/instytucji	Lokalizacja obiektu lub instytucji / obywatelstwo nagrodzonej osoby	Kategoria	Rok przyznania nagrody	Rodzaj nagrody
1.	Szpital Regionalny w Grazu - Klinika laryngologiczna (ang. <i>Graz Regional Hospital – ENT Clinic</i>)	Grazu, Austria	Konserwacja	2002	Dyplom
2.	Kolekcja Gotyckich Rysunków Architektonicznych na Papierze i Pergaminie w Wiedniu (ang. <i>Collection of Gothic Architectural Drawings on Paper and Parchment in Vienna</i>)	Wiedeń, Austria	Konserwacja	2003	Dyplom
3.	Wysoki Most St. Georgenberg w Stans w Tyrolu (niem. <i>Hohe Brücke St. Georgenberg in Stans, Tirol</i>)	St. Georgenberg, Austria	Konserwacja	2004	Medal
4.	Kastner & Ohler w Grazu (ang. <i>Kastner & Ohler in Graz</i>)	Grazu, Austria	Konserwacja	2005	Dyplom
5.	Opactwo Klosterneuburg w Austrii (niem. <i>Stift Klosterneuburg in Austria</i>)	Klosterneuburg, Austria	Konserwacja	2006	Dyplom
6.	Gozzoburg w Krems (ang. <i>Gozzoburg in Krems</i>)	Krems, Austria	Konserwacja	2009	Nagroda (ang. <i>Award</i>)

7.	Stacje Kolei Linowej Nordkette (ang. <i>The Nordkette Cableway Stations</i>)	Austria	Konserwacja	2010	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
8.	Stowarzyszenie Pamięci Gustava Klimta (ang. <i>Gustav Klimt Memorial Society</i>)	Austria	Pomoc dedykowana	2014	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
9.	Radar Historii 1938, Wiedeń (ang. <i>History Radar 1938, Vienna</i>)	Wiedeń, Austria	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2019	Nagroda (ang. <i>Award</i>) + Grand Prix
10.	Pałac Wallensteina w Pradze (ang. <i>Wallenstein Palace in Prague</i>)	Praga, Czechy	Konserwacja	2002	Dyplom
11.	Zbiory Teatru Zamkowego w Czeskim Krumlowie (ang. <i>Collections of the Castle Theatre in Cesky Krumlov</i>)	Czeski Krumlow, Czechy	Konserwacja	2002	Nagroda (ang. <i>Prize</i>)
12.	Kolekcja Sztuki Arcyksięcia Franciszka Ferdynanda d'Este na Zamku Konopiště poświęcona św. Jerzemu na zamku (ang. <i>Archduke Franz Ferdinand d'Este's Art Collection devoted to St. George at Konopiště Castle</i>)	Zamek Konopiště, Benešov, Czechy	Konserwacja	2003	Dyplom
13.	Średniowieczne Malowidła Drewniane na Zamku Karlštejn (ang. <i>Medieval Wood-Panel Paintings in Karlštejn Castle</i>)	Karlštejn, Czechy	Brak danych	2005	Dyplom
14.	Zamek państwowy w Czeskim Krumlowie (ang. <i>State Castle in Cesky Krumlov</i>)	Czeski Krumlow, Czechy	Konserwacja	2008	Grand Prix
15.	Seria Pięciu Katalogów Konserwatorskich z lat 2004-2008 w Muzeum Sztuki w Olomuńcu (ang. <i>A Series of Five Restoration Catalogues from 2004 to 2008, at the Museum of Art in Olomouc</i>)	Ołomuniec, Czechy	Badania	2009	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
16.	Studium Renowacyjne Zamku Górnego w Państwowym Zamku Bečov (ang. <i>Restoration Study for the Horní hrad of the Bečov State Castle</i>)	Czechy	Badania	2010	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
17.	Drewniane Kościoły i Dzwonnice Europy (ang. <i>Wooden Churches and Bell Towers of Europe</i>)	Czechy	Badania	2011	Nagroda (ang. <i>Award</i>)

18.	Prof. dr Tomáš Durdík (ang. <i>Professor PhDr. Tomáš Durdík</i>)	Czechy	Pomoc dedykowana	2011	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
19.	Program Edukacyjny dotyczący Czeskiego Dziedzictwa Kulturowego (ang. <i>Educational Programme for Czech Cultural Heritage</i>)	Czechy	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2017	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
20.	Zespół Barokowy i Ogrody w Kuksie (ang. <i>Baroque Complex and Gardens in Kuks</i>)	Kuks, Czechy	Konserwacja	2017	Grand Prix
21.	Rotunda św. Wacława (ang. <i>St. Wenceslas Rotunda</i>)	Praga, Czechy	Konserwacja	2018	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
22.	Współpraca Transgraniczna w zakresie Europejskiej Muzyki Klasycznej (ang. <i>Cross-border Collaboration for European Classical Music</i>)	Czechy	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2020	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
23.	Fasady Kodály Könrönd w Budapeszcie (ang. <i>Kodály Könrönd Facades in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Badania	2002	Dyplom
24.	Centrum Wystawienniczo-Eventowe Millennium (ang. <i>Millennium Exhibition and Event Centre in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2002	Dyplom
25.	Biblioteka Metropolitarna Ervin Szabó w Budapeszcie (ang. <i>Metropolitan Ervin Szabó Library in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2002	Dyplom
26.	Ulica Kárász i Plac Klauzál w Segedynie (ang. <i>Kárász Street and Klauzál Square in Szeged</i>)	Segedyn, Węgry	Konserwacja	2003	Dyplom
27.	Willa Barabás w Budapeszcie (ang. <i>Villa Barabás in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Brak danych	2003	Medal
28.	Synagoga w Mád (ang. <i>Synagogue in Mád</i>)	Mád, Węgry	Konserwacja	2004	Dyplom
29.	Kościół Prezbiteriański w Gyügye (ang. <i>Presbyterian Church in Gyügye</i>)	Gyügye, Węgry	Konserwacja	2004	Dyplom
30.	Narodowy Teatr Filmowy Urania w Budapeszcie (ang. <i>Urania National Film Theatre in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2005	Dyplom

31.	Terminal 1 na Lotnisku Ferihegy (ang. <i>Terminal 1 in Ferihegy Airport</i>)	Budapeszt Ferihegy, Węgry	Konserwacja	2006	Medal
32.	New York Palace & Cafe w Budapeszcie (ang. <i>New York Palace & Cafe in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2006	Medal
33.	Plan Konserwacji Parku Somlővár na Węgrzech (ang. <i>The Somlővár Park Conservation Plan in Hungary</i>)	Węgry	Badania	2008	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
34.	Muzeum Mátra w Gyöngyös (ang. <i>Mátra Museum in Gyöngyös</i>)	Gyöngyös, Węgry	Konserwacja	2009	Nagroda (ang. <i>Award</i>) + Grand Prix
35.	Zamek Festetich (ang. <i>Festetich Castle</i>)	Węgry	Konserwacja	2013	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
36.	Transylwańskie Ogrody Zamkowe (ang. <i>Transylvanian Castle Garden</i>)	Węgry	Badania	2014	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
37.	Przejście: od Rusty City do Nowego Miskolca (ang. <i>Passage: From a Rusty City to a New Miskolc</i>)	Węgry	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2014	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
38.	Akademia Muzyczna im. Ferencza Liszta (ang. <i>Liszt Academy of Music in Budapest</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2015	Grand Prix
39.	Nieformalna Fundacja Edukacyjna Uccu Roma (ang. <i>Uccu Roma Informal Educational Foundation</i>)	Węgry	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2020	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
40.	Sekretne Życie Pałacu (ang. <i>The Secret Life of a Palace</i>)	Węgry	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2020	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
41.	Muzeum Sztuk Pięknych (ang. <i>The Museum of Fine Arts</i>)	Budapeszt, Węgry	Konserwacja	2020	Nagroda (ang. <i>Award</i>)

42.	Kolekcje Sukni Grobowych w Lublinie (ang. <i>Collections of Grave Gowns in Lublin</i>)	Lublin, Polska	Konserwacja	2002	Dyplom
43.	Archeolog Ewa Kawalek, Olszewo-Borki (ang. <i>Archaeologist Ewa Kawalek, Olszewo-Borki</i>)	Olszewo-Borki, Polska	Pomoc dedykowana	2003	Medal
44.	Zespół Starej Papierni w Warszawie (ang. <i>Old Paper Mill Complex in Warsaw</i>)	Konstancin-Jeziorna, Warszawa, Polska	Konserwacja	2003	Dyplom
45.	Dawne Majątki Robotnicze Górnego Śląska (ang. <i>The Old Worker's Estates of Upper Silesia</i>)	Politechnika Śląska, Polska	Brak danych	2005	Nagroda (ang. <i>Prize</i>)
46.	Muzeum Archeologiczne w Biskupinie (ang. <i>Biskupin Archaeological Museum in Poland</i>)	Biskupin, Polska	Konserwacja	2006	Medal
47.	Spichlerz Błękitny Baranek (ang. <i>The Blue Lamb Granary</i>)	Polska	Konserwacja	2011	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
48.	Szymon Modrzejewski	Polska	Pomoc dedykowana	2011	Grand Prix
49.	Miasta Firmowe w Europejskim Przemysle Włókienniczym 1771-1914 (ang. <i>Company Towns in European Textile Industry 1771-1914</i>)	Polska	Badania	2013	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
50.	Żydowskie dziedzictwo kulturowe: Program Edukacyjny (ang. <i>Jewish Cultural Heritage: Educational Programme</i>)	Warszawa, Polska	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2017	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
51.	Miejsce przy Królewskim Stole, Warszawa (ang. <i>A Place at the Royal Table, Warsaw</i>)	Warszawa, Polska	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2019	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
52.	Zespół Sztolni Królowa Luiza, Polska (ang. <i>The Queen Louise Adit Complex, Poland</i>)	Zabrze, Polska	Konserwacja	2019	Nagroda (ang. <i>Award</i>) + Grand Prix

53.	Architekt Calin Hoinarescu, Ploiesti (ang. <i>Architect Calin Hoinarescu, Ploiesti</i>)	Ploiesti, Rumunia	Pomoc dedykowana	2003	Nagroda (ang. <i>Prize</i>)
54.	Kościół na Wzgórzu w Sighișoara (ang. <i>The Hill Church in Sighisoara</i>)	Sighișoara, Rumunia	Konserwacja	2004	Nagroda (ang. <i>Prize</i>)
55.	Architekt Sherban G. Cantacuzino (ang. <i>Sherban G. Cantacuzino in Romania</i>)	Rumunia	Pomoc dedykowana	2008	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
56.	Międzynarodowe Centrum Szkoleniowe Ochrony Dziedzictwa Budowlanego w Bonțida (ang. <i>The International Built Heritage Conservation Training Centre in Bonțida</i>)	Bonțida, Rumunia	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2008	Grand Prix
57.	Odkrywanie Muzeum – Narodowe Muzeum Brukenthal (ang. <i>Discovering the Museum – Brukenthal National Museum</i>)	Rumunia	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2010	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
58.	Inż. dr.h.c. Hans-Christian Habermann (ang. <i>Dipl. Ing. Dr.h.c. Hans-Christian Habermann</i>)	Rumunia	Pomoc dedykowana	2011	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
59.	Klasztor Golia (ang. <i>Golia Monastery</i>)	Rumunia	Konserwacja	2012	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
60.	Parashiva Kovacs	Rumunia	Pomoc dedykowana	2012	Grand Prix
61.	Freski Kościoła Dragomirna z XVII wieku (ang. <i>Dragomirna Church's 17th century frescoes</i>)	Rumunia	Konserwacja	2014	Grand Prix + Nagroda publiczności
62.	Zoltán Kallós (ang. <i>Mr. Zoltán Kallós</i>)	Transylwania, Rumunia	Pomoc dedykowana	2017	Nagroda publiczności
63.	Pałac Kultury w Blaju (ang. <i>Cultural Palace in Blaj</i>)	Blaj, Rumunia	Konserwacja	2017	Grand Prix

64.	Ambulans dla Zabytków (ang. <i>The Ambulance for Monuments</i>)	Rumunia	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2020	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
65.	Raport dotyczący Ochrony Dziedzictwa Naturalnego i Kulturowego Metohija (ang. <i>Report for Protection of Natural and Cultural Heritage of Metohija</i>)	Belgrad, Serbia	Badania	2005	Medal
66.	Studium Konserwatorskie Wsi Gostuša w powiecie Pirot (ang. <i>Conservation Study of the Village Gostuša in Pirot district</i>)	Pirot, Serbia	Badania	2016	Grand Prix
67.	Badanie i Katalogowanie Zbiorów Sztuki Państwowej (ang. <i>Research and Cataloguing of the State Art Collection</i>)	Belgrad, Serbia	Badania	2018	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
68.	Twierdza Bač (ang. <i>The Bač Fortress</i>)	Bač, Serbia	Konserwacja	2018	Nagroda (ang. <i>Award</i>) + Grand Prix
69.	Pawilon Księcia Miloša w Uzdrowisku Bukovička (ang. <i>The Pavilion of Prince Miloš at the Bukovička Spa</i>)	Arandjelovac, Serbia	Konserwacja	2018	Nagroda (ang. <i>Award</i>)
70.	Bosak Bank w Preszowie (ang. <i>Bosak's Bank in Presov</i>)	Preszów, Słowacja	Konserwacja	2002	Dyplom
71.	Przedbramie Rybaków w Bratysławie (ang. <i>Fischermen's Foregate in Bratislava</i>)	Bratysława, Słowacja	Konserwacja	2002	Medal
72.	Teatr Historyczny w Preszowie (ang. <i>Historical Theatre in Prešov</i>)	Preszów, Słowacja	Konserwacja	2004	Dyplom
74.	Akademia Istropolitana Nova w Svätý Jur (ang. <i>Academia Istropolitana Nova in Svätý Jur</i>)	Svätý Jur, Słowacja	Szkolenia edukacyjne i podnoszenie świadomości	2009	Nagroda (ang. <i>Award</i>)

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie European Heritage Europa Nostra Awards, [Internet], <http://www.europeanheritageawards.eu/winners/>, dostęp: 06.10.2020 r.

Aneks 8. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie muzyki współczesnej (*European Border Breakers Awards – EBBA*) przyznana w latach 2004-2019 artystom pochodzącym z państw karpaccich i Nagroda the Music Moves Europe Talent Awards przyznana w latach 2019-2020 artystom pochodzącym z państw karpaccich

Lp.	Imię i nazwisko/nazwa laureata nagrody	Kraj pochodzenia	Rok przyznania nagrody
1.	Myslovitz	Polska	2005
2.	Heaven Street Seven	Węgry	2006
3.	Blog 27	Polska	2007
4.	Hemp Gru	Polska	2008
5.	Soap&Skin	Austria	2010
6.	Inna	Rumunia	2011
7.	Saint Lu	Austria	2011
8.	Elektro Guzzi	Austria	2011
9.	Alexandra Stan	Rumunia	2012
10.	GuGabriel	Austria	2014
11.	KlangKarussell	Austria	2015
12.	Filous	Austria	2017
13.	Stelartronic	Austria	2019
14.	Avec	Austria	2019
15.	HARMED	Węgry	2020
16.	5K HD	Austria	2020

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie: EBBA Results, [Internet] <https://esns.nl/ebba-overview/ebba-results/>, dostęp: 06.10.2020 r.

And the winners of the Music Moves Talent Awards 2019 are ..., [Internet] <https://esns.nl/and-the-winners-of-the-music-moves-europe-talent-awards-2019-are/>, dostęp: 06.10.2020 r.

Creative Europe, These are the 2020 winners of the Music Moves Europe Talent Awards, [Internet] https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/content/these-are-2020-winners-music-moves-europe-talent-awards_en, dostęp: 06.10.2020 r.

Aneks 9. Nagroda Unii Europejskiej w dziedzinie literatury przyznana w latach 2009-2020 twórcom literatury z państw karpaccich

Lp.	Imię i nazwisko laureata nagrody	Kraj pochodzenia	Rok przyznania nagrody
1.	Jacek Dukaj	Polska	2009
2.	Noémi Szécsi	Węgry	2009
3.	Paulus Hochgatterer	Austria	2009
4.	Pavol Rankov	Słowacja	2009
5.	Răzvan Rădulescu	Rumunia	2010

6.	Jelena Lengold	Serbia	2011
7.	Tomáš Zmeškal	Czechy	2011
8.	Anna Kim	Austria	2012
9.	Jana Beňová	Słowacja	2012
10.	Piotr Paziński	Polska	2012
11.	Viktor Horváth	Węgry	2012
12.	Ioana Pârvulescu	Rumunia	2013
13.	Jan Němec	Czechy	2014
14.	Uglješa Šajtinac	Serbia	2014
15.	Carolina Schutti	Austria	2015
16.	Edina Szvoren	Węgry	2015
17.	Magdalena Parys	Polska	2015
18.	Svetlana Žuchová	Słowacja	2015
19.	Claudiu M. Florian	Rumunia	2016
20.	Bianca Bellová	Czechy	2017
21.	Darko Tuševljaković	Serbia	2017
22.	Jelena Lengold	Serbia	2018
23.	Ioana Pârvulescu	Rumunia	2018
24.	Laura Freudenthaler	Austria	2019
25.	Marta Dzido	Polska	2019
26.	Réka Mán-Várhegyi	Węgry	2019
27.	Tatiana Țibuleac	Rumunia	2019
28.	Haska Shyyan	Ukraina	2019
29.	Ivana Dobrakovová	Słowacja	2019

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie European Union Prize for Literature, [Internet] <https://www.euprizeforliterature.eu/winning-authors-2009-2019>, dostęp: 06.10.2020 r.

Aneks 10. Wykaz obiektów/miejsc/instytucji, które uzyskały Znak Dziedzictwa Europejskiego (stan na 06.10.2020 r.)

Lp.	Obiekt	Lokalizacja
1.	Krapina (ang. <i>Krapina Neanderthal Site</i>)	Chorwacja
2.	Serce Starożytnych Aten (ang. <i>The Heart of Ancient Athens</i>)	Grecja
3.	Park Archeologiczny Carnuntum (ang. <i>Archaeological Park Carnuntum</i>)	Austria
4.	Miejsca Dziedzictwa Muzycznego Lipska (ang. <i>Leipzig's Musical Heritage Sites</i>)	Niemcy
5.	Opactwo Cluny (ang. <i>Abbey of Cluny</i>)	Francja

6.	Ołomuniec Zamek Przemysłidów i Muzeum Archidiecezjalne (ang. <i>Olo-mouic Premyslid Castle and Archdiocesan Museum</i>)	Czechy
7.	Archiwum Korony Aragonii, Barcelona (ang. <i>Archive of the Crown of Aragon, Barcelona</i>)	Hiszpania
8.	Wielka Gildia, Tallin (ang. <i>Great Guild Hall, Tallinn</i>)	Estonia
9.	Sagres Promontory (ang. <i>Sagres Promontory</i>)	Portugalia
10.	Główna Biblioteka Uniwersytetu w Coimbra (ang. <i>General Library of the University of Coimbra</i>)	Portugalia
11.	Pałac Cesarski, Wiedeń (ang. <i>The Imperial Palace, Vienna</i>)	Austria
12.	Unia Lubelska (ang. <i>Union of Lublin</i>)	Polska
13.	Münster i Osnabrück – Miejsca Pokoju Westfalskiego (ang. <i>Münster and Osnabrück – Sites of the Peace of Westphalia</i>)	Niemcy
14.	Konstytucja 3 Maja, Warszawa (ang. <i>The May 3, 1791 Constitution, Warsaw</i>)	Polska
15.	Historyczny Zespół Uniwersytetu w Tartu (ang. <i>Historic Ensemble of the University of Tartu</i>)	Estonia
16.	Zamek Hambach (ang. <i>Hambach Castle</i>)	Niemcy
17.	Wielka Synagoga w Budapeszcie (ang. <i>Dohány Street Synagogue Complex, Budapest</i>)	Węgry
18.	Fort Cadine, Trydent (ang. <i>Fort Cadine, Trento</i>)	Włochy
19.	Karta Ustawy Znoszącej Karę Śmierci, Lizbona (ang. <i>Charter of Law of Abolition of the Death Penalty, Lisbon</i>)	Portugalia
20.	Akademia Muzyczna im. Ferenc Liszta, Budapeszt (ang. <i>Liszt Ferenc Academy of Music, Budapest</i>)	Węgry
21.	Mundaneum, Mons (ang. <i>Mundaneum, Mons</i>)	Belgia
22.	Pałac Pokoju, Haga (ang. <i>Peace Palace, The Hague</i>)	Niderlandy
23.	Kościół Pamięci Javorca i jego Krajobraz Kulturowy, Tolmin (ang. <i>Javorca Memorial Church and its cultural landscape, Tolmin</i>)	Słowenia
24.	Rezydencja Studencka, Madryt (ang. <i>Residencia de Estudiantes, Madrid</i>)	Hiszpania
25.	Cmentarz Wschodniego Frontu I Wojny Światowej Nr 123, Łużna – Pustki (ang. <i>World War I Eastern Front Cemetery No. 123, Lužna – Pustki</i>)	Polska
26.	Kowno 1919-1940 (ang. <i>Kaunas of 1919-1940</i>)	Litwa
27.	Obóz Westerbork, Niderlandy (ang. <i>Camp Westerbork, the Netherlands</i>)	Niderlandy
28.	Dawny Obóz Koncentracyjny Natzweiler i jego obozy satelickie (ang. <i>Former Natzweiler concentration camp and its satellite camps</i>)	Francja, Niemcy
29.	Szpital Partyzancki Franja (ang. <i>Franja Partisan Hospital</i>)	Słowenia
30.	Miejsce Pamięci Ofiar Komunistów i Ruchu Oporu Sighet (ang. <i>Sighet Memorial</i>)	Rumunia
31.	Dzielnica Europejska w Strasburgu (ang. <i>European District of Strasbourg</i>)	Francja

32.	Dom Roberta Schumana, Scy-Chazelles (ang. <i>Robert Schuman's House, Scy-Chazelles</i>)	Francja
33.	Bois du Cazier, Marcinelle (ang. <i>Bois du Cazier, Marcinelle</i>)	Belgia
34.	Dom Muzeum Alcide de Gasperiego, Pieve Tesino (ang. <i>Museo Casa Alcide De Gasperi, Pieve Tesino</i>)	Włochy
35.	Historyczna Stocznia Gdańska (ang. <i>The historic Gdańsk Shipyard</i>)	Polska
36.	Wioska Schengen, Schengen (ang. <i>Village of Schengen, Schengen</i>)	Luksemburg
37.	Paneuropejski Piknikowy Park Pamięci, Sopron (ang. <i>Pan-European Picnic Memorial Park, Sopron</i>)	Węgry
38.	Traktat z Maastricht (ang. <i>Maastricht Treaty</i>)	Niderlandy
39.	Obszar Archeologiczny Ostia Antica (ang. <i>Archaeological Area of Ostia Antica</i>)	Włochy
40.	Podwodne Dziedzictwo Kulturowe Azorów (ang. <i>Underwater Cultural Heritage of the Azores</i>)	Portugalia
41.	Kolonie Życzliwości (ang. <i>Colonies of Benevolence</i>)	Belgia, Niderlandy
42.	Żywe Dziedzictwo Segedynu (ang. <i>Living Heritage of Szentendre</i>)	Węgry
43.	Zamek Kynžvart – miejsce spotkań dyplomatycznych (ang. <i>Kynžvart Castle – Place of diplomatic meetings</i>)	Czechy
44.	Miejsce Pamięci w Łambinowicach (ang. <i>Site of Remembrance in Łambinowice</i>)	Polska
45.	Zdravljica – Przesłanie Europejskiej Wiosny Ludów (ang. <i>Zdravljica - the Message of the European Spring of Nations</i>)	Słowenia
46.	Nieruchomości Werkbund w Europie (ang. <i>Werkbund Estates in Europe</i>)	Polska, Niemcy, Czechy, Austria
47.	Miejsce Pamięci Chambon-sur-Lignon (ang. <i>Lieu de Mémoire du Chambon-sur-Lignon</i>)	Francja
48.	Trzej Bracia (ang. <i>The Three Brothers</i>)	Łotwa

Źródło: opracowanie własne Autorki na podstawie Creative Europe, Europe Starts Here, [Internet] https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-label/sites_en, dostęp: 06.10.2020 r.

Aneks 11. Konwencja Karpacka

Ramowa konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.

„Strony”,

Potwierdzając, iż Karpaty są unikalnym naturalnym skarbem o wyjątkowym pięknie i wartości przyrodniczej, ważną ostoją różnorodności biologicznej, obszarem źródłiskowym głównych rzek, istotnym siedliskiem i ostoją dla wielu zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz największym w Europie obszarem lasów pierwotnych, a także świadomi, iż Karpaty stanowią istotne środowisko przyrodnicze, gospodarcze, kulturowe, rekreacyjne oraz środowisko życia w sercu Europy, dzielone przez wielu ludzi i wiele państw;

Mając świadomość znaczenia, jak też środowiskowych, kulturowych oraz społeczno-gospodarczych wartości regionów górskich, z powodu których Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych proklamowało rok 2002 Międzynarodowym Rokiem Gór; uznając znaczenie regionów górskich, co zostało zapisane w rozdziale 13 (Zrównoważony Rozwój Terenów Górskich) Deklaracji o Środowisku i Rozwoju („Agenda 21”, Rio de Janeiro, 1992 r.) i Planie Implementacyjnym przyjętym na Szczycie Świata w sprawie Zrównoważonego Rozwoju; przywołując Deklarację o Środowisku i Zrównoważonym Rozwoju Regionu Karpacko-Dunajskiego (przyjętą w 2001 roku w Bukareszcie);

Biorąc pod uwagę odpowiednie postanowienia i zasady zapisane w stosownych globalnych, regionalnych i subregionalnych instrumentach prawnych, strategiach i programach dotyczących środowiska;

Mając na celu efektywniejsze wdrożenie tych, już istniejących instrumentów oraz opierając się na innych programach międzynarodowych;

Uznając, że Karpaty stanowią środowisko życia ludności miejscowej oraz doceniając wkład ludności miejscowej w rozwój zrównoważony pod względem społecznym, kulturowym i gospodarczym oraz w zachowanie wiedzy ludowej w Karpatach;

Potwierdzając znaczenie współpracy subregionalnej dla ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat w kontekście procesu „Środowisko dla Europy”;

Uznając, że doświadczenie uzyskane w ramach Konwencji o Ochronie Alp (przyjętej w Salzburgu w 1991 roku) stanowi skuteczny model ochrony i zrównoważonego rozwoju regionów górskich, tworzący solidną podstawę

dla nowych inicjatyw partnerskich oraz dalszego wzmocnienia współpracy między państwami alpejskimi i karpackimi;

Mając świadomość faktu, że działania na rzecz ochrony, utrzymania i zrównoważonego gospodarowania naturalnymi zasobami Karpat nie mogą być skutecznie podejmowane przez pojedynczy kraj, lecz wymagają współpracy regionalnej oraz że współpraca transgraniczna zapewnia większą skuteczność w osiągnięciu spójności ekologicznej; uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1. Zakres geograficzny

1. Konwencja obejmuje Region Karpacki (zwany dalej „Karpatami”), który zostanie określony przez Konferencję Stron.
2. Każda ze Stron może rozszerzyć stosowanie niniejszej Konwencji i jej Protokołów na kolejne części swojego terytorium przez złożenie deklaracji u Depozytariusza, o ile jest to niezbędne dla wdrożenia postanowień niniejszej Konwencji.

Artykuł 2. Ogólne cele i zasady

1. Strony będą prowadziły wszechstronną politykę i współpracować na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat w celu między innymi poprawy, jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego.
2. Dla osiągnięcia celów określonych w ustępie 1, Strony podejmą odpowiednie środki w dziedzinach wskazanych w artykułach 4-13 niniejszej Konwencji, promując:
 - a. zasady przeczności i zapobiegania,
 - b. zasadę „zanieczyszczający płaci”,
 - c. udział społeczeństwa i zaangażowanie zainteresowanych podmiotów,
 - d. współpracę transgraniczną,
 - e. zintegrowane planowanie i gospodarowanie zasobami ziemi i wód,
 - f. podejście programowe, oraz
 - g. podejście ekosystemowe.
3. Aby osiągnąć cele określone w niniejszej Konwencji i aby zapewnić jej wdrożenie, w razie potrzeby, Strony mogą opracowywać i przyjmować Protokoły.

Artykuł 3. Zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami ziemi

Strony zastosują zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami ziemi, określone w rozdziale 10 Agendy 21, opracowując i wprowadzając właściwe instrumenty, takie jak plany zintegrowanego zarządzania odnoszące się do dziedzin objętych niniejszą Konwencją.

Artykuł 4. Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu ochronę, zrównoważone użytkowanie oraz przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej na całym obszarze Karpat. Strony podejmą odpowiednie środki dla zapewnienia wysokiego stopnia ochrony i zrównoważonego użytkowania naturalnych i półnaturalnych siedlisk, ich ciągłości i łączności oraz gatunków flory i fauny charakterystycznych dla Karpat, a w szczególności ochrony gatunków zagrożonych i endemicznych oraz wielkich drapieżników.
2. Strony będą promować odpowiednie utrzymywanie półnaturalnych siedlisk, odtwarzanie pierwotnego stanu siedlisk zdegradowanych oraz wspieranie opracowywania i realizacji odpowiednich planów zarządzania.
3. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zapobieganie wprowadzaniu obcych gatunków inwazyjnych i uwalnianiu organizmów genetycznie zmodyfikowanych, zagrażających ekosystemom, siedliskom lub gatunkom, oraz ich kontrolowanie lub eliminowanie.
4. Strony będą opracowywać i/lub promować kompatybilne systemy monitoringu, skoordynowane regionalne rejestry gatunków i siedlisk, skoordynowane badania naukowe oraz tworzenie powiązań i połączeń między nimi.
5. Strony będą współpracować przy tworzeniu sieci ekologicznej w Karpatach, jako części składowej Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej, oraz ustanawianiu i wspieraniu Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych, a także wzmacnianiu ochrony i zrównoważonego rozwoju terenów położonych poza obszarami chronionymi.
6. Strony podejmą odpowiednie środki dla uwzględnienia celów ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej w politykach sektorowych, dotyczących na przykład gospodarki rolnej na terenach górskich, gospodarki leśnej na terenach górskich, zarządzania dorzeczami, turystyki, transportu i energetyki oraz przemysłu i górnictwa.

Artykuł 5. Planowanie przestrzenne

1. Strony będą prowadzić politykę planowania przestrzennego mającą na celu ochronę i zrównoważony rozwój Karpat, uwzględniającą szczególne uwarunkowania ekologiczne i społeczno-gospodarcze występujące w Karpatach i ich ekosystemach górskich oraz zapewniającą korzyści dla lokalnych mieszkańców.
2. Strony będą dążyć do koordynowania planowania przestrzennego na terenach przygranicznych przez opracowywanie transgranicznych i/lub regionalnych polityk i programów zagospodarowania przestrzennego oraz rozszerzanie i wspieranie współpracy między właściwymi instytucjami regionalnymi i lokalnymi.
3. Podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego szczególna uwaga powinna być położona między innymi na:
 - a. infrastrukturę i usługi w zakresie transgranicznego transportu, energetyki i telekomunikacji,
 - b. ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych,
 - c. spójność planów rozwoju miast i wsi na terenach przygranicznych,
 - d. zapobieganie transgranicznym oddziaływaniom zanieczyszczeń,
 - e. zintegrowane planowanie przestrzenne oraz oceny oddziaływania na środowisko.

Artykuł 6. Zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy

Uwzględniając hydrologiczną, biologiczną, ekologiczną i innego rodzaju specyfikę dorzeczy rzek górskich, Strony:

- a. zastosują odpowiednie środki promowania polityk zapewniających uwzględnianie zrównoważonego wykorzystywania zasobów wodnych w planach użytkowania ziemi oraz będą dążyły do realizacji polityk i planów opartych na zintegrowanym podejściu do zarządzania dorzeczami, uznając znaczenie ograniczania, zapobiegania i kontrolowania zanieczyszczeń oraz powodzi, a także zmniejszając rozczłonkowanie siedlisk wodnych,
- b. będą prowadziły politykę mającą na celu zrównoważone gospodarowanie zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, dostateczne zaopatrzenie w dobrej jakości wody powierzchniowe i podziemne niezbędne dla zrównoważonego, trwałego i sprawiedliwego użytkowania wód oraz zapewnienie wystarczających urządzeń sanitarnych i oczyszczania ścieków,

- c. będą prowadziły politykę mającą na celu ochronę naturalnych cieków wodnych, źródeł, jezior i zasobów wód podziemnych oraz zachowanie i ochronę obszarów wodno-błotnych i ich ekosystemów, a także ochronę przed szkodliwymi zjawiskami naturalnymi i antropogenicznymi, na przykład powodzią i zanieczyszczeniem wód na skutek awarii,
- d. będą w dalszym ciągu rozwijały skoordynowany lub wspólny system środków, działań i wczesnego ostrzegania, związany z transgranicznymi oddziaływaniami na stosunki wodne powodowanymi przez powódzie i zanieczyszczenie wód na skutek awarii, a także będą współpracować w zapobieganiu i ograniczaniu szkód oraz udzielać sobie pomocy w ich usuwaniu.

Artykuł 7. Zrównoważone rolnictwo i leśnictwo

1. Strony utrzymają gospodarowanie ziemi zgodne z tradycyjnymi sposobami jej uprawy w sposób zrównoważony oraz podejmą odpowiednie środki dla sformułowania i wdrażania swoich polityk rolnych, mając na uwadze potrzebę ochrony ekosystemów i krajobrazów górskich, znaczenie różnorodności biologicznej i specyficzne warunki gór jako terenów o mniej korzystnych możliwościach gospodarowania.
2. Strony, biorąc pod uwagę wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, takich jak naturalne i pół-naturalne użytki zielone, będące elementami sieci ekologicznych, krajobrazów i tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi, będą prowadziły politykę mającą na celu rozwijanie i formułowanie odpowiednich instrumentów, takich jak programy rolnośrodowiskowe w Karpatach, mające kluczowe znaczenie i rozszerzające zakres uwzględnienia problemów środowiskowych w polityce rolnej i w planach gospodarowania ziemią.
3. Strony będą prowadziły politykę mającą na celu promowanie i wspieranie stosowania instrumentów i programów zgodnych z uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym zasadami zrównoważonej gospodarki leśnej.
4. Strony będą stosować zrównoważone praktyki w gospodarce leśnej na terenach górskich w Karpatach, biorąc pod uwagę wielorakie funkcje ekologiczne lasów, wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, jak również mniej korzystne warunki w lasach górskich.
5. Strony będą prowadziły politykę zmierzającą do tworzenia odpowiedniej wielkości i ilości obszarów chronionych w lasach naturalnych, a zwłaszcza pierwotnych, w celu ograniczenia lub dostosowania ich użytkowania do założonych celów ochrony.

6. Strony będą promować stosowanie w praktyce przyjaznych dla środowiska działań w rolnictwie i leśnictwie, zapewniających odpowiednie zatrzymywanie wody opadowej na terenach górskich w celu skuteczniejszego zapobiegania powodziom i zwiększenia bezpieczeństwa życia i mienia.

Artykuł 8. Zrównoważony transport i infrastruktura

1. Strony będą prowadziły politykę planowania i rozwoju zrównoważonego transportu i infrastruktury, która będzie mieć na uwadze specyfikę środowiska terenów górskich, z uwzględnieniem ochrony obszarów wrażliwych, zwłaszcza obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej, szlaków wędrówek lub obszarów międzynarodowym znaczeniu, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz ochrony obszarów o szczególnym znaczeniu dla turystyki.
2. Strony podejmą współpracę zmierzającą do rozwoju zrównoważonych polityk transportowych, które zapewnią korzyści wynikające z mobilności i możliwości dojazdu w Karpatach, jednocześnie minimalizując szkodliwe oddziaływania na zdrowie ludzkie, krajobraz, rośliny, zwierzęta oraz ich siedliska, a także uwzględniając środki kształtowania popytu na zrównoważony transport na wszystkich etapach planowania transportu w Karpatach.
3. Na ekologicznie wrażliwych obszarach, Strony będą współpracować w celu rozwijania modeli transportu przyjaznego dla środowiska.

Artykuł 9. Zrównoważona turystyka

1. Strony podejmą środki mające na celu promowanie zrównoważonej turystyki w Karpatach, przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Karpat, a także rozszerzą współpracę w tym celu.
2. Strony będą prowadziły politykę mającą na celu promowanie współpracy transgranicznej, przyczyniającej się do rozwoju zrównoważonej turystyki, na przykład przez opracowywanie skoordynowanych lub wspólnych planów zarządzania transgranicznymi lub przygranicznymi obszarami chronionymi oraz innymi terenami o walorach turystycznych.

Artykuł 10. Przemysł i energia

1. Strony będą promować technologie czystszej produkcji w celu odpowiedniego zapobiegania awariom przemysłowym, ograniczania i usuwania ich skutków oraz ochrony zdrowia ludzkiego i ekosystemów górskich.
2. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu wprowadzenie przyjaznych dla środowiska metod produkcji, dystrybucji i wykorzystywania energii, minimalizujących negatywne wpływy na różnorodność biologiczną i krajobraz, włączając w razie potrzeby, szersze wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii i rozwiązań energooszczędnych.
3. Strony będą dążyły do ograniczania negatywnych skutków wydobycia kopalin na środowisko i zapewnienia nadzoru nad zgodnością technologii i praktyk górniczych z wymaganiami ochrony środowiska.

Artykuł 11. Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa

Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej ludności miejscowej oraz wyrobu i wprowadzania na rynek miejscowych produktów, wyrobów artystycznych i rękodzielniczych. Strony będą dążyć do zachowania w Karpatach tradycyjnej architektury, sposobów użytkowania ziemi, miejscowych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych oraz zrównoważonego użytkowania dziko rosnących roślin.

Artykuł 12. System ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie

1. Aby uniknąć negatywnych skutków transgranicznych, jeśli to konieczne, Strony zastosują oceny ryzyka, oceny oddziaływania na środowisko i strategiczne oceny oddziaływania na środowisko, biorąc pod uwagę specyfikę karpaccich ekosystemów górskich, przeprowadzą konsultacje w sprawie przedsięwzięć o transgranicznym charakterze w Karpatach i dokonają oceny ich oddziaływań na środowisko.
2. Stosując istniejące metody monitoringu i oceny, Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie:
 - a. współpracy w prowadzeniu badań i ocen naukowych w Karpatach
 - b. wspólnych lub wzajemnie uzupełniających się programów monitoringu, włączając systematyczny monitoring stanu środowiska,
 - c. porównywalności, komplementarności i standaryzacji metod badań i związanych z nimi działań dotyczących pozyskiwania danych,

- d. harmonizacji istniejących i opracowywanie nowych wskaźników środowiskowych i społeczno-gospodarczych
- e. systemu wczesnego ostrzegania, monitoringu i oceny naturalnych i antropogenicznych rodzajów ryzyka i zagrożeń dla środowiska,
- f. dostępnego dla wszystkich Stron systemu informacyjnego.

Artykuł 13. Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu podnoszenie świadomości ekologicznej i poprawę dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat oraz promowanie związanych z tym szkolnych i innych programów edukacyjnych.
2. Strony będą prowadzić politykę gwarantującą udział społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat oraz wdrażania niniejszej Konwencji.

Artykuł 14. Konferencja Stron

1. Niniejszym ustanawia się Konferencję Stron (zwaną dalej „Konferencją”).
2. Konferencja będzie omawiać wspólne problemy Stron i podejmować niezbędne decyzje przyczyniające się do efektywnego wdrażania Konwencji. W szczególności, Konferencja:
 - a. będzie regularnie dokonywać przeglądu i wspierać wdrażanie Konwencji i jej Protokołów,
 - b. przyjmie poprawki do Konwencji, zgodnie z artykułem 19,
 - c. przyjmie Protokoły oraz poprawki do nich, zgodnie z artykułem 18,
 - d. powoła swojego przewodniczącego i ustanowi organ wykonawczy na okres między sesjami, w razie potrzeby i zgodnie ze swoim regulaminem,
 - e. ustanowi takie organy pomocnicze, między innymi tematyczne grupy robocze, jakie uważa za niezbędne dla wdrażania Konwencji, będzie regularnie dokonywać przeglądu raportów przedłożonych przez swoje organy pomocnicze oraz przekaże im wytyczne w tym zakresie,
 - f. zatwierdzi program pracy, reguły finansowe i budżet na swoją działalność, w tym na działalność organów pomocniczych i sekretariatu, oraz podejmie niezbędne działania zapewniające ich finansowanie, zgodnie z artykułem 17,
 - g. uchwali własny Regulamin,

- h. przyjmie lub zaleci środki mające na celu osiągnięcie celów określonych w artykułach 2-13,
 - i. gdy to stosowne, nawiąże współpracę z właściwymi organami lub agencjami – krajowymi lub międzynarodowymi, rządowymi lub pozarządowymi – oraz wzmocni związki z innymi odpowiednimi konwencjami, jednocześnie unikając powielania działań, oraz
 - j. będzie wykonywać inne funkcje, jakie mogą być niezbędne dla osiągnięcia celów Konwencji.
3. Pierwsza sesja Konferencji Stron zostanie zwołana nie później niż w ciągu jednego roku od dnia wejścia w życie Konwencji; jeżeli Konferencja nie ustali inaczej, sesje zwyczajne będą zwoływane co trzy lata.
 4. Nadzwyczajne sesje Konferencji będą zwoływane w terminach określonych przez Konferencję na sesji zwyczajnej albo na pisemny wniosek którejkolwiek Strony, pod warunkiem, że w ciągu trzech miesięcy od przekazania tego wniosku wszystkim pozostałym Stronom przez Sekretariat wniosek ten poprze przynajmniej jedna trzecia Stron.
 5. Strony mogą podjąć decyzję o dopuszczeniu obecności na zwyczajnych i nadzwyczajnych sesjach Konferencji w charakterze obserwatorów:
 - a. każdego innego Państwa,
 - b. każdej organizacji krajowej, międzyrządowej lub pozarządowej, której działalność jest związana z Konwencją.

Warunki dopuszczenia i udziału obserwatorów zostaną ustalone w regulaminie. Obserwatorzy mogą przedstawiać wszelkie informacje lub raporty związane z celami Konwencji.

6. Konferencja będzie podejmować decyzje jednomyślnie.

Artykuł 15. Sekretariat

1. Niniejszym zostaje powołany Sekretariat.
2. Do zadań Sekretariatu należy:
 - a. organizowanie sesji Konferencji i świadczenie w razie potrzeby związanych z nimi usług,
 - b. kompilowanie i przekazywanie przedłożonych Sekretariatowi raportów,
 - c. koordynowanie swojej działalności z sekretariatami innych właściwych międzynarodowych organów i konwencji,
 - d. opracowanie raportów z wykonywania swoich funkcji wynikających z Konwencji i jej Protokołów, między innymi raportów finansowych, i przedstawianie ich Konferencji,

- e. udzielanie pomocy w zakresie badań naukowych, kontaktów i wymiany informacji w sprawach związanych z niniejszą Konwencją, oraz
- f. wykonywanie innych funkcji sekretarskich, jakie ustali Konferencja.

Artykuł 16. Organy pomocnicze

Organy pomocnicze, między innymi tematyczne grupy robocze ustanowione na podstawie artykułu 14 ustęp 2 litera e, będą, gdy to niezbędne, udzielać Konferencji pomocy technicznej, informacji i rad dotyczących konkretnych kwestii związanych z ochroną i zrównoważonym rozwojem Karpat.

Artykuł 17. Składki

Każda Strona wniesie swoją składkę do regularnego budżetu Konwencji, zgodnie ze skalą składek określoną przez Konferencję.

Artykuł 18. Protokoły

1. Każda ze Stron może przedłożyć projekty Protokołów do Konwencji.
2. Projekty Protokołów zostaną przekazane za pośrednictwem Sekretariatu wszystkim Stronom co najmniej 6 miesięcy przed sesją Konferencji, na której mają być one rozważane.
3. Protokoły będą przyjmowane i podpisywane na sesjach Konferencji. Do wejścia w życie Protokołów, poprawek do nich i ich wypowiedzenia będą stosować się odpowiednio przepisy artykułu 19, artykułu 21 ustęp 2-4 i artykułu 22 Konwencji. Tylko Strona Konwencji może stać się Stroną Protokołów.

Artykuł 19. Poprawki do Konwencji

1. Każda ze Stron może przedłożyć projekty poprawek do Konwencji.
2. Projekty poprawek zostaną przekazane za pośrednictwem Sekretariatu wszystkim Stronom Konwencji co najmniej 6 miesięcy przed sesją Konferencji, na której dana poprawka ma być rozważana.
3. Proponowane poprawki do Konwencji będą przyjmowane przez Konferencję jednomyślnie.
4. Poprawki do Konwencji podlegają ratyfikacji, zatwierdzeniu lub przyjęciu. Poprawki wchodzi w życie dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym zostanie złożony czwarty dokument ratyfikacji, zatwierdzenia lub przyjęcia; poprawki wejdą w życie dla każdej następnej Strony

dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym złoży ona swój dokument ratyfikacji, zatwierdzenia lub przyjęcia.

Artykuł 20. Rozstrzyganie sporów

Strony będą rozstrzygać spory dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji w drodze negocjacji lub w każdy inny sposób rozstrzygania sporów, zgodnie z prawem międzynarodowym.

Artykuł 21. Wejście w życie

1. Konwencja będzie otwarta do podpisu u Depozytariusza w terminie od 22 maja 2003 r. do 22 maja 2004 r.
2. Konwencja podlega ratyfikacji, zatwierdzeniu lub przyjęciu przez Sygnatariuszy. Konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla nie-sygnatariuszy. Dokumenty ratyfikacji, zatwierdzenia, przyjęcia i przystąpienia będą składane u Depozytariusza.
3. Konwencja wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym zostanie złożony czwarty dokument ratyfikacji, zatwierdzenia, przyjęcia, lub przystąpienia.
4. Konwencja wejdzie w życie dla każdej następnej Strony dziewięćdziesiątego dnia od dnia złożenia przez tę Stronę dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia.

Artykuł 22. Wypowiedzenie

Każda ze Stron może wypowiedzieć Konwencję powiadamiając o tym piśmie skierowanym do Depozytariusza. Wypowiedzenie nabiera mocy sto osiemdziesiątego dnia od dnia otrzymania powiadomienia przez Depozytariusza.

Artykuł 23. Depozytariusz

1. Depozytariuszem Konwencji będzie Rząd Ukrainy.
2. Depozytariusz powiadomi wszystkie pozostałe Strony o:
 - a. każdym podpisaniu Konwencji lub Protokołów do niej,
 - b. złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia,
 - c. terminie wejścia w życie Konwencji, jak również Protokołów lub prawek do nich oraz terminie ich wejścia w życie dla każdej następnej Strony,

- d. każdym powiadomieniu o wypowiedzeniu Konwencji lub Protokołów do niej oraz terminie, w którym wypowiedzenie nabierze mocy dla danej Strony,
- e. każdym złożeniu deklaracji, o której mowa w artykule 1 ustęp 2.

Sporządzono w Kijowie, Ukraina, w dniu 22 maja 2003 roku w jednym egzemplarzu oryginalnym w języku angielskim.

Egzemplarz oryginalny Konwencji będzie złożony u Depozytariusza, który przekaze uwierzytelnione kopie wszystkim Stronom.

Źródło: Konwencja Karpacka [Internet] <http://www.informatoriumkarpackie.pl/eksperci/konwencja-karpacka/dokumenty/156-konwencja-karpacka-ramowa-konwencja-o-ochronie-i-zrownowazonym-rozwoju-karpat>, dostęp: 04.11.2020 r.

Aneks 12. Formularz badania „Studenci a kultura i dziedzictwo kulturowe”

[Wstęp]

1. W jakim stopniu dziedzictwo kulturowe jest dla Pani/Pana ważne?
 - a. Bardzo ważne
 - b. Raczej ważne
 - c. Raczej nieważne
 - d. Zdecydowanie nieważne
 - e. Nie wiem, trudno powiedzieć
2. Czy zna Pani/Pan lokalne zwyczaje lub tradycje w najbliższej okolicy zamieszkania?
 - a. Tak
 - b. Nie
 - c. Nie wiem, trudno powiedzieć
3. Czy zna Pani/Pan zabytki zlokalizowane na terenie Polski i wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO?
 - a. Tak
 - b. Jeśli tak to proszę wymienić kilka z nich:
 - c. Nie
 - d. Nie wiem, trudno powiedzieć
4. Czy zna Pani/Pan zabytki zlokalizowane w województwie podkarpackim i wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO?
 - a. Tak
 - b. Jeśli tak to proszę wymienić kilka z nich:
 - c. Nie
 - d. Nie wiem, trudno powiedzieć
5. Jak ocenia Pani/Pan dziedzictwo kulturowe pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego (w obrębie województwa podkarpackiego)?
 - e. Bardzo wyróżnia się na tle innych regionów
 - f. W niewielkim stopniu wyróżnia się na tle innych regionów
 - g. Nie wyróżnia się na tle innych regionów
 - h. Nie wiem, trudno powiedzieć
6. W jakich wydarzeniach/aktywnościach kulturalnych uczestniczyła Pani/Pan przed pandemią?
 - a. Pokaz filmu
 - b. Pokaz sztuki teatralnej
 - c. Koncert
 - d. Festiwal folklorystyczny
 - e. Zwiedzanie zabytku
 - f. Inne (proszę wskazać jakie?):
7. Czy uczestniczyła Pani/Pan w wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez organizacje pozarządowe w czasie przed pandemią?
 - a. Tak
 - b. Nie
 - c. Nie wiem, trudno powiedzieć
8. Czy Pani/Pana zdaniem, dziedzictwo kulturowe:
 - a. może podnieść jakość życia lokalnej społeczności
 - b. czyni daną miejscowość wyjątkową
 - c. jest ważnym źródłem wiedzy
 - d. daje możliwość rekreacji, odpoczynku
 - e. podnosi estetykę miejsca zamieszkania
 - f. jest świadectwem historii, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom
 - g. inne (proszę podać jakie?):

9. W jakim stopniu ważne jest dziedzictwo kulturowe dla mieszkańców miejscowości, w której Pani/Pan mieszka na stałe?
- Bardzo ważne
 - Raczej ważne
 - Raczej nieważne
 - Zdecydowanie nieważne
 - Nie wiem, trudno powiedzieć
10. Czy ma Pani/Pan wpływ na to, co dzieje się z dziedzictwem kulturowym w miejscowości w której Państwo mieszkacie?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć
11. Kto powinien być odpowiedzialny za ochroną dziedzictwa kulturowego w miejscowości w której Pani/Pan mieszka?
- Państwo
 - Samorząd
 - Organizacje pozarządowe
 - Mieszkańcy
 - Inne podmioty (proszę wskazać jakie?):
12. Czy znane są Pani/Panu organizacje podejmujące działania w sferze kulturalnej, a działające w najbliższej okolicy zamieszkania?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć
13. Czy zna Pan/Pani instytucje publiczne lub organizacje zajmujące się promocją i ochroną kultury w skali kraju?
- Tak
 - Jeśli tak to proszę wymienić kilka z nich:
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć

14. Czy zna Pan/Pani międzynarodowe organizacje rządowe zajmujące się promocją i ochroną kultury?
- Tak
 - Jeśli tak to proszę wymienić kilka z nich:
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć
15. Czy był lub jest Pan/Pani członkiem jakiegokolwiek organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć
16. Czy ktoś z Pana/Pani rodziny (np. rodzice, rodzeństwo) był lub jest członkiem organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem
17. Czy kiedykolwiek był Pan/Pani zaangażowany jako wolontariusz w działalność organizacji aktywnej w sferze szeroko rozumianej kultury?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem
18. Czy jest Pani/Pan gotowy na działania na rzecz zachowanie i ochrony dziedzictwa kulturowego i poświęcenie własnego czasu na te działania?
- Tak
 - Nie
 - Nie wiem, trudno powiedzieć

Metryczka

1. Płeć:
- kobieta
 - mężczyzna

2. Wiek:
- do 24 lat
 - 25 - 29 lat
 - 30 - 40 lat
 - inny (proszę podać wiek):
3. Obywatelstwo:
- polskie
 - inne (proszę podać):
4. Miejsce zamieszkania (do czasu rozpoczęcia studiów):
- wieś
 - małe miasto – do 20 tys. mieszkańców
 - średnie miasto – 20-100 tys. mieszkańców
 - duże miasto – powyżej 100 tys. mieszkańców
5. Miejsce zamieszkania w czasie studiów:
- wieś
 - małe miasto – do 20 tys. mieszkańców
 - średnie miasto – 20-100 tys. mieszkańców
 - duże miasto – powyżej 100 tys. mieszkańców
5. Miesięczne dochody netto na członka rodziny:
- 0 – 500 netto PLN
 - 501 – 1000 netto PLN
 - 1001 – 2000 netto PLN
 - Powyżej 2000 netto PLN

Aneks 13. Formularz badania analizy potencjału organizacji pozarządowych uczestniczących w projekcie „Na Wołoskim Szlaku”

[Wstęp]

CZĘŚĆ I: OGÓLNE DANE O ORGANIZACJI

1. Tytuł inicjatywy

2. Rola w Partnerstwie

- Lider
 Partner

3. Rok założenia organizacji

4. Forma prawna organizacji

5. Miejscowość, w której mieści się siedziba organizacji:

- miejscowość do 5 tys. mieszkańców
 miejscowość od 5 tys. do 10 tys. mieszkańców
 miejscowość od 10 tys. do 20 tys. mieszkańców
 miejscowość od 20 tys. do 50 tys. mieszkańców
 miejscowość od 50 tys. do 100 tys. mieszkańców
 miejscowość powyżej 100 tys. mieszkańców

6. Zasięg działania organizacji (proszę zaznaczyć właściwą odpowiedź)

- gmina
 powiat
 województwo
 kraj
 działalność na skalę międzynarodową

7. Obszary działalności organizacji (zgodnie ze statutem), proszę zaznaczyć krzyżykiem właściwe pole¹²⁵

1. pomoc społeczna, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób,
2. wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej,
3. udzielanie nieodpłatnej pomocy prawnej oraz zwiększanie świadomości prawnej społeczeństwa,
4. działalność na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
5. działalność charytatywna,
6. podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
7. działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego,
8. działalność na rzecz integracji cudzoziemców,
9. ochrona i promocja zdrowia, w tym działalność lecznicza w rozumieniu ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej,
10. działalność na rzecz osób niepełnosprawnych,
11. promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy,
12. działalność na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn,
13. działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym,
14. działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości,
15. działalność wspomagająca rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej,
16. działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych,
17. nauka, szkolnictwo wyższe, edukacja, oświata i wychowanie,
18. działalność na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynek dzieci i młodzieży,
19. kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
20. wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej,
21. ekologia i ochrona zwierząt oraz ochrona dziedzictwa przyrodniczego,
22. turystyka i krajoznawstwo,
23. porządek i bezpieczeństwo publiczne,
24. obronność państwa i działalność Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,

25. upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji,
26. udzielanie nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego,
27. ratownictwo i ochrona ludności,
28. pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą, upowszechniania i ochrony praw konsumentów,
29. działalność na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami,
30. promocja i organizacja wolontariatu,
31. pomoc Polonii i Polakom za granicą,
32. działalność na rzecz kombatantów i osób represjonowanych,
33. działalność na rzecz weteranów i weteranów poszkodowanych w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o weteranach działań poza granicami państwa,
34. promocja Rzeczypospolitej Polskiej za granicą,
35. działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka,
36. przeciwdziałanie uzależnieniom i patologiom społecznym,
37. ewitalizacja,
38. działalność na rzecz organizacji pozarządowych.

8. Trzy najważniejsze obszary działalności statutowej:

1.
2.
3.

9. W przypadku podejmowania działań w sferze szeroko rozumianej kultury, proszę wskazać szczegółowe pola działania:

- Podtrzymywanie tradycji narodowych, ochrona zabytków i miejsc pamięci narodowej
- Organizacja lokalnych wydarzeń kulturalnych
- Podtrzymywanie tradycji regionalnych, kultura ludowa
- Edukacja kulturalna
- Produkcja telewizyjna lub radiowa, wydawanie czasopism lub książek

¹²⁵ Obszary działalności na podstawie art. 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873).

- Działalność muzyczna
- Działalność teatralna
- Prowadzenie muzeum, izby regionalnej
- Inne – jakie?

10. Wydarzenie kulturalne realizowane w ciągu ostatnich dwóch lat:

- Zajęcia warsztatowe, kursy
- Festyny, dni miejscowości
- Wystawy koncerty festiwale, przeglądy
- Wykłady, konferencje, seminaria
- Publikacje czasopism, książek, płyty CD/DVD
- Inne – jakie?

11. Proszę wskazać najważniejszych odbiorców działań organizacji

- Osoby niepełnosprawne
- Osoby bezdomne
- Osoby uzależnione
- Osoby bezrobotne
- Więźniowie
- Dzieci i młodzież
- Osoby starsze
- Osoby w trudnej sytuacji materialnej
- Rodziny dysfunkcyjne
- Mieszkańcy społeczności lokalnych
- Inne (jakie?)

CZĘŚĆ II: POTENCJAŁ I PLANY ORGANIZACJI

1. Posiadane przez organizację zasoby:

a. Osobowe

- proszę wskazać liczbę członków organizacji:

- Ilu członków organizacji angażuje się w działalność organizacji?

- Ilu członków organizacji aktywnie angażujących się w działalność organizacji jest w wieku:

do 25 roku życia

do 26 do 45 roku życia

od 46 do 64 roku życia

pow. 65 roku życia

- Proszę wskazać ile osób angażujących się w działalność organizacji posiada wykształcenie:

zasadnicze zawodowe

średnie

wyższe

- Przygotowanie osób angażujących się w działalność organizacji oceniacie Państwo jako:

raczej negatywne

wystarczające do prowadzenia działalności

zdecydowanie pozytywne

- Czy organizacja zatrudnia w chwili obecnej pracowników (umowa o pracę)?

- Jeśli organizacja zatrudnia pracowników (umowa o pracę), to czy posiada regulamin wynagrodzeń?

- Jeśli organizacja nie zatrudnia pracowników, czy w najbliższej przyszłości planuje ich zatrudnienie?

- Czy organizacja zatrudnia osoby na umowy cywilno-prawne?

- Czy organizacja angażuje wolontariuszy?

- Jeśli organizacji nie angażuje wolontariuszy, czy w najbliższej przyszłości planuje zaangażowanie wolontariuszy?

- b. Finansowe (proszę wpisać wielkość przychodów organizacji w roku 2019):

- poniżej 1 tys. PLN
- od 1 tys. do 10 tys. PLN
- od 10,1 tys. do 20 tys. PLN
- od 20,1 tys. do 50 tys. PLN
- od 50,1 tys. 100 tys. PLN
- od 100,1 tys. do 500 tys. PLN
- od 500,1 tys. do 1 mln
- powyżej 1 mln PLN

- c. Czy Państwa organizacja była beneficjentem tzw. 1% podatku?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

- d. Jeśli Państwa organizacja nie była beneficjentem tzw. 1% podatku, czy zamierzacie Państwo ubiegać się o status organizacji pożytku publicznego (czyli w przyszłości stać się beneficjentem tzw. 1% podatku?)

- Tak
- Nie
- Nie wiem

- e. Czy w ostatnich 3 latach Państwa organizacja otrzymała środki z poniższych źródeł?

	TAK	NIE
Programy UE		
Środki rządowe		
Środki samorządowe		
Środki organizacji prywatnych		
Organizacja nie ubiegała się o środki z żadnych wskazanych powyżej źródeł		

- f. Czy Państwa organizacja posiada regulamin udzielania zamówień?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

- g. Księgowość Państwa organizacji jest prowadzona przez:

- Biuro rachunkowe
- Zatrudniamy własną księgową
- Jeden z członków organizacji lub zaprzyjaźniona z organizacją osoba prowadzi księgowość organizacji

- h. Czy organizacja posiada opracowaną politykę rachunkowości?

- Tak
- Nie
- Nie wiem

i. Warunki lokalowe (proszę opisać siedzibę organizacji oraz dostęp do pomieszczeń niezbędnych do prowadzenia działalności statutowej):

j. Zasoby techniczne (proszę opisać posiadany sprzęt, wyposażenie, meble, niezbędne do prowadzenia działalności statutowej):

k. Czy organizacja posiada własną stronę internetową?

l. Inne zasoby (doświadczenie, osiągnięcia itp.):

m. Działalność gospodarcza, odpłatna

• Czy organizacja prowadzi działalność gospodarczą?

• Jeśli organizacja nie prowadzi działalności gospodarczej, czy zamierza ją prowadzić w najbliższej przyszłości?

• Czy organizacja prowadzi działalność odpłatną?

• Jeśli organizacja nie prowadzi działalności odpłatnej, czy zamierza ją prowadzić w najbliższej przyszłości?

n. Czy organizacja współpracowała w ciągu ostatniego roku z innymi organizacjami pozarządowymi?

- Tak
 Nie
 Nie wiem

o. Czy organizacja współpracowała w ciągu ostatniego roku z administracją rządową?

- Tak
 Nie
 Nie wiem

p. Czy organizacja współpracowała w ciągu ostatniego roku z administracją samorządową?

- Tak
 Nie
 Nie wiem

q. Czy znacie Państwo program współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi na terenie swojej gminy?

- Tak
 Nie

r. Czy organizacja uczestniczyła w konsultacji programu współpracy z organizacjami pozarządowymi na terenie gminy w której działa?

- Tak
 Nie
 Nie wiem

s. Czy organizacja współpracowała w ciągu ostatniego roku z podmiotami prywatnymi?

- Tak
 Nie
 Nie wiem

t. Jak oceniają Państwo rozpoznawalność swojej organizacji?

- zdecydowanie mała rozpoznawalność
 raczej mała rozpoznawalność
 raczej duża rozpoznawalność
 duża rozpoznawalność

u. Czy Państwa organizacja angażuje się w życie gminy/powiatu?

- Tak
 Nie

Jeśli tak, to w jaki sposób?

--

v. Proszę wskazać i ocenić problemy z którymi spotyka się Państwa organizacja. Prosimy ocenić każdy z wariantów w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza, że taki problem nie istnieje, a 5 bardzo poważny problem

Niewystarczające środki finansowe	
Konflikty interesów w środowisku lokalnym	
Brak wiedzy i umiejętności członków organizacji	
Brak pracowników	
Problemy z komunikacją i współpracą w zespole	
Konieczność dopasowania do tych działań, na które jest finansowanie	
Niewystarczająca współpraca z innymi organizacjami pozarządowymi	
Niewystarczająca współpraca z jednostkami z sektora publicznego	
Trudność wymagań w konkursach o dotacje	
Trudności w zarządzaniu	
Oparcie działalności tylko na jednej osobie - liderze	
Niewystarczająca znajomość przepisów prawa	
Inne (jakie?)	

w. Plany organizacji na najbliższy rok

--

x. Plany organizacji najbliższe 5 lat

--

y. Wpływ pandemii Covid-19 na funkcjonowanie Państwa organizacji:

Pandemia miała wpływ na funkcjonowanie organizacji:	
Większość działań została zwieszona	
Część działań została zawieszona	
Podjęte zostały nowe działania, w związku z pandemią	

CZĘŚĆ III: POTRZEBY

1. Proszę o wskazanie obszarów w których Państwa organizacja potrzebuje wsparcia

PRAWO

Zmiany w statucie	
Zawieranie umów cywilnoprawnych	
Zawieranie umów o pracę	
Wolontariat w organizacji	
Odpowiedzialność członków Zarządu	
Obowiązki organizacji pozarządowych	
Opodatkowanie organizacji pozarządowych	
Ochrona danych osobowych (w tym RODO)	
Organizacja zbiórek	
Status pożytku publicznego (1%)	
Współpraca finansowa z jednostkami samorządu terytorialnego	
Inne (jakie?)	

PROWADZENIE KSIĘGOWOŚCI ORGANIZACJI

Podstawy prawne dot. prowadzenia rachunkowości – od planu kont do sprawozdania finansowego	
Działalność odpłatna	
Działalność gospodarcza	
Kwestie podatkowe	
Inne (jakie?)	

Inne (jakie?)	
---------------	--

2. Z jakiego rodzaju doradztwa Państwa organizacja potencjalnie mogłaby skorzystać:

- wyłącznie nieodpłatnego
- w niektórych sytuacjach z odpłatnego

3. Proszę wskazać obszary, w których Państwa organizacja byłaby potencjalnie zainteresowana odpłatnym doradztwem

Zmiany w statucie	
Zawieranie umów cywilnoprawnych	
Zawieranie umów o pracę	
Wolontariat w organizacji	
Odpowiedzialność członków Zarządu	
Obowiązki organizacji pozarządowych	
Opodatkowanie organizacji pozarządowych	
Ochrona danych osobowych (w tym RODO)	
Organizacja zbiórek	
Status pożytku publicznego (1%)	
Współpraca finansowa z jednostkami samorządu terytorialnego	
Podstawy prawne dot. prowadzenia rachunkowości – od planu kont do sprawozdania finansowego	
Działalność odpłatna	
Działalność gospodarcza	
Kwestie podatkowe	

ISBN: 978-83-959917-0-7

Publikacja sfinansowana przez Narodowy Instytut Wolności
– Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich
na lata 2014-2020

